

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2023
1

Jenei László prózája | Áfra János, Bene Adrián, Szalai Zsolt versei | Vaderna Gábor, Hermann Róbert, Szalisznyó Lilla, Csörsz Rumén István, Nagy K. Krisztina tanulmányai | Linka Szabocs és Patyerek Csaba képregénye | Sütő Csaba András és Pinczési Botond a *Mogorva csillagról* | Kritikák Veszprémi Szilveszter, Taródi Luca, Süll Mária, Vados Anna, Kiss Dávid és Sebestyén Ádám könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 22. évfolyam

Szerkesztők:

Pataki Viktor (*tanulmány*), Vass Norbert (*főszerkesztő-helyettes, kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1072 Budapest, Akácfa u. 20.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif.szerk@gmail.com

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Konkoly Dániel

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Arany Imre | Layout Factory

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Országút, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szőrös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,

terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: Érdi Rózsa Nyomda Kft.

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Szalai Zsolt: <i>Apa nélküli fiú</i> (Eső, 2022/4.)	3
Tatár Sándor: <i>Az appok. Az Alpok</i> (Forrás, 2022/12.)	4
Áfra János: <i>A hibátlan arc</i> (Műút, 2022/6.)	5
Jenei László: <i>Nyugati tuja, közönséges borostyán</i> (Jelenkor, 2022/11.)	6
Nyilas Atilla: <i>Álomkamra</i> (Pannon Tükör, 2022/6.)	13
Bene Adrián: <i>Emily pillangói</i> (Székelyföld, 2022/12.)	15
Ábrahám Erika: <i>fantomfűjás</i> (www.ujiras.hu, 2022. december)	16
Jászberényi Sándor: <i>Hosszú az út hazáig</i> (Alföld, 2022/12.)	17

■ PETŐFI SÁNDOR

Vaderna Gábor: <i>Média, marketing, poétika</i>	24
Hermann Róbert: <i>A Nemzeti dal mítoszai</i>	36
Szalisznyó Lilla: „Emelt hangon, eleven előadással”	50
Csörsz Rumen István: <i>Petőfi-versek Arany János dallamaival</i>	70
Nagy K. Krisztina: <i>Petőfi költészetének „legrégibb és a leghívebb olasz tisztelője”: Giuseppe Cassone</i>	88

■ KÉPREGÉNY

Black Village Comics: <i>Esquimau d’Or</i>	99
--	----

■ KORTÁRS OLVASATOK

<i>Tőzsér Árpád</i> Mogorva csillag című kötete	100
Sütő Csaba András: <i>Tőzsér Árpád</i> Mogorva csillag című kötetéről – hat évtized múltán	101
Pinczési Botond: <i>Táj és természet viszonya Tőzsér Árpád</i> Mogorva csillag című kötetében	110

■ KRITIKA

Kerber Balázs: <i>Törmelékek a labirintusban</i> (Veszprémi Szilveszter: <i>Helyek, ahol rám öröm vár</i>)	117
--	-----

Nagygéci Kovács József: <i>Előbb még fiatal, és csak azután öreg</i> (Taródi Luca: <i>Egyszer végre fiatalok leszünk</i>)	122
Eszenyi Fanni: „Óriás hinta az élet” (Süll Mária: <i>Tükröm leszel</i>)	126
Petneházi Erzsébet: <i>Philoktétész kiáltása</i> (Vados Anna: <i>Nincs véna</i>)	131
Nagy M. Anna: „Minden egész újra összeállhat” (Kiss Dávid: <i>Medvék bolygója</i>)	136
Vincze Richárd: <i>Ökoszilánkok és „organikus törmelékek”</i> (Sebestyén Ádám: <i>Őzek nyara</i>)	140

■ REPERTÓRIUM

2022. november–december (Zahari István)	146
Számunk szerzői	166

Lapszámunk borítója Patyerek Csaba képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatják:

Nemzeti Kulturális Alap, Emberi Erőforrások Minisztériuma,
Petőfi Kulturális Ügynökség, Magyar Kultúráért Alapítvány,
Nemzeti Együttműködési Alap

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

Nemzeti
Együttműködési
Alap

SZEMLE

Szalai Zsolt

APA NÉLKÜLI FIÚ

A szerszámaid már nem teheted tönkre,
nem pakolhatod szét.
Csak össze.

Ennyi maradjon legalább,
folytatódjon az alig néhány leckés tanítás.
Fenőkés, spakni, bekészítve
a veranda alatt, a nádtető szarufái alá.

Fabrikálva ebből-abból, és mégis mívesen.
Fahasábból hajó, kifűrni az árbócrúd helyét,
kukoricalevél vitorla, fásszínben képzelt armada.

Töltényhüvelyből vésőnyél;
fogolymunka lehetne,
sohasem látott dédapádé.

Egy férfi ősodtól sem kérdezheted meg,
hogyan lehet a lőszer szabadulószerkezet.

Apák nélküli fiúk, fiuk nélküli apák.

Eső, 2022/4.

Tatár Sándor

AZ APPOK. AZ ALPOK

A (vonat)ablakon innen: üzlet. / Az ablakon túl: az Alpok.
Látszik az arcot hatalmában tartó feszült figyelem-
ből: a laptopképernyőn nem képes nyaralás-,
étterem- vagy kéjfokozó hirdetések, hanem komoly,
téttel bíró dolgok: szakma, projektek, ügyfelek.
Két vonzó, fiatal nő egymás mellett, Railjet X,
képernyőfénybe vont arcok, párhuzamos,
munkára fókuszált figyelem. Időnként egyeztetés,
kis csevej egymás közt, olykor prompt intéznivaló van:
előkerül a mobil. Egészen rászárad a barna maradék
a kávécsészé aljára-oldalára. Kint zöldgyapjas hegyek,
kopár csúcsok, gyors, sekély, köves medrű
folyócskák, hegyek közé applikált, valószínűtlen színű
tavak, hegyi kunyhók, facsoportok, pittoreszk falvak,
elmaradhatatlan templomtoronnyal, s
városok, igazi várral, a giccs lehetőségével
merészen játszó felhőalakzatok.
– – Mondhatnám: én már rég döntöttem: ez vagy az.
Ámde ez persze nem így működik – hajlam és képesség
eleve terel és korlátoz, s ki az a gondtalan vagabund,
akinek közömbös lehet a bevétel? A szájtáti bámuldozó,
ha csoró, *lesheti, mit csodálhat!*

Odakint: tehén- és birkakolompszó. / Odakint:
tücskök és (vagy) kabócák harsognak.
(a kettő közt: szűk 800 kilométer légvonalban)
Hogy hol leszek vendég, s mit fogok otthonomnak
hívni, az is eldőlt jó hatvan éve.

A Gondviselés? A vakvéletlen?
A gondvéletlen? A vakviselés?

Forrás, 2022/12.

Áfra János

A HIBÁTLAN ARC

Távolságtartó lettél, és hideg.
Tökéletesen fekete szetted kimondottan
erre az alkalomra válogattuk össze
a hagyatékából, melynek legszebb darabjait
mindig is későbbre tartogattad.
Ez volt az utolsó alkalom, hogy megmutasd
a bokáig érő ruhát, a bársonykardigánt,
a lábadra húzott makulátlan kiscipőt,
és a fehéreneműt, legalább az öltöztetőnek.
Így engedtünk földalatti utadra,
egy fellebbenthető kendővel eltakarva,
a lehető legszebben. Ekkorra nem
maradt benned kedvesség, se kedv.
Kifáradt, beesett, hirtelen öreg
arcodon nyoma sem volt az állkapocs
merevségének. Tisztára mosott fogsorod
biztatóan csillogott, hogy a rég nem látott
rokonok és barátok számára a nyitott
koporsós temetésen lehetővé váljon
még egyszer gyönyörködni benned,
vagyis abban, ami maradt a hibátlanságból.
Az arcból, amelynek kifejező fehérsége
újra és újra felkavar majd, amíg képes leszek
magam elé idézni az esküvői képedet,
amin apám sötét öltönye kiemeli a tekinteted.
Sértetlen szimmetriád vajon hová tűnhetett?

Műút, 2022/6.

Jenei László

NYUGATI TUJA, KÖZÖNSÉGES BOROSTYÁN

Békés pillanat, egy bizonyos szögben esik a fény a szemközti háztetőre. Ügyetlenül rakták a gyógyszerész által megbízott mesterek a cserepeket. Az eresz közelében, egy vízszintes vonalban árnyék jelzi a hibát, a szükségesnél pár centivel kijebb került a lécezés. Sima falusi konty-tetőről van szó, de mert nemrég újíttatták fel, nagyon is lehetséges, hogy ez a túlemelés szándékos, célja van, és az idő múlásával függ össze. Télen a hó töréséből is jól látszik ez a nagyon is emberi jelzés, mellyel talán nekem akartak üzeni, aki itt lakom szemben, vagyis néhány dologra ebből a szögből van rálátásom.

Egyébként a nappalink ablakából látni erre a déli kertrészre, gondozott, virágos, zárt terület. A kerítésünknek támaszkodó sövény fölött a nemrég cserélt, bársonybarna plasztikus betűkből kirakott homlokzati felirat: GYÓGYSZERTÁR, épp félbevágva látszik. Mondom, békés pillanat, a feleségem nincs itthon, szünetet tartok az írásban, a telefon sem csörög, a magányos egyént izgalmas dialógusba vonják bizonyos erők. Az izgalom pedig csak azon múlik, aznap el tudom-e hitetni magammal, hogy minőségi jelzéseket kapok a kertből, nem csak az időmet pazarolom.

A déli kertrész amolyan nemszeretem terület. Nem bírom benne, hogy minden szépsége a feleségemnek köszönhető, viszont újabban, a legutóbbi időkben, a szépséget képes vagyok felfedezni, gyönyörködöm benne. Olyasmi történik például, amihez máskor hetek kellene, és főleg erős motiváció vagy kényszer: kilépek a bejárati ajtón. Le a négy lépcsőn, a ház sarkánál jobbra fordulok, lehajolok, néha le is guggolok, és lefényképezem, amit látok. A képeket látva azt mondaná a feleségem, legalábbis ezt szokta ilyenkor, hogy egy egész örökkévalóság eltelik, mire kimozdulok, így legalább... ésatöbbi. Szóval, hogy ebből, az örökkévalóságból van egy *egész*. Vagyis *vége*, legalábbis egy mérhető szakasza van, és akkor máris Kantról beszélnek a feleségemnek, de már nem figyel, kimegy egyetlen szó nélkül. Azt a mondatot még lezárom... érdekes, ez tényleg így van, hiába állok immár egyedül a helyiségben, nincs lezáratlan mondat. Úgy lehet ez, mint az örökkévalósággal.

A déli, nagyjából száz négyzetméteres terület mindig változóban van, ha úgy vesszük, forradalomban éli napjait: ágyások, fajták buknak

el és emelkednek fel, jár le, avagy jön el az idejük. Hihetetlen körforgás. Nem tudom, helyes-e így kertészkedni. Valóban ennyit élnek a virágok, és ilyen készséggel átadják a helyüket egy másiknak? Ki szabja meg az életciklusukat, tényleg a feleségem lenne az?! Minden egyetlen kérdéssel kezdődött: egyetérték-e azzal, hogy ne csak fű legyen. És attól a naptól fogva elképesztő kilengésekkel zajlanak az ütközetek, a kertész akarata feszül szembe a természeti törvényekkel. A feleségem erős akaratú ember. Előbb mezei virágok kellettek neki. Cickafark, búzavirág, bükköny. Az igazi vidéki kertstílust, a plebejus kertet kedvelte. Na jó, nyár végén legyen dália. Fő az ötletszerűség. A cserjefélék terén is. Ja és a hortenzia. Magról nevelni fantasztikus, főleg, ha elfelejtettük, milyen magokat ültettünk. Legtovább, és ez éveket jelent, a levendula és a lila kerti pletyka tartott ki. Átmenetinek bizonyult, még ha esetenként, idő múltán, újra fel is tűnt, a fehér nőszirm, rózsza, szép volt a sásliliom sárgája, különleges a szerelemvirág, a hagymavirág. Őszi bajnokom lehetne ismét a pampafű, beleadni anyait-apait a színekkel, lila, világoskék, sárga... Ha a százszorszépek fehér-sárga virágai az ég felé meredtek, jelezték, egy darabig nem jön vissza az eső. Volt páfrány, kihalt, azt mindketten sajnáltuk. Néha vannak percek, amikor ilyesmikről beszélgetünk, és akkor szóba kerül a titokzatos páfrány veszte. A feleségem ritkán figyel fel csak úgy valamire. Erről az egy növényről és történésről tudtunk beszélni, igaz, nagyon szűkre szabott időkeretben. Általában nincs szükség szavakra egymás között, nem azért, mert tudjuk, milyen jelentéktelen problémákat szül, ha az emberek odafigyelnek egymásra. Nem nagyon van mit mondani. Ha átjön is hang felőle, legtöbbször nem érteni...

Az viszont jól látszik, hányféle módon lehetséges elhódítani a boldogságot. A legegyszerűbb módja, ha elfeledjük a szótári jelentést, az idegesítő tudományos körülírást, és belemegyünk, hogy ha már ez jött szembe, hozzuk ki belőle a legtöbbet. A feleségem talán életében nem kószált még. Ezzel mit lehet kezdeni? Hogy nincs egy céltalan perce, és ez dermesztően hidegnek mutathatja. A nevetőráncai állandósultak és elmélyültek az arcán. Sokszor előfordult, hogy kora reggel beautózott a városba úszni. Ettől magabiztosabb lett. Nagyon ritkán néz a szemembe, ha muszáj, egyetlen másodpercnél nem tart tovább. Ha olyan könnyű lenne nyavalyás határvonalakat húzogatni, és az akadályok látván mindent annyiban hagyni, ebből minden normális ember azt szűrné le, hogy ez a házasság idegen, feltérképezetlen terep, úgy rossz, ahogy van. De a merevség még nem ellenségesség. Az érdektelenséget is fel lehet fogni úgy, hogy túlfutott, kiégett, tönkrement türelmetlenség.

Az egykori remények, ugye... Egyszer együtt voltunk például egy kertészeti kisáruházban, és az pazar harminc perc volt. Az oda- és visszaúttal együtt egy óra. Egy oázis volt az a hely nekünk, egyébként talán valóban ez volt az áruház neve. *Prunus laurocerasus novita*, kettőt vetünk belőle. A gyógyszertár felőli oldalon kiment egy tő a sövényből, azt kellett pótolni, és valami újat akartunk, másfélét. *Babérmeggy*, ez nekem tetszett. A feleségem olyan gyorsan haladt a sorok közt, abban a miniatűr labirintusban, hogy állandóan elveszítettem, keresnem kellett, hol van, utána menni, beérni. Az áruház hátsó, szabadtéri traktusában magasabb növények voltak, el lehetett tévedni, szó se róla, de nem volt kötelező.

Mint kiderült, a növényeknek nem hátrány, ha valamivel kilógnak a többi közül. Legelevenebb szín. Legvastagabb, húsos szár. Vagy a fene tudja: hogy valamelyik ellenállhatatlanul viccesnek tűnjön profilból. Némelyik úgy néz fel az ágyásból az ablakunkra, mintha ránk várna. A saját történetének egy új fejezetét mesélné, ahányszor a közelébe érünk. Komolyan, mintha élnének. És hányszor jártam úgy, néztem az egyiket az ablakból, és magamban mondtam neki: *Új hajszín? Vagy: Csak nem fogytál? Jól áll. Míg máskor: Ideges vagy, csak nem ez lesz a nap, amikor el akarsz követni néhány hibát?* Eleinte ezeket a kérdéseket tényleg feltettem nekik, de azt láttam a feleségemen, mintha megütközne ezen, és a legrosszabb eshetőségeket latolgatná velem összefüggésben. Elhúzta a száját, *szellemeket látsz*, mondta, mérgesen horkantott. Ez nem jó nála. Hadilábon áll a szenvedéllyel, és ez teszi kiismerhetetlené. Ennél csak egy rosszabb van, amikor szomorú, ezért attól a naptól eltitkoltam a növényeinkkel folytatott társas életemet. Fantáziáltam róla, hogy ő is beszél velük, némán, mert ő is szégyelli. És tényleg lehet, hogy ez valami törvényen kívüli helyzetbe taszít, mármint a furcsa szórabírhatóságunk, ha növényekről van szó. Így hát hallgattunk mind a ketten.

Nem volt más a helyzet a rovarokkal és a hullókkal sem. Ezek a találkozásaim egészen döbbenetesek voltak. Az elsőt sosem felejttem el. Abban az időben már hetek teltek el anélkül, hogy kiléptem volna a kapunkon. A dupla járólapnyi széles, házhoz tapadó járdán közlekedtem, nem számítottam semmi rendkívüliire. Kívülről senki sem láthatott meg, mindenholnán takarásban voltam, a babérmeggy is rég megerősödött. Hibátlan a védekezés. Egyszerre ott volt egy mutatóujjni, olyan hosszú és vastag valami a rücskös külső vakolaton. A lábazat fölött úgy két arasznyira. Nem mozdult. Nem voltam teljesen biztos benne, néztem

a képkeresővel, *Mantis religiosa*, imádkozó sáska. Két óra múlva, minden észszerűséget félredobva újra kimentem, és még ugyanott volt, mozdulatlanul. Ott kellett lennie, szükségem volt rá, hogy másnap is élhessek. Meglepetés, változás, kiugró újszerűség, ugyanakkor egy üzenet is: na erről beszélünk, szedd össze magad. Vannak még élőlények, akiket a mozdulatlanságból fakadó tárgyyszerűségük tesz élettelivé. A lényeg, hogy elvarázsolt, és úgy pörögtek bennem a képek, érzések, mintha alaposan összeráztak volna. Megtörtént ugyanez békával, apró, sárgásbarna lény volt, elem ugrott és húsz percen át ott maradt. Ki se nyitotta a szemét. Hihetetlenül közeli fotókat készítettem róla a mobiltelefonnal. Csodálatos volt: azzá tette a közöny és a tettek hiánya. Látszott, teljesen elfordult az élettől, és ez engem szentimentális hangulatba ejtett. Valamivel később, ezt már az ablakból láttam, eltűnt.

Nem tűntek el azonban azok a szerencsétlen madarak a keleti oldalon. Soha nem támadna kedvem megszökni innen, ez viszont egy tetőtől talpig hamis, velejéig romlott tájéka a háznak, az udvarnak. Erre nyílik a ház bejárati ajtaja, és a gyalogos kapu az utca felé – az örök nagy kérdések régiója, és mennyi törés, megalázó csőd szemtanúja. Errefelé a házból a nappali egyik ablakán, de leginkább, testközelből, a több funkcióváltáson átesett, hosszúkás előtér, a zárt terasz két duplaablakán át nyílik kilátás. Az ocsmány keleti oldal. Ahogy ideérek, máris elviselhetetlenné válik a dolog, a közlekedés. Lassan-lassan ráveszem magam, kinézek az ablakon, de rettegek attól, mikor hallom meg a hangot. A tompa puffanást. Mármint a verebek koppanását. A bejárati ajtón három osztatban belátásgátló thermo üveg van, kész madárcsapda. De kissé ferde szögben a terasz jóval nagyobb ablakainak víztiszta üvegei is átlátszatlanok. A verebek meg ott tombolnak szemközt, a kerítésemnek dőlő tujasor vízszintesre nyírt tetején napfürdőznek, rázkódnak, pezseg a felszín tőlük. Onnan huppannak le a kőre, a tuja lehullott termését bökdösik. De amelyik odaátrol, a világ felől érkezik, nagy sebességgel... Koppan és ott marad az ajtóm előtt. Vége. Semmit sem ér a felhalmozott tapasztalat, ezek nagyon gyors akciók. Alig pár eset volt, amikor néhány perc múltán lassan megremegtek, kóvályogtak, végül el tudtak repülni.

A keleti oldalon is rengeteg a virág, viszont mind cserépbén, dézsában, két embernek is nehéz betontartókban, a cserepek pedig állványokon, kaspókban, és egy szerintem méregdrága rattanasztal bádogbetétjében zsúfolódnak. Mindig a feleségem takarítja el a döglött verebeket. De volt egy eset, amikor óvatosan kinyitottam a bejárati ajtót, és a porszívó

csövével belelöktem a tetemet a lépcső mellett, úgy fél méterrel lejjebb lévő virágdézsába. Vajon mit gondolhattam? Bármilyen elégtétel vágya kevés ahhoz, hogy egy férj ilyet tegyen. Olyan zavarosak néha a döntést megelőző pillanatok.

Jobb szeretem a téli udvart, már amikor még volt tél... Kevesebb a madárbaleset, és tényleg volt olyan tél, amikor megmaradt a hó. Olyankor, emlékszem, a gyógyszertár hóval fedett teteje brokát szemfedőre emlékeztetett, és pontosan azt gondolhatta az ember, amit egy fájdalmas temetés utáni gyászban, hogy nem megy sehova, otthon marad, bezárkózik. Most nyár van az őszben, nem megyek sehová, bezárkózom, az ablakaimból nézem a számtalan vezetéket. Ha úgy éri őket a nap, vagy úgy fordítja a szél, fémszállakként elevenednek meg. Bármilyen évszak van, vagyis ma már ezek az évszakutánzatok, a klasszikus tél és ősz korcsai, kinti, fárasztó olajnyomatszerűségek, szóval úgyis oda fogok kilyukadni, hogy nem megyek sehova.

Átmegek a konyhába, és hirtelen megrohannak az emlékek. A Thuja occidentalis, a Nyugati tuja, tíz óriás, véletlenül a teleknek valóban a nyugati részét zárják le, de nagyon határozottan, pengefalként. Talán 2006-ban volt az az árvíz... azután osztotta ki az önkormányzat, és közmunkások ültették el mind a tízet. Ezeknek semmi sem ártott. Annyira igénytelenek voltak, hogy el is felejtettük őket. Úgy két-három éve fedeztem fel, te úristen, ezek mekkorák! Egy kicsit komikus volt, mint egy kései szülői felismerés, hogy megnőtt ez a gyerek... Az újdonság erejével hatott, sőt, megindító volt, hálát éreztem, ugyanakkor kissé meg is ijesztett az akkor már tíz méter magas tujasor monumentalitása. Emlékszem, próbáltam elviccelni a dolgot: *ez a letaglózó kreativitás, és hogy mindez hagyományos anyagból...* A feleségem nem volt vevő a humoromra, sosem értette, minek próbálkozom még mindig. Nem bántam, nem érdekelt különösebben, csak az ütött szíven, számára mennyire természetes és ismerős lehetett ennek a növekedésnek minden szakasza. Legalábbis erre jutottam abból, amit a tekintetében láttam: a szórakozottságomnak szóló csodálkozást, és a teljességgel haszontalan létezésemet illető rosszallást.

Valamit még muszáj elmondanom ezzel a pillanattal kapcsolatban. Varázsos volt. Referenciapont, igazi vízválasztó, emberfeletti. A fák sorozatmintája a fenségesség irányíthatatlan érzetét keltette bennem, ugyanakkor fenyegetést is jelentett, bár ez utóbbinak nem találtam közvetlen okát. Talán a felismerés volt: meg kellett erőltetnem magam, hogy természetes látványként értelmezem. Csak a felforgató potenciál

jött át, amitől borzongtam és mélyeket sóhajtottam. És idétlen gyerekkori dalokat dúdoltam. Így volt, bizony. Nem az ugrott be tehát, hogy földlabda, gyökérzet, szerves trágya, belocsolás, aztán évek ésatöbbi. Hanem talán egy baljós történet szereplői ők tízen, mely megfilmesítésre vár. Hogyan lehet ilyen tökéletes ez a védelmi vonal?! Az ilyesfajta elbizakodottság egyébként egy mechanizmusra épül, kint a szabadban, egy erdőben, mezőn, a széplelkek körében, mégpedig arra a feltevésre, hogy a csodálattal nem fér meg a félelem.

És csak most ugrik be, van egy fénykép, amin egész elől, a kétszárnyú kapunál állok, így a fák sora egyben lett megörökítve – és mint staffázs-figura, ott vagyok az elején, egy törpe lény a tíz méter magas, mélyzöld fal előtt. Egy pohár viszki van a kezemben, még arra is emlékszem, milyen ütemben forgattam benne a jeget. Hallom a szelet a tuja gyomrában megfordulni, látom bolyongását és furaitait, játékát. Élvezettel nézem a kontrasztos színeket, az ágak vonalának szinte zenei élményt nyújtó rezgéseit, a növény részeinek diszkrét halmazait – melyek káprázatosak. Bár megvannak a törvényei, szembe lehet szegülni a világegyetemmel. A Nyugati tujákat húzza valami az ég felé. Olyan gyorsan nőttek, hogy az ember miniatúrává vált alattuk. Nőhetnek, föl egészen az atmoszféra gázburkáig. Azt mondom nekik: *Mindig tudátok, mit csináltok.* A fényképet csak a feleségem készíthette, olyan most a kezemben tartani, mintha a nevelése ért volna be.

Mint mindegyik történet, ez is akkor kezdődik, amikor felidézem. De miről fog szólni ez a történet? Folyton azt remélem, hogy el tudok mélyedni egy rovar szépségében, egyszer el fogom hinni, hogy a jó fel-tétel nélkül létezhet, és ez elég, de közben éveket töltök mechanikus műveleteknek kiszolgáltatva. A faszor szétterülő ágai mindenféle élő-lénynek látogatóközpontjául szolgáltak, biztos megestek rendkívüli események, néhány örült vihar, vagy kopogó jég, villám tetszelgett a végzet szerepében – mindhiába. Lettek, vannak, lesznek.

Leteszem a fényképet, kifelé figyelve nyugtázom, hogy balról a negyedik fának a felső harmadán a kiütköző borostyán száradni kezdett. Ez az egyébként nagyszerű növény, a Hedera helix, közönséges borostyán egy ideje ott volt már mindenhol a kertben, a keleti és a déli oldalon is, sőt, láttam a Nyugati tuják tövében is szétterülni. De nem vettem észre, milyen körmönfont tervet eszelt ki. Támadás ért minket. Ott a felső harmadban ütközött ki, s rögtön szűk ölnyi csomóban. Elolvastam róla mindent, és úgy nézett ki, igazából nem szívja el a fa erejét. Az én életemmel a hátam mögött el tudom ezt hinni? Napokig

terveztem az ablak mögül, mit tegyek. Majd egy metszőollóval kimentem. Egyetlen, ujjnyi vastag szár, légygyökér tört fölfelé nyílegyenesen. Lenyűgözött, milyen tökéletes, hézagtalan a felfekvés, és az a kétoldalt leomló barnás háló, ami a fa kérgéhez tapad, húzza oda a szarát. Tapintásra száraz volt, de a következő pillanatban mintha hirtelen minden megváltozott volna, olyannak véltem, mint a női szeméremszőrzet, és az egész testemen halovány elektromosság cikázott, kéjes érzés volt megérinteni. Megint a feleségemre gondoltam, de egy távoli asszociáció lehetett, mintha csak tréfálkozni akarna velem valaki. Előbb két-két centis részeket metszettem ki a borostyán légygyökeréből, azokat le is vettem. Így az áramlás, véltem, megszakadt. Megöltem. De zavart, mindig ilyen voltam, hogy van-e számára visszaút. Néztem, a többi nem mozdult, iszonyú erővel húzta magát a fához. Egyre kínosabban éreztem magam, nem tudtam, rosszat teszek-e, kinek, minnek ártok.

Túlontúl száraznak tűnt az egész ismerős-idegen képződmény. Pedig abban is élet van, gondolkodtam el, felvehet vizet a törzsből? Vagy csak kapaszkodik belé? Döntöttem, vissza csavarhúzóért, amivel felfeszeghettem a fatörzsre tapadó gyökeret, amilyen magasan csak elértem. A földből is kihúztam, vigyázva, gyökere se maradjon. Most nézem, megvan az eredmény. Odafönt száradnak a borostyán levelei, mattulnak, dőlnek oldalra. De ismét gyáva voltam. Általában hosszú perceket töltök el annál az ablaknál, a kávémmal, egy száraz keksszel, egy könyvet leeresztve, melyből a szobák közti járkálás közben olvastam el egy-egy bekezdést. De ösztönösen kerülte a tekintetem a fa tetejét. Csak most merem megnézni, mit műveltem. Szóval amikor úgy igazából rámeredek a történésekre, szíven üt a látvány.

Nincs időm gondolkozni. A rendelőlől telefonál az asszisztensnő, afféle dadámmá vált, testes, ötvenes asszony. Ő gondolzza a kinti virágokat, szívességéből. Látszólag nem törődik a ténnyel, de én tudom, nincs semmi szaguk. Azt hittem, ezt említenem kell, mert a feleségem tudta. Mondja a telefonban az ápolónő, hogy ne felejtsem, hozzák hatkor a csokrot. Meg hogy vettem-e föl a kártyáról pénzt, mert készpénz kell. Figyeljem a csengőt. Ne jöjjön át? Először nem értettem, mit akar. Utána már gyorsan eldőlt. Nem fog menni. Ez a november is úgy múlik el, hogy nem megyek ki a feleségemhez a temetőbe.

Jelenkor, 2022/11.

Nyilas Atilla

ÁLOMKAMRA

Az álmodó áramtalanít két elosztót,
kikapcsolja a mobiltelefonját,
pizsamát ölt, esti gyógyszert vesz be,
megnézi, zárva-e a lakás ajtaja,
vizel, fogat mos, jó éjszakát kíván,
visszavonul az álmokkamrába
– ami hajdanán a nappali volt,
aztán amikor ideköltöztünk,
egy ideig raktárhelyiségként szolgált,
majd karácsonyfás szobának neveztetett el,
nappali volt megint, pianínóval,
aztán a hálónkat átadtuk a lányunknak,
s a korábbi nappali lett a hálószobánk –,
kisvillanyt kapcsol föl, megágyaz,
támlához polcolja a fejét,
olvas néhány oldalt a Bibliából,
leteszi a könyvet és a szemüvegét,
kattint a kislámpa kapcsolójával,
nyaka alá igazítja a gyöngypárnát,
az oldalára fordul, gondolkodik,
gondolatai lassan elmosódnak,
és egyszer csak már végre álmodik –
álmodik az egyik keresztfiáról,
álmodik egy felolvasóestről,
minden vershez külön fellépőruhát,
rég nem látott költőtársairól,
köztük olyanokról, akik már nem élnek,
piros tintával írott levélről,
álmodik egy sakkversenyről,
lóval levett kétdecis pohárról,
álmodik egy régi szerelméről,
gyereket vár tőle, és döntenie kell,
egy festő négy alkotókorszakáról,
cirkuszszerű moziról, autóvezetésről,

vizsgáról, Pilinszky Jánosról,
nem kéne-e mindent újrakezdeni,
és csak olyan verset írni, mint ő,
álmodik egy performanszról,
nagy utazásról, zsúfolt vonatról,
szívéhez közel álló tanárkollégáról,
veszélyben lévő csecsemőről,
álmodik baráti szerkesztőről,
*saját kényszeres tüneteiről –
ajtók és triplaüvegű ablakok
szűrik a zajt, függönyök a fényt,
és de jó az álomból ébredni,
hangulatában ideig bódulni.*

Pannon Tükör, 2022/6.

Bene Adrián

EMILY PILLANGÓI

piros műbőr borítású sarokpad
gyomrában kisimított papírzacsók
az elromlott szerelmek
végén kirepülnek a lepkék a hasból
csörögéfánkot csomagolsz bele
porcukros rumos pillangómasnik
kézimunkázás szerelmes regények
lapjai között sárga csekk receptek
jelzik hol tartasz
hús év múlva

összefut a szádban a nyál
olyan jóízűen tud enni
jó csak így otthon ketten
veled főzőcskézni szexelni
a tudat hogy nem kell bulizni
menni fölszedni valakit hogy
nem vagyok már kinn a húspiacon
van aki megigazítsa a cserepet a tetőn
kiszedje a leveleket a csatornából
betömje a rést ki ne repüljenek
mint földre dobott zacskóból
a pillangók évek óta
nem tudom elfelejteni
hazugság volt minden
kihasználtál eldobtál

zokog fel emily görcsösen
markolja koktéliját a naplementében
elmosódik a sminkje úgy érzi
meghasad a szíve kitörik
a pillangószelep a változó
szívócsatorna vezérléséből
lassan megy távolodik
a strand elhagyott nyugágyai között
zacskók alszanak a homokban

Székelyszőlő, 2022/12.

Ábrahám Erika

fantomfájás

csak még egyszer
úgy pördülni meg magam körül
a derekam nézze
mindegy mivel a kezemben
mi felé fordulok el
legyünk a konyhában épp
süssön be nap
hatvanas izzó a spájzból

csak a mozdulat
ahogy tarkómon kiválik
a készülődő csók helye
s hogy mindez épp itt
épp neki vált láthatóvá

egy másik melegvérű
öröme bennem

ez a nézés tartsa a hátam estig

csészém szélén egyikünk
mosolya

*www.ujiras.hu, 2022. december
[IV. évfolyam, 14. szám]*

Jászberényi Sándor

HOSSZÚ AZ ÚT HAZÁIG

A terepjáró keresztülvágott a mezőn. A búza magas volt, ropogott a koci kerekei alatt. Szénaszag csapott be a letekert ablakokon keresztül, kimosta az orrunkból az égő házak és az üzemanyag szagát. Bámultam a végtelennek tűnő sárga mezőt az ég alatt. Ment le a nap. Tudtam, hogy egy órán belül jön a szürkület, aztán a sötétség. Valahol a távolban öblös mély hangon aknavetőök dörögtek fel. Az oroszok elkezdték lőni a falut.

Gondolom, az őrmester ezt jelnek vette, hogy megtörje a csendet.

„Ugye, tudja, hogy azt tettük, amit kell.”

„Tudom.”

„Ezek az állatok agyonlőtték a férfiakat, és megerőszakolták az összes nőt a faluban.”

„Tudom. Láttam a tömegsírt.”

„Ezek nem emberek, hanem állatok.”

„Azok. Én sem tettem volna másként.”

Komolyan is gondoltam, amit mondtam. Semmi részvétet nem éreztem az agyonlőtt oroszok iránt, és nem éreztem rosszul magam amiatt, hogy semmit sem érzek.

A genfi konvenció iránti rajongásomat jelentősen csökkentette, hogy mit műveltek az oroszok az ukrán lakossággal az offenzíva kezdete óta. Mint minden felszabadított településen, így itt is a tömegsírokat fotóztam először. Nem kellett nagyon kiásni őket, mert inkább jelzésként volt rászórva a föld az egymásra dobált testekre.

A férfiak holttesteit ruhában fekszenek, hátrakötözött kézzel, arccal a föld felé. Minden női halott meztelen. A gyereklányoktól az öregasszonyokig. Az őrmesterem képletesen fogalmazott. Mindenhol ezt csinálták az oroszok.

Az a tizenkét katona, akik túléltek az ukránok támadását, olcsón megúsza. Kínzásról szó sem volt.

Gyakorlatilag egy sorozattal végeztek mindegyikkel, egyetlen katonát kellett még tarkón lőni a földön.

Az ukránok kifejezetten fegyelmezettek voltak. Nem gyalázták meg a holttesteket, nem köpték le, nem vetkőztették meztelenre.

Egyszerűen behordták őket az egyik házba, ami állt még a faluban az aknatűz után.

Egyedül egy húsz év körüli szőke kölyök gondolta, hogy felírja a ház faajtájára krétával, hogy „Van burját eladó”.

Oroszország, mint mindig a történelem során, a kisebbségeit küldte a háborúba. Éhező nyomorultakat a birodalom széleiről, burjátokat, csecseneket, dagesztániakat. A foglyok burjátok voltak.

A felirat az ajtón általános derűtséget keltett a katonák között, ami addig tartott, amíg a parancsnok meg nem látta. Ötven felé járt, erősen őszült, és pengevékony volt a szája. Úgy vágta pofon a közlegényt, hogy annak eleredt az orra vére. Végignéztem, hogy letörölteti vele.

Amikor a közlegény befejezte a munkát, a parancsnok odajött hozzám, és borzasztó agóssággal magyarázni kezdett, mintha magyarázattal tartozna nekem.

Ez a kék kevlár sisakomnak szólt, a nemzetközi sajtónak.

A nyugati segítség nélkül az ukránok elbukták volna a háborút, de a beözönlő fegyvereknek köszönhetően nemcsak megállították az orosz megszállást, de még sikeres ellentámadást is indítottak.

Olyan sikereset, hogy az ellenség mindenét hátrahagyva menekült a keleti frontról.

A nyugati, vállról indítható föld-föld, föld-levegő rakéták olyan népszerűek lettek, hogy gyerekeket neveztek el róluk, még a szentek kezében is megjelentek az ikonokon.

Nyugati újságíróként úgy kezeltek, mint valami külföldi nagybácsit, akinek a pénzküldeményeiből él a család. Számított, hogy mit gondolok az ukrán ellenállásról.

Nem sokat értettem abból, amit a parancsnok mondott. Annyit vettem ki, hogy azért rendelte el a hadifoglyok kivégzését, mert percenként belül várható az oroszok ellentámadása, és egyszerűen nincs elég embere biztosítani a falut és őrizni a foglyokat. Ezt is abból következtettem ki, hogy ukránul parancsokat adott az őrmesternek, aki felém fordult és azt mondta, „indulnunk kell”.

Akácok derengő körvonalai tűntek fel a távolban, közel jártunk az ukránok bázisához. Házról házra költöztek minden második nap az orosz rakétatámadások miatt. Nem tudtam semmit arról, hogy hol fogok aludni, de nem számítottam luxusra. Egy hete aludtam már különböző priccseken NLAW-rakéták mellett, jártam a lőszeresládákból épített budikra, mint mindenki a századból.

Az őrmester változatlanul úgy érezte, hogy magyarázkodnia kell. Könnybe lábadt szemmel beszélt.

„Tudja, mi a hazánkat védjük. Mi nem vagyunk állatok. Az osztagban is mind tanárok, mérnökök, orvosok meg földművesek vannak.”

„Tudom, Petya.” – feleltem. Kopasz volt, vastag, hetvenesévek-beli pornóbajusszal, valahonnan Ternopil mellől. Mellém rendelték, amióta megérkeztem a Donbászba, mert beszélt angolul.

„Ezek az orkok csak az ölésért csinálják. Mi azért, hogy hazamehessünk végre, és folytathassuk az életünket.”

„Mit csinált a háború előtt?”

„Volt egy büfém. Halat sütöttem.”

„Ezt fogja csinálni a háború után?”

„Nem tudom. Gondolom, igen, ha végre hazajutok.”

„Menekülnek az oroszok.”

„Igen. De a háborúnak még nincs vége. Amíg egy talpalatnyi föld is a megszállók kezén van.”

Hallgattunk. Egyikünk sem mondta ki, amire mindketten gondoltunk. Azt, hogy Oroszország még hivatalosan nem áll háborúban Ukrajnával. Az összeomlott front nem jelenti azt, hogy közelebb van a béke. Az ukránok csak nyertek egy-két hónapot, míg az oroszok besoroznak félmillió embert. Mindenki tudta, hogy jönni fognak. Nyolc éve tartott a háború.

Kihajtottunk a mezőről, fehér földúton mentünk a szürkületben. Az út két oldalán akácok álltak, mögöttük ukrán T-64-es harckocsik. A személyzetük bagózva várta a rádióból a parancsot a lövegtoronyokon ülve, és intettek, ahogyan elhúztunk mellettük.

„Szóval, akkor nem haragszik, hogy nem fotózhatott?”

„Nem. Tudom, miért vette el a kamerát, és különben is visszaadta.”

„Parancsot teljesítettem.”

„Petya, ne magyarázkodjon már. Az oroszok azt kapták, amit érdemeltek. Minek jöttek ide.”

„Maga jó ember, örülök, hogy érti.”

A pszichológus jutott eszembe Budapestről, miközben a fák táncoló árnyékát néztem a földúton. Szőke, rövidhajú, vékony nő volt, találkoztam vele, mielőtt elindultam a frontra. Volt egy afférunk, ami kizárta az orvos-páciens viszonyt, viszont kifejezetten megkedveltük egymást. Elég gyakran találkoztunk egy italtra, amikor éppen otthon voltam.

Egyedül tőle viseltem el az okoskodást, ami, gondolom, szakmai ártalom minden pszichológusnál. Arra gondoltam, mit szólna hozzá, ha elmondanám, hogy semmit sem éreztem, amikor kivégezték az oroszokat előttem. Elképzeltem, hogy kitágulna a szeme, és idegesen venné a levegőt, miközben megpróbálna nyugodtnak tűnni. Láttam magam előtt két héttel ezelőttről, ahogyan a borospohárral a kezében magyaráz.

„Tulajdonképpen mit akarsz bizonyítani?” – kérdezte.

„Semmit.”

„Meddig gondolod, hogy megúszod ép bőrrel?”

„Eddig mindig megúsztam.”

„Arra gondolok, hogy szerinted meddig maradsz ugyanaz az ember?”

„Tizenegy éve csinálom.”

„Hatalmas az egód.”

„Az egóm is.”

Egy pillanatra elmosolyodott, de aztán elkomorult az arca.

„Aki sokat táncol az ördöggel, az hasonlítani kezd hozzá.”

„Ez egy közhely.”

„Attól még igaz. Senki sem jut haza egy háborúból. Nem azok jönnek vissza, akik elmentek.”

„Ez nagyon érdekes. Melyik filmben volt?”

„Nem tudom. De nem válaszoltál a kérdésre, hogy miért mész el megint.”

„A pénzért.”

Eszem ágában sem volt előadást tartani Mártnak arról, hogy inkább vagyok egy honvédő háborúban és erős ágyúzásban, mint hogy sajnáljam magamat a kézműves kocsmák teraszán egy mandulás rozéfröccs mellett, azon tűnődve, hogy fiú vagyok-e vagy lány.

Inkább vagyok ott, ahol a történelem történik, mintsem az erőszak ábrázolásáról fantáziáljak valamilyen vidéki katedrán, amíg elmúlik az élet.

Ukrajnában éppen egy új nemzet született, új mítoszokkal. Az ukránok egy birodalomnak álltak ellen, és a birodalom recsegni kezdett.

Kibaszott hősök voltak mind, avítt regények hősei a múltból. Ott volt a helyem velük. Pláne, hogy a 2014-es forradalom kitörése óta írtam a szabadságharcukról.

A földút végén egy ellenőrzőpont állt. Betonkockák szűkítették az utat, ami a faluba vezetett. Feketére égett gödrök jelezték a közelében,

hogy az oroszok folyamatosan lövik az ukránok ellenőrzőpontjait. Az út szélén látszott is az árok bejárata, ahol a katonák éltek. Az autó hangjára előjött az egyik katona, de Petya nem lassított le. Egyszerűen kikiabálta a letekert ablakon a jelszót, amit minden nap kétszer küldött az ukrán honvédelmi minisztérium. A kiskatona intett, hogy haladjunk tovább.

Egy kísértetfalun hajtottunk keresztül. Vályog- és faházak ajtajai ásítottak a sötétségben, a fűben rohadó gyümölcsök édeskés szagában állt minden. Csend volt, súlyos és nehéz. Csak a zabáló darazsak züm-mögését és a kocsi kerekeinek a csikorgását lehetett hallani.

A parancsnokságot egy általános iskolában rendezte be az ukrán haderő. Kétszintes, fehér, modern épület volt, nagy füves és körbeke-rített játszótérrel. Azt, hogy harcok voltak az épület körül, egyedül a lövésnyomok a falakban, és az itt-ott bedeszkázott ablakok jelezték. A játszótér közepén lánctalpas csapatszállítók álltak, alattuk meghajolva a mászókák.

Az egész bázis pezsgett az élettől.

Az iskola mögött, ahol a budik voltak, négyen húst sütöttek, katonák ültek a fák alatti padokon, és bagóztak. A tér közepén tizenöt orosz katona térdelt, tarkóra kulcsolt kezekkel. Hárman álltak felettük karabélyokkal.

Petya leparkolta az autót, kivettük a hátizsákjaimat, és elindultunk befelé. Megtorpantam, amikor a foglyok mellé értem. A tizenöt orosz katona mellett négy nő térdelt. Kettő terepszínű ruhában volt, a húszas éveik közepén járhattak. A másik kettő ötvenkörüli volt, szoknyában és szövetkabátban.

„Ezek kicsodák?” – kérdeztem Petyát.

„Zsoldosok és kollaboránsok. Menjen és egyen valamit, addig kiderítem, hol szállásolták el.”

A hátizsákjaimat letettem egy padra, és bementem az iskolába. Követtem a katonákat a műanyag tálakkal a kezükben. Az iskola konyhájában nem volt gáz, de a fejadagokat ott osztották. Krumpli és hús volt, mindenkinek három szelet kenyeret adtak mellé. Csirke vagy tojás és krumpli volt mindig az étel.

Visszamentem a hátizsákjaimhoz, leültem a padra, és enni kezdtem. Láttam, hogy a női foglyokat felállítják és bevezetik az egyik kétszintes melléképületbe, ami, gondolom, a gondnok háza lehetett. Mellettem vonultak el, az egyik katonanőnek vállig érő, természetes vörös haja volt.

Mire végeztem az evéssel, Petya visszajött. Az iskola emeletén volt a szállásom, tíz katona mellett egy nagy teremben. Elővettem a hálózsákomat, leterítettem, majd miután feltöltöttem a képeket a felhőbe, elaludtam.

Két órát aludtam. Ránéztem az órára, amikor felébredtem, még nem volt éjfél. A teremben állt a férfiak szaga. Felvettem a bakancsomat, ügyelve, hogy ne ébresszek fel senkit, és kimentem az udvarra.

Leültem egy padra, és cigarettára gyújtottam, amikor sikoltozást hallottam. Elindultam az irányába. A gondnok házából jött. Katonák nevetgéltek és cigarettáztak előtte. A felső szinten égett a villany. Katonák jöttek ki az ajtón és mentek be. Egyre hangosabb volt a sikoltozás, de senkit sem zavart.

Amikor meglátták, hogy jövök, kiabálni kezdtek, mire a ház mögül előkerült Petya, és elindult felém. Részeg volt, erőlködött, hogy palástolja, de dőlt belőle a töményszesz szaga.

„Mi történik itt?”

„Kihallgatják a foglyokat. Ez szigorúan titkos. Kérem, menjen vissza a szálláshelyére, mert reggel négy órakor indulunk.”

„De...”

„Menjen.”

Visszafordultam. Petya tekintete a hátamba fúródott. Az iskola előtt megálltam, leültem a padra, és rágyújtottam. Vártam, hogy abbamaradjon a sikoltozás, de nem maradt abba. Hideg lett, arra gondoltam, hogy vennem kell majd egy kabátot, majd néztem a ragyogó csillagokat az elsötétítésben. Az jutott az eszembe, hogy 1700 kilométerre vagyok Budapesttől, és nem lesz egyszerű a hazaut.

Alföld, 2022/12.

PETŐFI SÁNDOR

Hogy Petőfi Sándor az egyik legsokoldalúbb szerzőnk, az eddig sem lehetett senki számára meglepetés. A költő születésének bicentenáriumi megemlékezései, különböző rendezvénysorozatai az életmű komplexitását támasztják alá. Aki azonban egy lapszám keretein belül az ezerarcú Petőfi más, talán eddig nem ismert oldalaival szeretne megismerkedni, azok jelen lapszámunk összeállításában találkozhatnak a *Nemzeti dal* tovább élő mítoszaival, a Petőfi-arcadás különböző formáival, a szavalókönyvek jelentőségének felmérésével. Ezenkívül Petőfi és Arany kapcsolatának teljesen más aspektusai és a Petőfi-szövegek olasz fordításának kontextusai is kibontakoznak.

Vaderna Gábor

MÉDIA, MARKETING, POÉTIKA

Petőfi Sándor: Költő lenni vagy nem lenni

Költő lenni vagy nem lenni

Légy átkozott, te átkos pillanat,
Melyben fogantatám,
S te, melyben kínnal a kín emberének,
Költőnek szült anyám!
Oh, költészet, te a
Gyanútalan szív csalfa pókhálója,
És azután foglyodnak
Olly irgalomtalan fojtogatója!

Véreből már te oly sokat szivál,
Mérges fulánku pók!
De szálaid bármillyetén kuszáltak,
Még elszaggathatók.
Letépem azokat,
Bármint keresztülszötték-fonták szívem,
S ha összenőttenek már:
Úgy velök együtt szívem is kitépem!

De véreből e gyilkos férget én
Többé nem hizlalom,
Ugyis mi lenne a kiszívott, elfolyt
Vérért a jutalom?
Dicsőség legfőlebb,
Ez a szem fényét elvakító semmi;
És még az is nagy kérdés:
E semmi is fog-e jutalmam lenni?

Széles folyódon úszom ezután,
Oh, mindennapiság!
Ballagsz velem majd, és csendes folyásod
Sziklák közé nem vág.
Nem lesz hirem, nevem,
Tán a boldogság karjai sem várnak,
De lesz mégis nyugalmam,
S a nyugalom fele a boldogságnak. – –

És elnémuljak mindörökre hát?
Egy hangszer életem;
E hangszer ép még, s azt, mint elromlottat,
A szögre föltegyem?
Hallgasson örömem?
Ne légyen hangja többé fájdalomnak?
Hallgathat-e a tenger,
Midőn hullámin szélvészrek rohannak?

Nem, költészet, nem hagylak el soha,
Mert nem hagyhatlak el!
Táplálni foglak a gyötört kebelnek
Legforróbb vérivel.
Nem bánom: tépj, eméssz,
Másoktól meghallgattatást sem várok,
Azért éneklek, költök,
Míg végső csepp vérem ki nem szivárog.

A Pesti Divatlap 1845. július 3-i száma a korabeli Petőfi-kultusz egyik fontos dokumentuma. Az itt megjelent anyagok talán nem is önmagukban erősek, hanem együttes hatásuk lehetett megdöbbentő. Szokás szerint megjelent a lapban egy-két vers a segédszerkesztőtől (a *Költő lenni vagy nem lenni* és a *Piroslik a kecskerágó...*), a lap lehozta a pályatárs Lisznyai Kálmánnak *Petőfi Sándorhoz* című költeményét, melyben a fiatal barát összegzi Petőfi addigi (alig több mint egy éve tartó!) pályáját; s e lapszám mellékleteként jelent meg Barabás Miklós fiatal Petőfit ábrázoló kőrajza, amely végre arcot adott a korszak irodalmi hősének, botrányhősének.¹

1 *Pesti Divatlap*, 1845. Nyárhó [július] 3. (5.14), 421–422; 430–432; 435.

Barabás ekkor a fővárosi portréfestészet leginkább foglalkoztatott művésze. Művészábrázolásaiiban általában egyszerre van valami szigorúság, komolyság és szertelen fesztelenség. A Petőfi-rajz komoly, kicsit felfelé függesztett tekintetét a haj szabályozhatatlan sörtéi ellenpontozzák, a nemzeti viseletet a polgári nyakkendő, a szálfaegyenes derekat a kicsit biccentő fejtartás. Ez a finom ellentétezés összhangban állt az ideális művésztől alkotott korabeli nézetekkel: a szabályos szabálytalanság esztétikai dilemmájával.²

Azért érdemes ezt előljáróban hangsúlyozni, mivel a lapszám már eleve többféle Petőfit mutat meg. A két közölt vers nem ugyanazt a költőt mutatja. A kritikai kiadás magától értetődőnek veszi, hogy a Petőfi-verseket a szerkesztő, Vahot Imre választotta.³ Lehetséges persze, hogy Petőfi is beleszólt a döntésbe, miként úgy sejtjük, hogy Barabást is személyesen instruálta.⁴ Mindegy is, melyikük volt. 1845-től már nem a népköltő Petőfit kívánták közös lapjukban megmutatni, hanem azt az embert, aki szédületes gyorsasággal ontja magából a legkülönbözőbb verseket. (Kis pontosítás: hogy mit is jelent az állítólag Vahot Imre által kitalált és felfuttatott népköltőimázs, arra igen ritkán kérdezzük rá. Pedig közel sem egyértelmű, hogy csakis a népszínművek karakterfigurája lehet, amennyiben a népköltő egyszerűen az a költő, aki széles néptömegeknek ír, aki széles olvasóközönséget szolgál ki.) A *Költő lenni vagy nem lenni* a tépett lélek korlátozhatatlan romantikus zsenije (egyfajta magyarázat hát arra, hogy miért is ömlenek a versek ebből az emberből), a *Piroslik a kecskerágó...* pedig zavarba ejtő népies zsáner fojtott erőszakkal, nem szabályozott szexualitással.

Ha innen nézzük, akkor Lisznyai versének közlése is ehhez az arcadáshoz, a költő ilyenén értelmezéséhez illik.⁵ Ez ugyanis összefoglal, sőt, esendő egyszerűséggel még a követett médiastratégiát is felfedi (mintegy a gyengébbek kedvéért):

- 2 *Arc poetica. Petőfi Sándor életében készült képmásai*, szerk. KALLA Zsuzsa, összeáll. ADROVITZ Anna, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2012, 40–43. Barabás értékeléséhez lásd VESZPRÉMI Nóra, *Barabás*, Corvina, Budapest, 2009 (Magyar mesterek).
- 3 *Petőfi Sándor összes költeményei (1844. szeptember–1845. július)*, s. a. r. KERÉNYI Ferenc, Akadémiai, Budapest, 1997 (Petőfi Sándor összes művei), 456.
- 4 *Arc poetica*, 42.
- 5 Lisznyai és Petőfi kapcsolatához lásd SZILÁGYI Márton, *Az íróvá válás mikrotörténete a 19. század első felében. Lisznyai Kálmán és az „irodalmi gépezet”*, Reciti, Budapest, 2021 (Vitae 3.), 55–75.

Méltó társa valál Vahot
 Imrének,
 Az igazi magyar élet
 Hívének.
 Mert ha talán tirajtatok
 Állana,
 Még Jupiter is atillát
 Hordana.
 S a széles ég magyar divat-
 Lap volna,
 Mellyben honfidalt Szent Dávid
 Dalolna.
 Forró napsugár lenne a
 Pennája,
 A holdvilág tintatartó,
 S tintája
 Piros hajnal, és betűk a
 Csillagok,
 Hogy hazánknak üdvet írna
 Általuk!.....⁶

Az Életképek (a rivális divatlap) munkatársa – reflektálva a különböző médiagyakorlatok együttállítására is – Lisznyai versét így kommentálja:

Legalább van egy dolog, miben a' fiatalabb írói nemzedék valóban követésre méltó példát mutat sok veteranusnak és sokaknak saját fiatal bajtársai közül is; ők egyre-másra küldözgetik egymásnak a' magasztaló leveleket, mellyek vitelbérét a' közönség fizeti, nyilvános tanúságául, milly nagy egyetértésben élnek egymással, míg némelly mások az érintettek közül legfőbb kedvöket a' perpatvar-kodásban látszanak lelni. Egyébiránt a' jelen versezet a' költőnek a' lap mai számához csatolt arczképét kíséri.⁷

A *Költő lenni vagy nem lenni* tehát ebben a médiakontextusban helyezhető el. A vers a költő rajzolt képe mellé írott önarcképként olvasható,

6 Figyelemre méltó még ehhez Vahot Imre szerkesztői jegyzete: „Ezen jellemző költemény után, mellyben szerző e lap szerkesztőjét is kitüntetésre méltatá, fölösleges volna Petőfi Sándornak jellemrajzát, külön rovatban megírunk. Itt fölötte híven van festve génialis barátunk szellemi arczképe.”

7 Vas Andor [HAZUCHA Ferenc], Hirlapi ör, Életképek, 1845. július 12. (3.2.2): 59–63. Itt: 60.

miközben a lap számos gesztusa próbálja egy olyan társas helyzet arcukat létrehozni, ahol teljes természetességgel és a szemünk előtt épül fel a fiatal költők közötti kapcsolati háló. Petőfi pár hónappal későbbi *Úti jegyzetei*ben még rá is tesz egy lapáttal, amikor ezt a helyzetet vázolja fel:

A búcsúlakomán részt vett pesti pajtásaimon kívül egypár vidéki költőkollégám is, kik azért voltak akkortájban Pesten, hogy magokat egyik-másik divatlapszerkesztő által levetessék. Hja, mikor az olyan szép, ha az embert Barabás lepingálja, s a szerkesztők aztán küldik szét az egész magyar hazá...nak némely helyére, s a közönség bámulva kiált föl:

– Tehát ilyen ő?!⁸

Barabással festetni tehát rangot ad (természetesen Petőfi, bár ezt nem mondja, előttük jár), s a közönség (az odaértett értelmezői közösség), mintha egyetlen szubjektum volna, bámulja a megvalósítást.

Van némi célzatosság abban, hogy eddig az arckép, arcadás, arcukat kifejezéseket használtam. Természetesen Paul de Man klasszikus tanulmányaira utaltam ezzel, ahol az amerikai irodalmár azt fejtegette, hogy a *prosopopoia*, az arcadás (közismertebb nevén: a megszemélyesítés) alakzata az olvasásban már eleve magában hordozza az arcvesztés lehetőségét is, s „lehetetlenné teszi a referencia és jelentés közti megkülönböztetést, amin pedig minden szemiotikai rendszer alapszik”.⁹ Nem kell kiterjesztenünk a problémát az olvasás általános elméletévé,¹⁰ hogy belássuk, szinte magától értetődő: minden arcadás mögött olyan társadalmi gyakorlatok, esetünkben médiatechnikák állnak, melyek – konstruált voltukból kifolyólag – már eleve értelmezésre szorulnak. Talán ezért is van, hogy a művészet történetében többnyire (de csak többnyire) azok az alkotások bizonyultak maradandónak, melyek ma-gukban hordozták az újra- és újraértelmezés lehetőségét.

8 PETŐFI Sándor, *Úti jegyzetek = Petőfi Sándor összes prózai írása és levelezése*, s. a. r. SZALISZNYÓ Lilla – ZENTAI Mária, Osiris, Budapest, 2022, 237–254. Itt: 238.

9 Paul de MAN, *Hypogramma és inskripció = Uő., Olvasás és történelem. Válogatott tanulmányok*, vál. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, ford. NEMES Péter, Osiris, Budapest, 2002, 395–432. Lásd még Paul de MAN, *Az önéletrajz mint arcrongálás*, ford. FOGARASI György, Pompeji 1997/2–3., 93–107.

10 Így tett például Bettine MENKE, *Prosopopoia. Stimme und Text bei Brentano, Hoffmann, Kleist und Kafka*, München: Wilhelm Fink, 2000. Bettine MENKE, *Ki beszél? A beszélő arc alakzata a retorika történetében*, ford. TÖRÖK Ervin = *Figurák*, szerk. FÜZI Izabella – ODORICS Ferenc, Gondolat–Pompeji, Budapest–Szeged, 2004, 87–118.

De miként találhatunk rá azon műalkotásokra, melyek ebben az értelemben nyitottak az értelmezésre? Sejtethjük, hogy Lisznyai verse nem tartozik ezek közé, míg Barabás rajzára vagy Petőfi versére még ma is érdemes ránézni. A továbbiakban a *Költő lenni vagy nem lenni* rövid elemzésével mutatom meg a Petőfi-vers egyik sajátos poétikai eljárását, mely szoros összefüggésben áll a korabeli társadalmi és médiakörnyezettel, s amely a Petőfi költészetében másutt is rendre visszatér.

Kiindulásképpen hadd idézzek fel két merőben eltérő értelmezést. Az egyiket Horváth János írta nagy Petőfi-könyvében. Bekezdésnyi verselemzésének első felét hozom:

A képzelet hordja elő a költemény anyagát, többnyire képes beszéd formájában, mit aztán ötlet, asszociáció és szerkesztési ügyesség lendületes, tagolt egésszé igyekszik kikerekíteni. Megvan a kép: a költészet mérges fullánkú pók. E képnek már önmagában van bizonyos anyagtenyésztő ereje: a csalfa pókháló, melyben vergődik az áldozat, az eltökéltség a fojtogató fonalak leszaggatására, vagyis egyenes beszédre áttérve: lemondás a költői hírnév csábításairól a mindennapiság kedvéért: mindez, mint találó szemlélet és lírai fordulatok lehetősége benne rejlett a szerencsésen talált metaforában.¹¹

A másikat egy kortárs, Hazucha Ferenc írta Vas Andor álnéven egy olyan cikkben, melyben divatlapokat szemlézett ironikus stílusban. Ennek idéztük korábban a Lisznyai-verset taglaló részét, idézzük most, mit írt a Petőfi-versről:

„Költő lenni vagy nem lenni” költeményben Petőfitől azon könnyű verselést találjuk, mely e’ fiatal és jeles tehetségű költő műveit olly kedveltekké teszi, ámbár lehetlen benne azon pongyolaságot nem hibáztatnunk, mely itt már nemcsak a’ külformában, de a’ gondolatban is mutatkozik: a’ költészet a’ gyanutalan szív csalfa pókhálójának mondatik, ’s azután, hogy foglyát irgalomtalan fojtogatja, ők nem tesszük fel a’ pókhálóról, hogy valakit fojtogatni tudjon, ezt csak a’ pók teszi, melyre költő a’ második versszakban át is tér, mondván: „Véreből már te olly sokat szíval’ ’stb.”¹²

11 HORVÁTH JÁNOS, *Petőfi Sándor*, Pallas, Budapest, 1922, 153–154.

12 Vas Andor [HAZUCHA]: Hirlapi ör, I. m.

A vers nyitó képét egészen másképp értik. Míg Hazucha fennakad azon, hogy az első két szakaszban Petőfi előbb a költészetet pókhálónak nevezi, majd rögvest másképp szólítja meg (itt már póknak tartja), addig Horváth azért nem vesz észre ellentmondást, mert a képet valamiféle anyagi burjánzásban látja. Azaz: Hazucha képzavart talál, míg Horváth a modernitás asszociációs képi építkezését észleli Petőfinél, s ehhez némi alkotáslélektani háttérrel vázol. Horváth úgy menti a képet, hogy szerinte a pók (a költészet ezzel azonos) eleve olyan kép, mely magával hoz bizonyos konnotációkat, mint például az egyént sűrűn körbefogó hálót. Ezt nevezi Horváth „anyagtenyésztő erő”-nek. Azt állítja, hogy Petőfi nem egy képet akart létrehozni, mely leírja költői helyzetét, hanem egy szemléleti formát, egy romantikusan megformált másik, alapvetően képi világot, mely érzékvé teszi költői dilemmáját.

Hazucha természetesen nem tudhatta a szimbólumalkotás esztétikai programja felől olvasni a verset. Számára – ez kiderül az idézett bekezdésből – egy kép egy fenoménre vonatkozhatott. Ez a jelentésadás persze nem feltétlenül egyértelmű: egy kép lehet sejtelmes, egy kép lehet akár felfejthetetlen is (s ebben az értelemben többértelmű). Azt viszont nem tehetjük meg, hogy egy fenoménhez hol ilyen, hol olyan képet rendelünk, mindenféle önreflexió nélkül. Hazucha utal is Petőfi „könnyű verselés”-ére, azaz arra, hogy lazán és könnyedén folyik a dikció, szinte a köznapi nyelv felé közelítve a költészetet, s eközben szinte észrevétlenül csúszunk át egyik képről a másikra. Horváth János, aki képi szemléletet érzékelt itt, ezt a könnyen folyó dikciót már inkább találékony-ságnak látta, amikor szinte tautologikusan ismételte: a „*találó* szemlélet [...] lehetősége benne rejtlett a [...] *talált* metaforában”.

Sajnos Hazucha Ferenc innen nem folytatta tovább a vers olvasását, megelégedett ezzel a szúrással. Horváth pedig egyre jobban belebojnyolódik a lélektani elemzésbe. Végző soron arra jut, hogy Petőfi érezte, hogy ez a „talált metafora” nem elegendő egy költeményhez, ezért kénytelen volt szétrobbantani érzelmi kitérésekkel, hogy aztán visszatérhessen a kiinduló metaforához:

De a költemény (*Költő lenni vagy nem lenni*) első nagyobb fele csak ez egy metafora lírai kiaknázása. A négy első versszakkal kifejtődik, amit a rosszkedvtől sugalmazott képzelet első lendülete talált. Ez maga elég anyag lehetne egy költeményre, s a lemondás fordulata, ha kellő erővel és súllyal fejeztetik ki, befejezésnek is alkalmas volna. Csakhogy a lemondás vágya inkább csak útközben kipattant

ötlet, mint eleve eltökélés, épp ezért lírailag lagymatag hatású. Érzi a művész e belső befejezetlenséget, s ebből merít ösztönzést egy befejező, kikerekítő lendület leleményére. S miben találja meg? Abban, ami őt mindig képes felvillanyozni, s ami egyszersmind a belső egyensúly létesítésének egyik legegységesebb módja: az ellenkező végletbe való átriadásban. Jön a líraiságot felverő kérdések özöne: hát mindörökkre elnémuljak? szögre tegyem ép hangszeremet, életemet? örömemnek, fájdalomnak többé ne legyen hangja? Hallgasson a tenger, ha szélvészek zavarják? S reá az immár valóban lírai nyomatékmal szólható, bevégző felelet, mi egyúttal új szemponttal fordul vissza a kezdő metaforához, s annak eredeti lírai tartalmát egy új, valóban őszintébb emócióval szorítja ki[.]¹³

Horváth szerint a vers kiinduló ötlete kezd ellaposodni, mire Petőfi – lelki alkatához híven – végletes ellentétbe csap, s amikor az utolsó szakaszban visszatér a „kezdő metaforához”, akkor már egy másik értelemben, mintegy korrigálva hozhatja azt elő. Csakhogy a vers valójában nem is feltétlenül fordul vissza a „kezdő metaforához”, így nem biztos, hogy Horváthnak van igaza. A vers elején ugyanis valóban egy vérszívó pók tűnik fel, s a költő épp azért tépi ki a helyéről szívét, hogy a költészet pókfonalait elszaggassa (azaz megszabaduljon a költészet-től). Az utolsó versszakban, amikor váratlanul mégiscsak hűséget fogad a költészetnek, akkor utolsó csepp vérét is felajánlja. Ezt a vért azonban nem kiszívják, hanem „szivárog”, a pókról és fonalairól pedig szó sincsen. Horváth gondolhatta, hogy Petőfi egyszerűen kihagyta a kép újrafogalmazását – s ugyan hova máshova térhetett vissza? Amennyiben viszont komolyan vesszük Hazucha kritikai észrevételét, s jobban figyelünk a szöveg tropikus elmozdulásaira, akkor arra is gyanakodhatunk, hogy a pók egyszerűen eltűnt, kikopott a versből.

Térjünk vissza az első versszakhoz egy pillanatra! A vers egy átokkal indul. A költő mintha keresné, hogy mit is átkozzon meg. Először a fogantatás, majd a születés pillanatát hozza elő. Csakhogy e két pillanat egyáltalán nem ugyanaz. Közös mozzanat persze, hogy mind a kettő a költő létrejöttéhez vezetett el, különbség van viszont a két pillanat érzelmi mivoltában. A szülés fájdalommal (és ebben a korban még komoly veszélyekkel) jár, s a vers a szülési fájdalmakat azonosítja is a születő költő szenvedéseivel: „kínnal a kín emberének, / Költőnek

szült anyám!” A fogantatásról ugyanakkor nem mond semmit. Vajon hasonló fájdalmakkal járt? Aligha. Ha nem sodor el minket a lendületes dikció, s utánagondolunk e pillanatnak, akkor egészen másra is gondolhatunk, mint amit a következő sorok fejtegetni kezdenek: örömré, eksztázisra, mámorra. Ezek a költészetnek a másik, a versben rejtett arcát mutatják. Mind a kettő hagyományos felfogás: a költő mint az átlényegülés platonista művésze és a költő mint önnön sorsa és tehetősége által megvert ember, aki szemben áll a társadalommal, sőt az emberiséggel. Az első ecsetvonás még másik arcot sejtetett, mint a második, melyet Petőfi erős vonással ráhúzott.

A költészet ezek után lesz pókháló, majd pók. Ismét kettősség, mely nem feltétlenül ugyanabba az irányba visz. A pókháló fojtogat, a pók kiszívja a vért. Hogy itt valóban párhuzamosan fut két metafora ugyanarra a jelenségre, mutatja, hogy a megoldás is párhuzamos lehet: a pókhálót leszaggatja, a vérszívást pedig a szív kitépésével oldja a meg a költő. (Ha már fájdalom volt az első szakaszban, akkor ez fájdalom lesz a javából.) Tehát a vers felütése egy csonka párhuzam vagy kétosztatúság, melynek az egyik tagja kétféle párhuzamos metaforára bomlik, melyek szorosan összefüggenek ugyan (mint a pók a fonálával), mégis eltérő megoldásokat tesznek lehetővé a szenvedő szubjektum számára.

A harmadik és negyedik szakasz azt mutatja meg, hogy mi fog történni, ha a költészet – akár pók, akár háló – eltűnik a költő életéből, az utolsó két szakasz pedig visszafordítja a gondolatmenetet, s mégis a költészet megtartása mellett dönt. Persze szükségszerű is ez a visszalépés: egy költő egy versben éppen költészete által szabadulna a költésztől. Ez lehetetlen. A szöveg retorikai teljesítménye épp ennek a belátásán és a belátás színre vitelén múlik.

A harmadik szakasz a költészet jutalmáról beszél. A létige főnévi igenévi alakja, mely a címben is szerepel, összerímeli teljes ellentétével: lenni és semmi. Egy sorozaton megyünk végig, a gördülékeny dikció itt is löki előre a verset, s könnyedén siklunk át egyik fogalomról a másikra. A jutalom nem más, mint dicsőség, a dicsőség semmi, és ez a semmi sem fog „lenni”. A vers címe a létezés vagy nem létezés hamleti dilemmáját a költőként létezés vagy nem létezés dilemmájává tette. Itt a létezés a semmivel áll szemben: az egyetlen létezési mód eredménye nem más, mint a nem létezés. A hírnév dicsőségének büszke visszautasítása persze szintúgy költői közhely. Ne feledjük, hogy a vers a *Pesti Divatlap*ban jelent meg, mely éppen a megjelenés lapszámában is erős gesztusokkal hozza létre a Petőfi-figurát. Tehát ha a költői megszólalást Petőfire értjük

(ezt könnyen megtehetjük), akkor itt valami olyasmit utasít vissza (vagy panaszkodik a hiányáról), ami neki akkor és ott, azon a bizonyos két lapon, ahol a vers olvasható, éppenséggel létezik. Úgy jelenti be hát a *semmit*, hogy az olvasó mégis *valamit* érzékelt, úgy indulna a nem létezés felé, hogy létezését az olvasott sorok is bizonyítják.

A negyedik szakaszban lép távolabb a költészettől. Eddig csak fenyegetett, itt meg is teszi. A költészettel szemben a „mindennapiság” áll. Itt nyilván a nem költő ember hétköznapijai, hiszen a költő átka éppen az, hogy nem képes szabadulni művészetétől. A problémához képek is tartoznak: a mindennapiság folyó, majd ebben úszik a beszélő, nyugodtan, lassan („csendes folyásod / Sziklák közé nem vág”). A szakasz utolsó négy sora zavarba ejtő. Itt arról olvashatunk, hogy nem lesz része hírnévben (ez még érthető is az előző szakasz alapján), de felveti, hogy boldog sem lehet („Tán a boldogság karjai sem várnak”), majd még ezt is korrigálja, mert ekkor nyugodt lesz, és „a nyugalom fele a boldogságnak”. Hogy is van ez? A költő el van átkozva, anyja költőnek, azaz: szenvedésre szülte (1. vsz.); ha szenved, akkor nem boldog; s mivel költészetre született, ezért nem lehet boldog a költészet nélkül (4. vsz.); azaz mégiscsak félig boldog lehet, mert a mindennapiság folyóján úszva nyugalomra lel. Ez az a pont, ahol szükség van arra, hogy újradefiniálja a fogalmakat. Mire eljutottunk idáig, összekuszálódtak a szálak: annyi ellentmondás, annyi eltérés történt e pár szakaszban, hogy ideje rendet tenni. Mintha a vers folyamatos meghatározási kényszerben lenne, ám mintha minden sor negligálná-felülírná a korábban mondottakat.

Az ötödik szakasz új metaforát, a költészet egyik toposzát hozza: „Egy hangszer életem”. Ezek szerint nem egyszerűen szenvedő költőnek született a beszélő, hanem ő maga volna a költészet. Köz hely Petőfi-vel kapcsolatban, hogy életútja nehezen választható el költészetétől. Ez nemcsak gondosan összerakott s szinte napra pontosan adatolható életrajzával hozható összefüggésbe, hanem – az emlegetett médiakörnyezet mellett – azzal, hogy Petőfinek számos olyan verse van, ahol a költő maga költészet, azaz: a szubjektum azt tételezi, hogy a vers valamiképpen saját magának kiáramlása a világba.¹⁴ E versben ugyanakkor figyelemre méltó, hogy itt ismét felbukkan a költészetnek az az

14 Margócsy István ezt – az angol romantikus Shelley nyomán – „kihallgatott magánbeszédnek” nevezte. MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Korona, Budapest, 1999 (Klasszikusaink), 104–110. A kifejezés némileg Shelley után lett közkeletű: John Stuart Mill írt róla *What is poetry?* című esszéjében (1833). A fogalom (overheard utterance) magyar fordítása némiképp persze leegyszerűsítő is. Lásd Lisa LAI-MING WONG, *A Promise (Over)heard in Lyric*, *New Literary History* 37. (2006/2.), 271–284.

arca, melyről az első sorokban gyorsan megfeledkezett: a költő, a hangszer ugyanis örömmek és fájdalomnak is hangot ad – mindannak, ami a szubjektumban van. A szenvedés költője mellett hirtelen újra megjelenik a mámoré. Ám a metaforizáció nem állhat le: a költő hangszer, amely nem hallgathat; a költő-hangszer tenger, amely nem hallgathat. Ez a metaforikus átsorolás még önmagában nem okozna problémát, ám e tenger azért nem hallgat, mert rajta szélvészrek (nyilván: érzelmek) „rohannak”. Vagyis pontosíthatunk: a költő az érzelmi hullámmását teszi költészetté.

E ponton tör fel belőle az utolsó szakasz vallomása: „Nem, költészet, nem hagylak el soha, / Mert nem hagyhatlak el!” A tenger hullámmása után visszatérünk a vér szivárgásához. Érdekes, hogy hányféleképpen folynak a dolgok a versben: a pók hatására elfolyik a vér, a mindennapiság folyója ballag, a tenger vadul hullámmzik, míg a végén a vér szivárogni kezd. Horváth Jánosnak igaza is volt, meg nem is. Igaza volt, mert a vers zárata kiegyenlítést hozott. Ugyanakkor tévedés, hogy a vers „annak eredeti lírai tartalmát egy új, valóban őszintébb emócióval szorítja ki”. Annyi történik, hogy tisztázódik a viszonya élethez és költészethez. Kiderül, hogy a költészet önmagában létezik (nincs társadalmi beágyazottsága), s átfogja a világot (öröm és szenvedés), s ez a költészet a szubjektum maga. Ugyanakkor ez az elvont fenomén felémészti a szubjektum materiális létezését: hol a szívét tépi ki helyéből, hol pedig lassan szivárog el vére, s így vagy úgy, de a szubjektum, amikor költészetté válik, akkor felszámolja a földi létezés lehetőségeit. – Neoplatonikus poétikákból ismerős gondolat ez.

És ezek szerint Hazucha Ferencnek igaza is volt, meg nem is. Igaza volt, mert észrevette, hogy a vers építkezésének az alapja egy kép más képpel való keresztezése. S bár ez elvi kérdés talán, mégis tévedett, amikor úgy vélte, hogy ez egyszerű poétikai hiba. Petőfi költészetének sajátos technikája a metaforikus újraírás. Ennek gyökerei megvoltak a magyar költészet történetében. Hogy versek sorában hogyan lehet újradefiniálni identitásokat, megtalálhatta Csokonai Vitéz Mihály vagy Kisfaludy Sándor költészetében, utóbbitól megtanulhatta a képek egymásra halmozásának (mai szóval) groteszk technikáját is, s Vörösmarty Mihálytól ismerhette, hogy a nyelvi metaforák jelentésrétegei miként feszülhetnek egymásnak egyazon képben. Petőfi akkor lépett át a Rubiconon, amikor ezeket a különböző költői technikákat egymásra halmozta, s szédületes sebességgel, olykor sorról sorra variálta, miközben

versbeszédét sok tekintetben közelítette egy kollokvialis-társalgó nyelvhasználat felé.

A *Költő lenni vagy nem lenni* már címében hamis dilemmaként mutatja meg Hamlet szavait (melyet ekkor már ebben a formában ismerhetett a közönség Vajda Péter fordítása nyomán). Mindazonáltal a költőként való létezés és nem létezés dilemmája szintúgy hamis. Hiszen nemcsak az derül ki, hogy lehet létezni nem költőként is (sőt, még némi boldogságra is szert lehet tenni ily módon), hogy a költői létezés a hírnévvel is szembesíthető, hogy a költészet okozta szenvedések egymással nehezen összeegyeztethető kínokhoz vezetnek, hanem az, hogy amennyiben a költészet a létezés helyére lép, akkor egy költemény saját pusztulását nem tudja versben, költőileg leírni, mivel az saját olvashatatlanságát is eredményezné. Saját nemlétünket nem mesélhetjük el – a lét elmondása pedig csak költőileg lehetséges.

Hermann Róbert

A NEMZETI DAL MÍTOSZAI

A *Nemzeti dal* alighanem a magyar költészet legismertebb politikai verse, talán csak a *Himnusz* és a *Szózat* versenyezhet vele. Nem véletlen, hogy ehhez a költeményhez kapcsolódik a magyar történelem egyik legmakacsabb, kiirthatatlan mítosza is, ti. az, hogy Petőfi 1848. március 15-én a Nemzeti Múzeum lépcsőjéről mondta el a forradalom jelképévé vált költeményt.

Hol nem szavalta Petőfi a Nemzeti dalt?

A Múzeum lépcsőjének oldalfalán ma is ott látható az 1900. március 15-én felállított emléktábla: „A magyar ifjúság állította e táblát az ifjú magyarság lánglelkű énekesének és dicsőségének PETŐFI SÁNDORNAK, ki 1848. március 15-dikén délután a magyar szabadságnak első szabad dalát e helyről szavalta el.”

Ezt az állítást a történeti-irodalomtörténeti kutatás több mint száz éven át nem vonta kétségbe. 1957-ben a kiváló művelődéstörténész, Várkonyi Nándor *Rostra* címmel írt egy tanulmányt,¹ amelyben nemcsak azt bizonyította be, hogy Petőfi a Nemzeti Múzeum lépcsőjén 1848. március 15-én nem szavalta el a *Nemzeti dalt*, hanem részletekbe menően feltárta a mítosz keletkezésének történetét is. Fő érve az eredeti verskézíraton olvasható Petőfi-feljegyzés: „E költemény buzdította március 15-kén a pesti ifjúságot. Elszavaltam először az ifjak kávéházában, azután az orvosi egyetemen, azután a Szeminárium terén (most már 15-dik martius tere), végre nyomda előtt, melyet erőszakosan elfoglaltunk a Hatvani utcában (most Szabadsajtó utca). A szabaddá lett sajtó alól ez a költemény került ki legelőször.”² Tudjuk, hogy a két közterület átnevezésére két nappal a forradalmat követően, március 17-én került sor – tehát a költő vagy elfelejtette, hogy két nappal korábban

1 VÁRKONYI Nándor, *Rostra* = Uő., *Magyar katonaköltők – Az üstökös csóvjája – Dunántúl. Összegyűjtött tanulmányok*, I., szerk. MEZEY Katalin, Széphalom, Budapest, 2006, 277–292.

2 PETŐFI Sándor *Költeményei. 1848–1849*, III., s. a. r. VARJAS Béla, Akadémiai, Budapest, 1951 (Petőfi Sándor összes művei, 3), 37–38, 330–331. (a továbbiakban PÖM III. – H. R.)

10 000 ember előtt szavalt, vagy pedig nem mondta el a Múzeumnál a verset.

A legenda elterjedéséhez valószínűleg az a grafika is hozzájárulhatott, amely a Vahot Imre által szerkesztett Pesti Divatlap 1848. április 22-i számának mellékletében jelent meg. Ez a Kálózdi János által megzenésített *Nemzeti dal* kottáját tartalmazta, a kotta címlapján az oldalpárkányon szavaló, vagyis beszédet mondó Petőfi ábrázolásával. Ehhez a szerkesztő a következő megjegyzést fűzte: „E hangjegyeket igen érdekessé teszi a czimlap is, melly a muzeum terén tartatni szokott népgyűléseket igen híven tünteti fel.”³ A kommentár sem állítja azonban, hogy a kép a március 15-i népgyűlést ábrázolná. Nem is igen tehetne volna, ugyanis, mint tudjuk, március 15-én a „szakadó eső dacára” gyűlt össze vagy 10 000 ember a Múzeumnál, márpedig a képen esőnek nyomma sincs, sehoh sem látszik egyetlen kinyitott esernyő sem. Azt viszont tudjuk, hogy Petőfi a március 15-ét követő közel két hónapban, egészen május 12-ig többször is mondott beszédet a Múzeumnál tartott nagygyűléseken, azaz maga a jelenet lehetett hiteles, még ha nem is március 15-éhez kötődően.

Várkonyi Nándor végignézte a korabeli sajtótudósításokat, az 1848 tavaszán megjelent kortársi összefoglalókat, a pesti forradalomról fennmaradt levél- és naplótudósításokat – egyikükben sem lelte nyomát a költő szavalatának. Azonban végigolvasta a kortársak utóbb megjelent visszaemlékezéseit, s ekkor vált számára nyilvánvalóvá, hogy a történet először Vahot Imre 1881-ben napvilágot látott visszaemlékezéseiben jelent meg – csakhogy Vahotról tudjuk, hogy március 15-én otthon üldögélt, azaz nem volt szemtanúja az eseményeknek. A történet innen került át Gracza György 1894-ben megjelent nagyméretű összefoglaló munkájába, s az ötvenedik évfordulón, 1898-ban már Jókai Mór is megörökítette – noha korábbi visszaemlékezéseiben még ő maga sem tudott róla. Aztán jött az 1900. március 15-i emléktábla-avatás, s innentől kezdve nem volt megállás.

A Várkonyi tanulmányának megjelenése óta eltelt több mint hat évtizedben összesen egy olyan korabeli forrás került elő, ami határozottan szól Petőfi szavalatáról. Ez Szőnyi Pálnak, Tisza Kálmán nevelőjének Pestről 1848. március 16-án írott levele, amelynek vonatkozó részét Varga János publikálta. Eszerint „Délután a Nemzeti Múzeum udvarára gyűlt össze a nagyobb néptömeg, hol Petőfi elmondá érintett dalát,

3 Pesti Divatlap 1848. április 22., 19. sz., 518.

a dal és a petíció már kinyomott példányait osztogatták...”⁴ Szőnyi azonban nem szól Petőfi többi, más forrásokban megörökített szavaltáról, noha a levél többi részéből kiderül, hogy ott volt a délelőtti helyszíneken is. Mindenesetre a kutatók többsége ma is inkább amellett foglal állást, hogy Petőfi március 15-én nem mondta el a *Nemzeti dalt* a Nemzeti Múzeumnál – sőt, nagy valószínűséggel a Múzeumnál senki sem szavalt.

A Múzeum ugyanis csak afféle gyülekezőpont és „átszálló állomás” volt a délelőtti események legfontosabb helyszíne, a Landerer és Heckenast nyomda, valamint a Múzeumnál összegyűlt tömeg közvetlen úti célja, a pesti Városháza között. Olyannyira így volt, hogy a kortársi beszámolók egy részéből maga a Múzeum előtti nagygyűlés is kimaradt – miután ott semmi lényeges nem történt, nem is írtak róla. A Múzeum szerepe később értékelődött fel, többek között azért, mert ezt követően tucatnyi népgyűlés helyszíne volt, májusban itt kezdődött meg a honvédtoborzás, júliustól itt ülésezett a népképviselői országgyűlés felsőháza – azaz számos fontos eseménynek adott helyet.

Ám e felértékelődésnek volt egy másik, emlékeztetőtörténeti oka is: 1848. március 15. emblematiszta pesti helyszínei közül gyakorlatilag ez az egyetlen, amely eredeti formájában és funkciójában túlélte az elmúlt 170 évet. A Pilvax kávéházat lebontották, nevét viselő utódja nem is az eredeti helyén áll. Az Erzsébet híd építése következtében eltűnt a pesti Városháza klasszicista épülete, 1913-ban pedig a Nemzeti Színházat is lebontották. A Landerer és Heckenast nyomda „csupán” elveszítette eredeti funkcióját – hosszú ideig pedig már azért kellett imádkoznunk, hogy a 175. évfordulóra össze ne dőljön. A Nemzeti Múzeum viszont eredeti szépségében dacol az idővel, s mindmáig a március 15-i ünnepek legfontosabb fővárosi helyszíne. Nem csoda hát, hogy olyan nehéz elfogad(tat)ni: Petőfi itt bizony nem mondta el a *Nemzeti dalt*.

„*Rajta magyar*”-ból „*Talpra, magyar*”, avagy,
hány kézírata volt a Nemzeti dalnak?

A *Nemzeti dallal* kapcsolatban azonban nem ez az egyetlen olyan mítosz, amely elterjedt. Ha beütjük egy internetes keresőbe azt, hogy „Nemzeti dal”, elég nagy valószínűséggel ütközünk bele abba a mon-

4 VARGA JÁNOS, *Szemtanúk 1848 márciusáról*, Valóság 15. (1972/7.), 54.

dába, hogy a vers első sora eredetileg nem „Talpra magyar”, hanem „Rajta magyar” volt, s Petőfi azt egy Szikra Ferenc nevű jurátus javaslatára írta volna át. Minden információk és titkok tudója, a „szent” Wikipédia is így ír: „Petőfi a verset 1848. március 13-án, két nappal a forradalom kitörése előtt írta. A vers kezdő sora a hagyomány szerint Szikra Ferenc hatására megváltozott: amikor Szikra meglátta az eredeti kezdő sort (*Rajta magyar, hí a hazá!*) azt a megjegyzést tette Petőfinek, hogy: »Barátom, előbb talpra kell állítani a magyart, azután rajta!«. Petőfi megfogadta a tanácsot és átírta a sort.”⁵

A történet ősforrása Gaál Ernő évtizedekkel későbbi (szóbeli) visszaemlékezése. Thallóczy Lajos a Vasvári Pálról szóló életrajzában ennek alapján írta meg 1882-ben, hogy amikor március 14-én éjfél tájt Petőfi a Pilvax melléktermében írta *Talpra magyarját*, amelynek először a *Rajta magyar* címet adta, odament hozzá Szikra Ferenc, „a forradalom mindig képletekben beszélő prófétája, különben genialis ifjú”, s amint megpillantotta a címet, odaszólt a költőnek: „Barátom, előbb talpra kell állítani a magyart, azután rajta.”⁶ A történet – lábjegyzetként – bekerült Ferenczi Zoltán 1896-ban megjelent Petőfi-életrajzába, úgy, hogy közben a főszövegben szerepelt Petőfi verziója is arról, hogy míg ő az egyik asztalnál a *Nemzeti dal*t írta, azalatt Szendrey Júlia nemzeti-szín főkötőt varrt magának a másiknál.⁷

A történetet – egész kis párbeszédet kerekítve köré – átvette Gracza György 1894-ben megjelent műve is. Eszerint Petőfi még meg is köszönte a jó tanácsot Szikrának, akit Gracza Petőfi barátjának nevez: „Igazad van. A verset még az éjjel útmutatásod szerint kikorrigálom.”⁸ Ezt a történetet vette át szinte szó szerint Graczától Kéry Gyula 1899-ben megjelent műve, amelyben Szikra már Petőfi jó barátjaként szerepel.⁹ Bekerült a történet Supka Géza 1948-ban, a centenáriumra megjelent népszerű összefoglalójába is.¹⁰

Thallóczy kötetének a *Nemzeti dal* kezdő sorának korrigálására vonatkozó részét Hatvany Lajos is felvette nagyszabású Petőfi-forrás-

5 https://hu.wikipedia.org/wiki/Nemzeti_dal (letöltés ideje 2021. szeptember 13.).

6 THALLÓCZY Lajos, *Vasvári Pál s a pesti egyetemi ifjúság*, Rudnyánszky Könyvnyomdája, Budapest, 1888, 63.

7 FERENCZI Zoltán, *Petőfi életrajza*, III., Franklin, Budapest, 1896, 194.

8 GRACZA György, *Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története*, I., Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai), Budapest, 1894, 34-35.

9 KÉRY Gyula, *A magyar szabadságharc története napi-krónikákban* (1848), Franklin, Budapest, 1899, 149.

10 SUPKA Géza, *1848-1849 = Uő.*, *Nemzet és Emlékezet*, szerk. JUHÁSZ István, Magvető, Budapest, 1985², 68. (A kötet első kiadása 1948-ban jelent meg.)

gyűjteményébe. A vonatkozó részhez írott „Summálás”-ban egész pszichológiai fejtegetést csatolt a történethez, mondván, hogy amikor Petőfi a „Rajta magyar”-t „Talpra magyar”-ra cserélte, „a maga művészi lelkiismeretének engedelmeskedett”. Szerinte Petőfi „azért fogadta el a tanácsot, mert a *Talprát* gyűjtőbbnak, tehát az agitáció céljaira megfelelőbbnek érezte, mint a *Rajtát*”.¹¹

A derék Szikra Ferencnek egyébként ez volt (lett volna) az egyetlen nevezetes cselekedete egész életében, ha valóban megtörténik. A „genialis ifjú” nevét hiába keressük Szinyeyi József és Gulyás Pál írói lexikonjaiban, s nem találkozunk vele a forrásokban, nincs nyoma a Petőfi-adattár három kötetében vagy a Petőfi-levelezésben sem. Viszont említi őt a március 15-i események egyik résztvevője, a későbbi honvédtiszt, Hamary Dániel egy kései visszaemlékezése, ám keresztnév nélkül.¹² Bona Gábor honvédtiszt életrajzai között is szerepel egy 1824. február 23-án Komáromban született, református vallású, nőtlen Szikra Ferenc, aki a szabadságharc előtt uradalmi számvevő volt, de az adatok alapján nem egyértelmű, hogy azonos-e a mi Szikránkkal.¹³ Az azonosságot támasztja alá Jókai Mór egy kései visszaemlékezése: „Komáromban elsőnek ült előttem Szikra Ferkó. (A szabadságharcban elveszett).”¹⁴

A történet azonban több sebből is vérzik. Magától Petőfitől tudjuk, hogy ő maga nem volt ott március 14-én este a Pilvax kávéházban, legalábbis a vonatkozó naplójegyzete így értelmezhető, annál is inkább, mert a korabeli források is ezt erősítik meg. „Én nem voltam jelen az ellenzéki kör gyűlésén. [Ti. a március 14-i gyűlésen, amely arról döntött, hogy a 12 pontot petícióképpen terjesztik fel az uralkodóhoz – H. R.] Akkor este Jókai mondta el eredményét vagyis eredménytelenségét nagy keserűséggel és teljes levertséggel. Hallatára magam is

11 HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi*, II., s. a. r. Kiss József, Akadémiai, Budapest, 1967², 240, 256.

12 MOHOS Márta, *Hamary Dániel = A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdünk mi sem dicsőség-, sem díjért”*, szerk. KÖRMÖCZI Katalin, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2000, 363.

13 1849. máj. 1-től gyakornok volt a Honvéd Tüzér Számvevő Hivatalánál Nagyváradon. Május 11-én (1.) számvevő hadnaggyá nevezték ki az alakuló 93. honvédszázalóaljhoz. Nem vonult be, ezért július 22-én törölték a létszámból. BONA Gábor, *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*, III., P-Zs. Heraldika, Budapest, 1999, 273. Lásd még: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/sz-1CF9/szikra-ferenc-1E61/>

14 JÓKAI MÓR, *Az én iskolatársaim = Uő., Az én életem regénye*, Révai testvérek, Budapest, 1912 (JÓKAI MÓR hátrahagyott művei, 5), 157.

elkeseredtem, de el nem csüggedtem.”¹⁵ Jókai azonban nyilván nem a Pilvaxban mondta el a történeteket, hanem Petőfiékkel közös lakásukon, az esti órákban.

Másrészt szintén magától Petőfitől tudjuk, hogy a *Nemzeti dalt* még március 13-án, otthon írta – azaz Szikra legfeljebb akkor szólhatott volna bele a versírásba, ha éppen Petőfiéknél vendégeskedik –, Gaál Ernő visszaemlékezése, s ennek nyomán Thallóczy kötete viszont határozottan a Pilvaxot nevezi meg helyszíneként. „A nemzeti dalt két nappal előbb, március 13-kán írtam, azon lakomára, melyet az ifjúság március 19-kén akart adni, mely azonban az eddigi események következtében szükségtelessé válván, elmarad. Míg én az egyik asztalnál a nemzeti dalt írtam, feleségem a másik asztalnál nemzeti fejkötőt varrt magának.”¹⁶ (Petőfi ugyan nem adja meg a helyszínt, de nem valószínű, hogy március 13-án a feleségével a Pilvaxban két külön asztalnál ültek volna.)

Végezetül ellene mondanak a történetnek maguk a fennmaradt verskéziratok is. A *Nemzeti dal*nak jelenleg két kézírata ismert – az egyik egy fogalmazati, a másik egy tisztázati példány. A fogalmazati példányon – amelyet egyébként fényképmásolatban már a 19-20. század fordulóján többször publikáltak¹⁷ – jól látszik, hogy a költemény első sora eredetileg így szólt: „Talpra, magyar, most vagy soha!” A „most vagy soha” részt Petőfi törölte, s fölé írta: „hí a haza”.¹⁸

No már most, ha a Szikra beavatkozásával kapcsolatos legenda igaz lenne, akkor kellett volna lennie egy olyan változatnak, amely a „Rajta, magyar, most vagy soha” – sorral kezdődik, azaz a jelenleg ismert fogalmazvány mellett lett volna egy nulladik változat ezzel a szöveggel. Ez azonban, amint a fenti adatokból is kitűnik, legkevésbé sem valószínű.

A szakirodalom – mint a fentiekben láttuk – némileg ambivalens módon állt a kérdéshez. Ugyanakkor a mértékadó Petőfi-életrajzok többsége átsiklott a történet felett. Fekete Sándor, aki a legrészletesebben foglalkozik a március 14-i eseményekkel kapcsolatos vissza-

15 PETŐFI Sándor *Vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások*, s. a. r. V. NYILASSY Vilma – KISS József, Akadémiai, Budapest, 1956 (Petőfi Sándor *Összes Művei*, 5), 80. [A továbbiakban PÖM V. – H. R.]

16 PÖM V. 81.

17 *Petőfi-Album*, szerk. BARTÓK Lajos – ENDRŐDI Sándor – SZANA Tamás, Athenaeum, Budapest, 1898, Melléklet a 154–155. oldalak között; *Petőfi-Album. Adatok, okmányok és képek Petőfi Sándor diadalútjáról*. A „Pesti Napló” előfizetőinek készült kiadás, [h. n.], Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája, évszám nélkül, [Budapest, 1907.] 53.

18 PÖM III. 37–38, 330–331. A kritikai kiadás jegyzetanyaga a javított kéziratot Petőfi „hevenyészett másolata”-ként nevezi meg, mint „amelyről a röplapot szedték”.

emlékezések ellentmondásaival, szintén nem foglalkozott a Szikra-féle legendával.¹⁹ Félig-meddig indirekt módon cáfolta Varga János a jobbfelzabarádítás kivívásáról szóló monográfiája egyik jegyzetében, mondván, hogy Petőfi március 14-én nem volt ott a Pilvaxban.²⁰ Ugyanígy legendának minősítette Katona Tamás a *Hol sírjaink bomborulnak...* című televíziós műsorban, amelynek szöveggönyve azóta nyomtatásban is napvilágot látott.²¹ Ennek ellenére mindmáig folyamatosan előkerül, holott Petőfi tanúságtétele és maguk a fennmaradt kéziratváltozatok is egyértelműen cáfolják.

A versszakokra vágott kézirat

Van tehát két kéziratunk, amelyek egyikét a kritikai kiadás „hevenyészett másolat”-ként aposztrofálja, mint amiről 1848. március 15-én a Landerer és Heckenast nyomdában a röplapot szedték, s van egy másik kéziratunk, amelyen nincs javítás, viszont Petőfi csillaggal jelezve, egy – utóbb kitérőlt – megjegyzést illesztett a címhez:

E költemény buzdította márczius 15kén a pesti ifjúságot. Elszá-
valtam először az ifjak kávéházában, azután az orvosi egyetemben,
azután a seminarium terén (most már 15dik márczius tere), végre
(! F. S.) a nyomda előtt, mellyet erőszakosan elfoglaltunk a hat-
vani utcában (most szabad sajtó utca). A szabaddá lett sajtó alól
ez a költemény került ki legelőször.²²

A költemény kinyomtatásához kapcsolódik egy következő, erősen legendai elem, ti. hogy Petőfi otthon hagyta volna a kéziratot, így emlékezetből leírva kellett átadnia a szöveget a szedőknek.

Maga Petőfi így írja le az eseményeket:

Landerer nyomdája legközelebb volt hozzánk, oda mentünk.
Jókait, Vasvárit, Vidácsot és engem neveztek kiküldötteknek, hogy

- 19 FEKETE Sándor, *Petőfi forradalma. Egy magyar história lírával és polémiával*, Magánkiadás, Budapest, 1998, 56–61.
- 20 VARGA János, *A „Dicsőséges nagyurak” és a pesti forradalom = Petőfi és kora*, szerk. LUKÁCSY Sándor – VARGA János, Akadémiai, Budapest, 1970, 370, 14. jz.; VARGA János, *A jobbfelzabarádítás kivívása 1848-ban*, Akadémiai, Budapest, 1971, 96.
- 21 KATONA Tamás – RÁDAY Mihály, *Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc emlékhelyei. I., Események és helyszínek*, szerk. CSORBA László, Corvina, Budapest, 2013, 21.
- 22 PÓM III., 330.

a sajtót lefoglaljuk. Mi megtettük azt a nép nevében s a tizenkét pontot és a nemzeti dalt rögtön nyomni kezdték. Ezalatt kinn lelkesítő beszédek tartottak Egresi Gábor, Degré, Vasvári, Jókai stb. Délfelé elkészültek a nyomtatványok s ezrenként osztattak szét a nép között, mely azokat részeg örömmel kapkodta.²³

Petőfi tehát meglehetősen rövidséggel mondja el a nyomdában történeteket, s a többi szemtanú sem mond ennél sokkal többet. 1896-ban azonban a Vasárnapi Ujság hasábjain Ács Mihály egy hosszabb írást közölt a nyomdában történekről.

OLYANOKTÓL HALLOTTAM, akik az emlékezetes márcziusi napon már élemedett emberek voltak, s a Landerer és Heckenast-féle nyomdában évek óta működtek. (...) Lehet, hogy azoknak van igazuk, a kik a részletekben eltérnek az én öreg szedőimtől; bár akkor, mikor ezek előttem elbeszéltek – hét-nyolcz évvel az esemény után – az egyes mozzanatok még ő náluk is friss emlékezetben lehettek.²⁴

Ács szerint:

Landerer a mozgalmat intéző ifjakkal, ha egyéb úton nem, a nála megjelenő „Életképek” útján, mint e vállalat szerkesztőivel és dolgozó társaival, évek óta szorosabb viszonyban állott, s így nem lehetetlen, hogy a történendőkre nézve előleges értesítést is kapott tőlük [...] előtte való este összes munkásainak lelkére kötötte, hogy a zavaros idők mellett is reggel mindannyian helyükön legyenek, mert minden egyesre szükség lehet; s a mi az akkori nyomdai állapotoknál lényeges dolog volt, már előre nagy mennyiségű papírt is áztattak. Reggeli nyolcz órakor csakugyan mindenki helyén volt, s az idő tíz óráig feszült várakozásban telt el. Ekkor azután, számos nemzeti színű zászlótól tarkítva, mint egy zúgó ár, közeledett az utcán a tömeg. Landerer a személyzetének élén a nyomda bejáratánál állott, mikor Jókai, Petőfi, Vasvári, s a többi márcziusi ifjak magyar díszruhában, nemzeti színű vállszalaggal, oldalukon több-

23 PÖM V., 82.

24 Ács Mihály, *Öreg nyomdászok a sajtószabadság első termékeiről*, Vasárnapi Ujság 43. 1896/11., 161.

nyire széles kardot viselve, a tömegből kiváltak, a nyomdába beléptek. [...] Mikor előadták kívánságukat, hogy a 12 pontot s a Nemzeti dalt, a „Talpra magyar”-t előleges censura nélkül akarják ki-nyomatni: *Landerer* inkább színleg, mint komolyan, figyelmeztette őket az ezzel járó felelősségre; de az ifjak azon kijelentésére, hogy minden felelősséget magukra vállalnak, minden látszólagos nehézség elenyészett. A 12 pont kéziratát négy részre osztották, a „Talpra magyar”-t pedig, hogy a szedés gyorsabban menjen, Petőfi úgy diktálta az illető szedőnek. [...] Bizony a szedést a nyomdának öt rendes szedője, minden esetre a rendkívüli helyzetből kifolyólag, nem a rendes, gépies módon végezte, s a folytonosan behallatszó éljenzés közben először a „Talpra magyar” formája került a sajtóba, melynek első példányait riadó örömmel fogadta a tömeg. Azon nyomdászok közül, a kik a szabad sajtó első termékének előállításánál tényleg közreműködtek, tudtommal csak kettő van még életben. Az egyik *Giersch* Lajos, ki előregedvén, jelenleg a nyomdászegylet segélyén nyugalomban van; a másik *Prohászka* József, akkor még csak tanuló, most pedig a Franklin-nyomdának legidősebb szedője, ki a „Talpra magyar” nyomásánál egy ideig mint festék-főladó szerepelt.²⁵

Ács szövege szerint ő maga 7-8 évvel az eseményeket követően, tehát 1855–1856-ban hallotta a történeteket az öreg nyomdászoktól. Így volt-e vagy sem, nem tudni; mindenesetre az évszám önmagában magyarázatot ad arra, hogy miért nem hozta akkor mindjárt nyilvánosságra a nyomdászoktól hallottakat. Ács 1841-ben született, s 15 évesen állt be nyomdai betűszedőnek, azaz 1856-ban minden további nélkül hallhatta a történetet.²⁶ Az eltérő hangsúlyok mellett van egy olyan elem az elbeszélésben, ami a korábbi szemtanúi beszámolókból semmilyen módon nem szerepel: az, hogy Petőfi a munka meggyorsítása érdekében maga diktálta a szedőnek a verset. A szöveg arra már nem tér ki, hogy Petőfi *fejből* mondta a szöveget, vagy *a nála lévő kéziratból* diktált.

Négy évvel később, 1900-ban jelent meg Firtinger Károlynak a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjáról szóló műve. Ebben március 15. eseményeiről szólva leközölte Ács cikkét a nyomdászok visszaemlékezéséről, majd így folytatta:

25 *Uo.*, 161–162.

26 SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*. I., *Aachs–Bzenszky*. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1891, 51–52.

Hogy e képet kikerekítsem, s a legcsekélyebbnek látszó momentumra a valóság lehetőleg kiderüljön, ennek az újabb történetünkben oly nevezetes fordulópontot képező eseménynek még életben lévő négy szemtanujához, *Giersch Lajos*, *Malatin Antal*, *Probászka József* és *Träger Endre* szaktársaimhoz fordultam írásbeli vagy szóbeli felvilágosításokért. Ők négyen erre a legkompetensebbek, mint hogy ők akkor márczius 15-én tevékenyen részt vettek a magyar sajtó első szabad termékeinek előállításában. A legnagyobb szivességgel velem közlöttek után a fent vázolt képet a következőkkel egészíthetem ki.

Körülbelül tíz órakerkezt a tüntető néptömeg az egyetem felől a nyomda elé, a hova az ifjúság vezérei azonnal bementek, kísérve jurátusok és sok más egyetemi hallgató által. Miután néhány perczig Landerer irodájában zárt ajtó mögött előadták jövetelök célját, Landerer azt az utasítást adta Träger művezetőnek, hogy Petőfi és társai kívánságának a 12 pont és a *Nemzeti dal* kinyomatása iránt tegyen haladék nélkül eleget. Erre Petőfi odaült Träger asztalához és írni kezdte *Talpra magyar!* című költeményét; Vidacs János, mások szerint Irinyi József ezalatt odalépett az egyik vasajtóhoz s kezét arra rátéve, e szavakat mondá: „Ezt a sajtót a nép nevében ezennel lefoglaljuk, követelve kézírataink kinyomatását!”, a mely kinyilatkoztatást a jelenvoltak nagy tetszéssel fogadták.

Träger eközben magához véve a 12 pontnak már megírott magyar és német szövegét, intézkedett annak kiszedetése iránt, a mi rögtön meg is történt. A magyar szöveget *Potemkin Alfonz*, *Malatin Antal* és *Neumann Lajos* szedték ki hamarosan, míg a németet *Giersch Lajos* és *Weiss János* állították elő.

Ezzel egyidejűleg készült a *Nemzeti dal* szedése is. Mikor Petőfi megírta az első versszakot, a türelmetlen Vasvári azt rögtön ollóval levágta s odavitte Malatinnak, kit mint az Életképek szedőjét jól ismert. Hasonló módon tett Träger a többi versszakokkal, másnak-másnak adva szedői közül mindegyiket; az utolsó versszak egy *Kohn József* nevű szedőnek jutott, kihez aztán Petőfi oda állott és izgatottságában még diktálta is a kéziratot. Ennek megtörténtével később még egy második szedést csináltak a *Talpra magyarból*. Mikor kész volt az első szedés, beemelték a költeményt a Dingler-sajtón, melyen *Demant András* mint nyomó és *Probászka József* mint festékfeladó fiú dolgozott; a tizenkét pont kinyomatását pedig a Columbian-sajtón *Golditz Vilmos* nyomó végezte. Félitzenkettő

lehetett, midőn Petőfi forradalmi dalának legelső példányát [...] még azon nedvesen kikapta a nyomó kezéből s azt magasan meglobogtatva, az utczára sietett, hogy bemutassa a népnek.²⁷

Ha egy üzlet beindul... Hat év múlva előkerült egy újabb nyomdász-szemtanú, a stuttgarti születésű Christian Glutsch, aki 1848-ban gépmester volt a Landerer és Heckenast nyomdában. Szerinte amikor a tömeg megérkezett a nyomdához, vagy tízen bejöttek magába a nyomdába, élen Petőfivel, de köztük volt Vasvári, Jókai és Irányi Dániel is. (Irányi maga írja, hogy már a nyomtatás megkezdése és az első példányok szétosztása után érkezett meg a nyomdához.) Petőfi egy kéziratot tartott a kezében, s németül odaszólt Glutschnak:

„Nyomtattassa ki ezt!” Glutsch visszakérdezett: „Mi lesz az, Petőfi Úr?” „Egy plakát!” Ez volt a 12 pont. Glutsch erre megjegyezte, hogy előbb ki kell szedni a szöveget. „Hát szedesse ki. Azonban nagy betűkkel!” Glutsch szerint mialatt a 12 pontot szedték, „azt mondta Petőfi úr, hogy még valamit kell kinyomatnunk: egy verset. Kértem a kézírást, de azt mondta, nincs nála, majd mindgyárt leírja. Azután odatámaszkodott egy szedőszekrényhez, és elkezdett írni. Nem is gondolkozott, mert könyv nélkül tudta az egészet. Ahogy egy strófát leírt, mingyárt egy szedő vette át a kézírást, Petőfi pedig egy másik kutyanyelven írta tovább a Talpra magyart...²⁸

Firtinger négy személy tanúbizonyságára hivatkozik, ellentétben Áccsal, aki csak általában szól a munkában részt vett nyomdászokról. Ács, mint láttuk, azt írja, hogy Petőfi úgy diktálta az egyik szedőnek a költeményt; Firtinger szerint Petőfi az asztalhoz ülve írta le a verset, amelyet aztán versszakonként előbb Vasvári, majd Träger Endre vitt oda különböző szedőkhöz, végül az utolsó versszakot maga Petőfi diktálta le egy Kohn József nevű szedőnek.

A három történet nem egészen fedi egymást, azaz hogyha Ács verziója pontos, akkor Firtingeré és Kálnokié nem az; mert ha Petőfi az egész verset diktálta, akkor nyilván nem ült le Träger asztalához

27 FIRTINGER Károly, *Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából*, Nyomdászok Szakköre, Budapest, 1900, 69–70.

28 KÁLNOKI Izidor, *Akik a történelem mellett állanak*. Az Ujság 1906. március 15., 73. sz., 1–2. Kivonatossan közli HATVANY, *Így élt Petőfi*, 279–280.

leírni. Ugyanakkor Firtinger változatába beleérthető Ács verziója is, hiszen Ács azt írja, hogy Petőfi maga diktálta le a verset az egyik szedőnek, míg Firtinger szerint csak az utolsó versszakkal tett így. Kálnoki–Glutsch verziója Firtingerét viszi tovább, bár itt a költő már külön kutyanyelvekre írja le versszakonként a verset, s egyetlen strófát sem diktál. Firtingernél Petőfi Träger asztalához ülve, Kálnoki–Glutschnál pedig a szedőszekrényhez támaszkodva írja le a verset. Ha Firtinger verziója igaz, lett volna egy versszakokra vágott kézirat is a költeményből, az utolsó versszak nélkül; ha Glutsché, akkor egy versszakokra vágott teljes kézirat (à la Rejtő Jenő...)

A korabeli sajtótudósítások, illetve a kortársi összefoglalók nemigen foglalkoznak a nyomdában törtétekkel, s a résztvevők későbbi visszaemlékezései sem túl informatívak. Vajda János 1868-ban ennyivel intézte el a történeteket: „Következett a Landerer és Heckenast-féle nyomda előtti jelenet, a hatvani utca azon háza előtt, hol most a Kammon kávéház van. Petőfi verse és a 12 pont itt, cenzura nélkül, rögtön ki lett szedve, nyomva, mialatt az utcán izgató szónoklatok tartattak számosak által. A nyomtatványok aztán szétesztattak.”²⁹

Jókai 1872-ben a következőket írja: „A nyomtatógépet mindjárt legelső ragadta meg Irinyi, a második nyomást Petőfi, a harmadikat én tettem vele, hogy ha a merénylet szerencsétlenül üt ki, minket érjen a csapás, ne az ártatlan nyomdai személyzetet. Így lett kinyomtatva Magyarországon a szabad sajtónak legelső terméke. Így született meg a sajtószabadság, ifjú pályautódim!”³⁰ Ennek a verzióknak azonban semmi nyoma nincs – 1848-ban, amikor az Életképek hasábjain megírta a beszámolóját a történetekről, még maga Jókai sem tudott e hősies gesztusról.

Valamivel részletesebb Degré Alajos 1883-ban megjelent beszámolója:

A Hatvani utcában, hol most a gróf Pálffy-féle ház áll, s földszinti kávéház helyiség létezik, volt a Landerer nyomdája. Ide betértünk. Künn a sokaságnak Jókai és Vasváry felváltva lelkesítő beszédet tartott.

A közönség legnagyobb része kifeszített esernyővel hallgatta.

29 VAJDA János, *Egy honvéd naplójából* = VAJDA János *Összes művei*, IV., szerk. BARTA János – SERES József, Akadémiai, Budapest, 1972, 322.

30 JÓKAI Mór, *Az én kortársaim = Életemből*. Nemzeti kiadás XCVI., I., Révai Testvérek tulajdona, Budapest, 1898 (Jókai Mór *Összes Művei*), 190–191.

Mi azalatt a műhelyben azt a két kéziratot akartuk kinyomtatni. Landerer szárazan mondta:

– Lehetlen, nincs rajta az engedélyezés.

Összenéztünk, nem tudtuk, hogyan kell csinálni.

Landerer odasúgta:

– Foglaljanak le egy sajtót.

Irinyi József a nagy gépre rátette kezét e szókkal:

– „E sajtót a nép nevében lefoglaljuk.” Éles hangja bejárta a műhely minden zugát.

– Erőszaknak ellent nem állhatok; felelt Landerer.

Erre a munkások „éljen a nép!” kiáltásban törtek ki. Azonnal ott termettek a sajtó legügyesebb kezelői, átvették a kéziratokat, s lázas tevékenységgel a szedéshez láttak. Midőn az első kész példány kihullott a gépből, Petőfi felkapta s kirohant vele. Az ajtóból a lapot magasra tartva, kiáltá:

– Íme! a szabad sajtó legelső szülöttje.³¹

(Megjegyzendő, hogy Degré a nagy nap leírásából teljesen kifelejteti az egyetemi karokon tett „toborzó” körutat, nála már a Pilvax előtt óriási tömeg gyülekezik, s indul el a nyomda felé.)

A szövegben szó sincs a kézirat diktálásáról – Degré szerint „a sajtó legügyesebb kezelői” vették át a kéziratokat, ti. a *Nemzeti dalét* és a 12 pontét; s intézték a szedést és a nyomtatást. Apróság, de Nyáry Albert 1848-as összefoglalója szerint nem Irinyi, hanem Vidacs János foglalta le a sajtót a nép nevében. (Firtinger mindkét verziót ismerte és szerepeltette a kötetében.)³²

Kinek van igaza? Azaz lehetséges-e, hogy Petőfi elfelejtette volna magával vinni a *Nemzeti dal* kéziratát a nagy napra? Vagy „forradalmi elővigyázatból”, az esetleges kudarcra is készülve nem volt nála a kézirat, nehogy tárgyi bizonyítékul szolgáljon? Miután március 15-én, a nyomda lefoglalása előtt már háromszor elszavalta a verset, valóban tudhatta azt kívülről is, tehát diktálhatta is a szedőnek. Ugyanakkor, míg Ács verziójában nincsenek kételyre okot adó elemek, Firtingerében és Kálnoki–Glutschében vannak. Utóbbinál joggal vetődik fel a kérdés: miért Petőfi intézte volna a 12 pont nyomtatását is, amikor ott volt

31 DEGRÉ Alajos, *Visszaemlékezéseim*, szerk. UGRIN Aranka, Szépirodalmi, Budapest, 1983³, 179.

32 NYÁRY Albert, *A magyar forradalom napjai = Ez volt március 15-e. Kortársak írásai a forradalomról*, kiad. LUKÁCSY Sándor, Minerva, Budapest, 1989, 216.

rajta kívül még legalább 4-5 másik ifjú, köztük a 12 pont „szerzője, Irinyi János”? Miért egymást követően, s nem egymással párhuzamosan nyomtatták volna a 12 pontot és a *Nemzeti dalt*, amikor két gép is rendelkezésre állt?

A kutatónak az az érzése támad, hogy az idős nyomdászok és az ő kikérdezőik utólag, a szemtanúk többségének halála után próbáltak volna még valami keveset a maguk fejére is illeszteni a márciusi ifjak babérkoszorújából, egy sugarat lopni a Petőfi fejét körbevevő dicsfényből. Mintha az egész nyomdai személyzet a költő körül sürgött-forgott volna, aki magánál tartotta a 12 pont kéziratát, de otthon hagyta a *Nemzeti dalét*... A szakirodalmi munkák többsége figyelmen kívül hagyta a derék nyomdászok kései emlékeit, ugyanakkor a nagy nap legrészletesebb leírásába mindhárom bekerült.

Végezetül ott van a *Nemzeti dal* tisztázati példánya, Petőfi utólag áthúzott, de olvasható megjegyzésével. Nem lehetséges-e, hogy a költő ezt a példányt vitte magával március 15-én, s ennek alapján történt – akár Petőfi által diktálva, akár a szedőknek átadva – a kézirat kiszedése? Nem azért erre a példányra került-e a megjegyzés, mert ez volt az *az-az-napi alapszöveg* a maga *fizikai valójában* is? Hihető-e, hogy a nagy események elbeszélésében általában megbízhatatlan, de az apró dolgok megfigyelésében pontos Jókai és Degré figyelmét elkerülte volna a költő „szerencsétlenkedése” a hiányzó verskézirattal?

Nyilván e kérdéseket soha nem fogjuk tudni százszázalékos biztonsággal megválaszolni. Ugyanakkor az az eljárás is kockázatos, amikor valamennyi, eltérő időszakban lejegyzett forrásunk ellentmondásait figyelmen kívül hagyjuk, csak azért, hogy minél teljesebb és plasztikusabb képet fessünk egy eseményről. Még akkor is, ha sem irodalom-, sem köztörténeti szempontból nincs is igazi tétje annak, hogy 1848. március 15-én a délelőtti órákban a Landerer és Heckenast nyomdában Petőfinél ott volt-e a *Nemzeti dal* kézírata vagy sem; a hiányzó kéziratot ülve vagy állva írta-e le; a szedők diktálás vagy írott szöveg, esetleg diktálás és írott szöveg alapján nyomtatták-e ki a verset? Hiszen alapvetően mégiscsak a történelmet formáló költemény és annak szerzője számít...

Szalisznyó Lilla

„EMELT HANGON, ELEVEN ELŐADÁSSAL”

*A szavalókönyvek jelentősége a Petőfi-versek
19. századi recepciójának vizsgálatában*

A Petőfi Sándor költeményeit közreadó új, javított kritikai kiadás sajtó alá rendezői a művek korai recepciójának tárgyalásakor a 19. század hangos irodalom iránti érzékenységére is figyelemmel voltak. Az iskolai önképzőkörök jegyzőkönyveit és a sajtót feldolgozó munkákat, Bodolay Géza *Petőfi diáktársaságai* című könyvét,¹ valamint a Kiss József szerkesztette Petőfi-adattár² alapul véve olyan példákat is hoznak, amelyek a versek akusztikus élményként való befogadásáról adnak számot. Ezek szerint Petőfi lírai és kisebb epikai alkotásai nemcsak olvasmányként voltak jelen a kulturális térben, hanem színészek, előadó-művészek, de még többször alkalmi, dilettáns szavalók előadásában – sokféle nyilvános eseményen – is felhangzottak (például hangversenyek, jótékonyági rendezvények, iskolai ünnepek, önképzőköri összejövetelek programjának részeként). Kiss e mediális meghatározottság korabeli jelentősége kapcsán egy sajátos könyvtípusra is ráirányította a figyelmet, azokra a *költő életében* megjelent szavalókönyvekre, amelyek Petőfi-verseket tartalmaznak. Tatay Istvánnak, a soproni evangélikus gimnázium tanárának 1847-ben megjelent munkái a műfaj első darabjai közé tartoznak, az *Elemi fi- és lánytanulók szavaló 's olvasó könyve* című kötet kettő, a *Grammatikai és polgári tanulók szavalmányai* pedig tizenegy Petőfi-verset, illetve versrészletet tartalmaz.³ A szavalókönyvek a versek előadásáról szóló forrásokkal ellentétben nem magáról az alkalomról számolnak be, hanem azt teszik láthatóvá, hogy a gazdag versanyagból, egy-egy életműből mely műveket próbálták szavalati darabbá, a hangzó irodalmi kánon részévé avatni. Néhány gyűjtemény esetében a szerkesztők értelmezőként is viselkedtek, konkrét tanácsokat, utasításokat adtak a szavalás mikéntjére nézve. Tanulmányomban a recepciótörténetnek ezeket a vonatkozásait szeretném bemutatni, ám mivel maga a könyvtípus még nem képezte irodalomtörténeti értekezés

1 BODOLAY Géza, *Petőfi diáktársaságai*, Kozmosz, Budapest, 1973.

2 *Petőfi-adattár*, kiad. Kiss József, I., III., Akadémiai, Budapest, 1987, 1992.

3 *Uo.*, I., 115, 127.

tárgyát,⁴ egy hosszabb távra tervezett kutatás első lépcsőjeként csak általánosabb jellegű áttekintésre vállalkozhatom. Igyekeztem a könyvtípus több változatát bevonni a vizsgálatba, figyelembe véve egyrészt a megcélzott különféle felhasználói csoportok (tanulók, felnőttek, professzionális előadók) számára készülő szavalókönyvek sajátosságait, másrészt az idő haladtával bekövetkező változásokat (az utolsó munka, amelyre hivatkozni fogok, 1902-ben jelent meg).

A szavalókönyvek általános jellemzői

A versmondás szokásának térhódítását, a nyilvánosság, a félnyilvánosság és a magánélet terein egyre erősödő jelenlétét ismerték fel azok a szerkesztők és kiadók, akik az 1840-es évektől kezdve versgyűjtemények összeállítására, illetve közreadásának finanszírozására vállalkoztak. Mint Szász Károly írja szavalókönyve első, 1863-as kiadásának bevezetőjében:

ezen elméleti bevezetésnek világért sincs oly magas igénye, hogy kimerítő szavalási tankönyvnek tekintessék. Csak, mivel a szavalás olyan közönséges dolog miveltebb társas köreinkben, hogy alóla fiatalságunk, sőt hölgyeink is, ha irodalmi miveltséggel bírnak, – egy vagy más esetben magokat ki nem vonhatják: szükségesnek látszott, e csupán műkedvelői célhoz képest, legalább azokat mik a dolog első elemeihez tartoznak, némileg rendbeszedni.⁵

A századfordulóig legalább harminc ilyen antológia készült,⁶ a legkorábbiak között említhető a *Szavalástan Heinsius' nyomain, nyelvünknhöz*

4 A mostanihoz hasonló kísérlet volt részemről az „inkább síriasan tompa, mint éles vagy barsógó” – *Vörösmarty-versek a 19. századi szavalókönyvekben* címmel tartott előadás, amely a Balatonfüreden 2017. december 1–2. között megrendezett Vendégek közt vendég – Vörösmarty ma című konferencián hangzott el.

5 Szász Károly, *A vers-szavalás elméleti és gyakorlati kézi könyve. Iskolai és magánhasználatra, növendék s felnőtt ifjak használatára s általában minden miveltek számára*, Heckenast Gusztáv, Pest, 1863, VI.

6 Ezek közül jó néhány megtalálható a könyvészeti gyűjtéseken: *Magyarország bibliographiája 1712–1860*, szerk. PETRIK Géza, Pallas, Budapest, 1888–1892, I–IV.; *Magyar könyvészet: 1860–1885. Jegyzéke az 1860–1875. években megjelent magyar könyvek- és folyóiratoknak*, szerk. PETRIK Géza, Magyar Könyvkereskedők Egylete, Budapest, 1885, I–II.; *Magyar könyvészet 1886–1900. Az 1886–1900. években megjelent magyar könyvek, térképek és atlaszok összeállítása tudományos szak- és tárgymutatással*, szerk. PETRIK Géza, Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, Budapest, 1908–1913, I–II.

illesztve, szavalandó darabokkal együtt című munka (1840),⁷ Nagy Mártontól a *Szavaló tanítók és tanulók használatára*, amelynek első kötete 1843-ban, a második 1845-ben jelent meg, valamint a Tooth István szerkesztésében 1848-ban kiadott *Szavalmányok. Tekintettel a költészeti nemekre jelesb magyar költők után*. A könyvpiac az 1860-as években kezdtek rendszeres termékké válni, az újrakiadásokat is tekintve a műfaj igazi felfutási időszaka az 1870-es években kezdődött.⁸ A legtöbb szerkesztő iskoláskorúaknak szánta a munkáját, de szép számmal találunk felnőtteknek, illetve kifejezetten nőknek szólóakat is.⁹ Célja valamennyinek a magyar irodalom népszerűsítése volt (fordításokat csak elvétve közöltek), a szélesebb nyilvánosság számára elérhetővé tettek olyan alkotásokat, amelyek egyébként csak gyűjteményes szerzői kötetekben voltak hozzáférhetők, illetve valamikori sajtómegjelenésüket még nem követte újrakiadás.

A szavalókönyv elnevezés korántsem homogén műfajt takar, tartalmakat és a versanyagok közlési módját, tagolását tekintve a könyvtípusnak számos változata létezett. A legtöbb munka csak verseket közöl (a kisiskolásoknak szólóak ilyenek), a középiskolásokat, illetve a náluk idősebbeket megszólítók között viszont már vannak olyanok is, amelyek a szavalással kapcsolatos tudnivalók elsajátítására is próbálták rávezetni a versmondókat. Az elméleti rész általában a helyes hangsúlyozást, a versalkotás eszköztárát, az alaphangnemeket (lágyság, nyugodtság, élénkség, vidámság stb.) és műnemi csoportosításban a különböző műfajok szavalásának általános jellemzőit tárgyalja. A harmadik típus ennek egy továbbfejlesztett változata: a versszavalás elméletének ismertetését itt is a gyakorlati résznek nevezett versgyűjtemény követi, de a szerkesztő minden költemény után konkrét utasításokat is ad az adott vers előadására vonatkozóan. A versanyagot sok kiadványban semmilyen szempont alapján nem tagolták, ha mégis, akkor szerzők, műfajok, témák vagy nehézségi fokozat szerint csoportosították.

7 Ez a könyv az előszava szerint Theodor Heinsius *Theoretisch-practisches Lehrbuch der Lese- und Vortragskunst zum Schul- und Selbstunterrichte* című, 1833-ban megjelent munkájának interpretációja. Példatárában még mindössze harmincegy vers szerepel, többek között Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc, Bajza József, Erdélyi János, Vachott Sándor és Vörösmarty Mihály művei.

8 Méhner Vilmos kiadó a *Hatszáz magyar nemzeti dal. Szavalmányok és dalok gyűjteménye* című szavalókönyv 1882-ben megjelent második kiadásának előszavában azt állítja, hogy az első kiadás, amely az 1870-es évek második felében került a könyvpiacra, tízezer példányban kelt el. Vö. *Hatszáz magyar nemzeti dal. Szavalmányok és dalok gyűjteménye*, Méhner Vilmos, Budapest, 1882, 5.

9 *Vers-szavaló. A magyar hölgyek számára*, Méhner Vilmos, Budapest, 1889.

A szerkesztők az előszavakban nem indokolják, hogy miért az adott szerkezeti felépítés mellett döntöttek, ahogy arról sem szólnak, hogy a versanyagot milyen megfontolások alapján állították össze. A legtöbben a reformkori szerzőket tekintik a magyar költészet történetében az első olyan alkotóknak, akiknek a keze alól szavalásra érdemes és alkalmas versek kerültek ki. Az idő haladtával az ő műveik változatos arányban, de valamennyi kiadványban helyet kaptak, Vörösmarty Mihály, Garay János vagy Petőfi költeményei egyikből sem hiányoznak. De az 1860-as évektől az elemi iskolásoknak és a színésznövendékeknek szánt (tan) könyvek kivételével meghatározó szerep már nem nekik, hanem a kortársaknak járt, a század második feléből származó munkákat összességében az ő verseik uralják. A válogatást azonban nemcsak a magyar lírai hagyomány megújításával kapcsolatos törekvések felmutatása alakíthatta, a szerkesztőknek figyelemmel kellett lenniük a cenzúrára is. A Szász-féle, *A vers-szaválás elméleti és gyakorlati kézi könyve. Iskolai és magány-használatra, növendék s felnőtt ifjak használatára s általában minden műveltek számára* című munka első kiadása kapcsán például tudjuk, hogy a rendőr-igazgatóság élére 1860-ban került Joseph Worafka lefoglalta a kiadványt, „Bajza József egy, az 1830-as években született versét, illetve Petőfi egy költeményét kifogásolva”.¹⁰ Szász talán cenzurális megfontolásból döntött úgy, hogy Petőfi *A király esküje* című versét, amely egyike a költő 1848 tavaszán írt, többségében satirikus úgynevezett királyballadáinak (*Bánk bán, A király esküje, Dobzse László, Kun László krónikája*), *Hunyadi László* címmel közli, és az utolsó három versszakát elhagyja.¹¹ A *Hunyadi László* cím semlegesebb, magát a történelmi alakot idézi meg, a Petőfi által adott cím viszont egyből a király esküszegésére hívja fel a figyelmet.

De a változtatásokat illetően olyan eseteket is lehet idézni, amelyekből az derül ki, hogy a szerkesztők a szöveggondozás során nem törekedtek filológiai pontosságra, előfordult, hogy a versek címét, sőt, a szövegét is megváltoztatták. Kiss József mutatott rá a Petőfi-adattárban, hogy Tatay a *Grammatikai és polgári tanulók szavalmányai* című kiadványban, amely a szerzők nevét nem közli, Petőfi néhány versét

10 DEÁK Ágnes, *Suttogások és ballgatók. Sajtó és sajtópolitika Magyarországon, 1861–1867*, Osiris, Budapest, 2017, 247. Érdekes, hogy Worafka e kötetben a *Szózat*tal szemben megengedő volt, 1864 októberében viszont „Szász Károlynak a protestáns középiskolák részére készült *Magyarország története* második füzetének (Luxemburgi Zsigmondtól 1848-ig tárgyalta a magyar történelmet) második kiadásában” kifogásolta a közlését. *Vö. Uo.*, 191.

11 Petőfi a verset *A király esküje* címen jelentette meg az *Életképek* 1848. május 18-i számában.

más címen publikálta. A *Ki a szabadba!* címet *A természet daljátékára* változtatta, a *Füstbe ment tervet Édes anyámnak viszontlátására*, a *Fürdik a holdvilág az ég tengerében...* helyett pedig *A zsiványt* írt. Gyulai Pál pedig 1884-ben a *Hatszáz magyar nemzeti dal. Szavalmányok és dalok gyűjteménye* című szavalókönyv harmadik kiadásáról szóló kritikájában azt kifogásolta, hogy a névtelen szerkesztő jelölés nélkül szavakat cserélt Arany költeményeiben. (Arról nem szól, hogy mások verseivel is történt-e hasonló.)

A *Tetemre-hívásban* Arany pörosztónak nevezi a prisdaldust. Mehner szerkesztője megakad e szón; nem ismeri; nézi Ballagi szótárát; abban sem leli. Ej, mit czeremóniázna vele, kijavítja: „Áll a tetemnél tisztí poroszló.” [...]

Az *Őssze/*ben Arany így festi a görögországi tájat:

„Ott kéken a Zeüs-lakta domb!
Itt zölden a nyájas sziget;
Fölötte lomb, alatta lomb,
Árnyas berek, zengő liget.”

Mi ez: „Kéken?” „Zölden?” gondolja Mehner szerkesztője; nyoma sincs Ballagiban. Kijavítja tehát: Kékel – zöldel. – Aztán: „fölötte lomb, alatta lomb”; ez sem helyes; elég ha fölötte van lomb, alatta legyen domb. És úgy javítja. Abban sem nyugodhatik meg, hogy e költemény egy későbbi sora szerint: „A vénék élő szája rendel igazságot.” Jobb lesz: élő szója.¹²

Az, hogy a versmondás a 19. században meglehetősen általános jelenségnek számított, abban is megmutatkozik, hogy a legtöbb szavalókönyv szerkesztője országszerte a helyi közösségekben dolgozó, sokakkal, sok fiatallal is kapcsolatban lévő literátus ember volt: kántor, tanító, gimnáziumi tanár. Borza Nándor (1844–1908) például bajai kántor és tanító volt, amikor antológiájának első kiadását készítette, Nagy Márton (1804–1873) piarista pap és tanár, Tatay István (1821–1888) a soproni,

12 [GYULAI PÁL], *Hatszáz magyar nemzeti dal. Szavalmányok és dalok gyűjteménye. Harmadik javított és bővített kiadás. Buda-Pest. Mehner Vilmos kiadása*, Budapesti Szemle 1884/85., 152–153. Gyulai azt is felveti, hogy a szerkesztők a szerzői jogokat is megsértik, egyfelől azért, mert beleegyezés nélkül közlik a verseket, másfelől pedig azért, mert önkényesen változtatnak azok szövegén. Ennek a problémának a tárgyalása azonban egy külön írás tárgya lehetne, itt nem foglalkozom vele.

majd a szarvasi evangélikus főgimnázium tanára, Tooth István (1817–1855) joghallgató, Dlhányi (Delhányi) Zsigmond (1824–1900) pedig, aki Petőfi diáktársa volt Selmechányán és később is baráti viszonyban volt a költővel, a szarvasi evangélikus főgimnázium tanára. De volt olyan szerkesztő is, aki a magas presztízsű kulturális intézményrendszerhez kötődött: Jancsó Benedek (1854–1930) *Szavalókönyve* kiadása idején az aradi főreáliskola magyartanára volt, később történeti szakíró, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, Szász Károly, Arany János barátja, elismert költő, műfordító, református püspök és akadémikus volt, Váradi Antal (1854–1923) pedig költőként, drámaíróként, a Nemzeti Színház dramaturgjaként és a Színművészeti Akadémia tanáráként vált ismertté.

„minden miveltek számára”

Szász Károly *A vers-szaválás elméleti és gyakorlati kézi könyve. Iskolai és magán-használatra, növendék s felnőtt ifjak használatára s általában minden miveltek számára* című szavalókönyvének három kiadása volt, az első 1863-ban, a második 1871-ben, a harmadik 1876-ban jelent meg. Mint azt a cím is mutatja, a szerkesztő nevelősködésének és nagykorósi gimnáziumi tanárságának tapasztalataira is épített, amikor olyan, a szavalókönyvek sorából kiemelkedő munkát hozott létre, amelyet kamaszok és felnőttek is haszonnal forgathattak. A könyvnek elméleti és gyakorlati része egyaránt van, s ez utóbbi hat műfaji csoportra osztva hozza a költeményeket: 1. dalok, 2. ódák (énekek), himnuszok s rokon, 3. elégiák, 4. románcok, 5. balladák s rokon, 6. leíró költemények. Az első kiadásban százhuszonhat vers szerepel, a legtöbb, tizennégy darab Petőfítől. A második helyen tizenegy verssel Vörösmarty, a harmadikon tízzel Arany János áll.¹³ Az 1871-es kiadásban harmincnégy szerzőtől összesen százhuszonhárom mű szerepel. Tizenhat verssel ismét Petőfi a listavezető, tizenkét verssel Arany a második, tízzel Vörösmarty a harmadik. Őket követi nyolc-nyolc verssel Tompa Mihály, Kölcsey Ferenc és Gyulai Pál.¹⁴ Az 1876-os újrakiadás harminchárom

13 Szász, *I. m.*, 1863. A tartalomjegyzékben az *Osztozás* című vers szerzőjeként tévesen Petőfit tüntették fel. Magánál a költeménynél már a valódi szerző neve, Mentovich Ferencé szerepel.

14 Szász Károly, *A vers-szaválás elméleti és gyakorlati kézikönyve. Iskolai és magán-használatra, növendék s felnőtt ifjak használatára s általában minden miveltek számára*, Heckenast Gusztáv, Pest, 1871.

szerzőtől összesen száztizennyolc alkotást tartalmaz. Ekkor már tizenöt verssel Arany van az élen, Petőfi tizenhárom költeménnyel a második, Vörösmarty tízessel a harmadik.¹⁵

Az átdolgozott, újraszerkesztett kiadások tartalma folyamatosan változott, a törlések, cserék és pótlások iránya azt mutatja, hogy Szász egyre nagyobb szerepet szánt a közelmúlttal szemben a kortárs irodalomnak. Tizenhárom év elteltével az elégiák közül kivette például Vörösmartytól a *Mikes búját*, s helyére Aranytól *Az örök zsidót* tette. Az ódák csoportjában törölte Vörösmartytól a *Honszeretetet* és a *Hymnust*, Bajza Józseftől az *Apotheosist*, Zalár Józseftől a *Temetőbent*, valamint saját versét, a *Szülőházamat*. A modernizálási törekvés a Petőfi-műveket alig érintette, s bár Szász az 1870-es évek közepén már inkább Aranyt favorizálta, Petőfi továbbra is a különböző lírai műfajok mestereként jelent meg.

Szász egy bő évtized elteltével is kitart az 1863-as választásai mellett, mindössze két jelentősebb változtatást eszközöl. 1876-ban a *Csokonai* című alkotás beavogatásával Petőfi humoros vénáját, komikumra való fogékonyságát is láthatóvá teszi, a balladák esetében pedig látszik a frissítési szándéka. 1863-ban és 1871-ben még minden műfajra vonatkozóan hoz tőle példát, 1876-ban viszont kiveszi a szaválásra ajánlott balladaszerzők közül, noha a balladák számát kiadásról kiadásra növelte, a kezdeti tizenhatról húszra. *A király esküje* kihagyása az 1876-os kiadásból valószínűleg annak tulajdonítható, hogy több kortárs anyagot kívánt beemelni, és éppen a balladaműfajnak kiemelkedő művelője működött Arany János személyében. 1876-ban Aranytól a korábbi három helyett már hét balladát hozott, öt tette a balladacsoport uralkodó szerzőjévé.¹⁶

Ha az adattár és az egykorú sajtó alapján megnézzük, hogy 1863 előtt Petőfi mely verseit szavalták, azt látjuk, hogy Szász a válogatást úgy állította össze, hogy több esetben is ráerősített a már szavalmi darabbá vált versek pozíciójára. Kiss gyűjtése szerint Petőfi verseit először iskolatársai szavalták magának a szerzőnek a jelenlétében a tanintézeteken belül szerveződő önképzőkörök rendezvényein.¹⁷ A félnyilvánosság előtt és már a költő jelenlététől függetlenül először talán 1845 májusában

15 Szász, *A vers-szaválás elméleti és gyakorlati kézikönyve. Iskolai és magán-használatra, növendék s felnőtt ifjak használatára s általában minden műveltek számára*, Franklin-Társulat, Budapest, 1876.

16 A balladák közé új műként felvette még öccsétől, Szász Bélától *A harmincz pénzt*, saját balladáit közül pedig már nem egyet, hanem kettőt közölt.

17 *Petőfi-adattár*, I., 21.

műfaj	első kiadás (1863)	második kiadás (1871)	harmadik kiadás (1876)
dal	Mint felhők a nyári égen Kinn a kertben voltunk... Honfidal Szülőföldemen A magyar nemes Te vagy, te vagy, barna kislány... Szeptember végén	Mint felhők a nyári égen Kinn a kertben voltunk... Honfidal Szülőföldemen A magyar nemes Te vagy, te vagy, barna kislány... Szeptember végén	Mint felhők a nyári égen Honfidal Szülőföldemen A magyar nemes Te vagy, te vagy, barna kislány...
óda	Erdélyben Az örült A hazáról	Erdélyben Az örült A hazáról	Erdélyben A hazáról
elégia	Messze vándoroltam...	Messze vándoroltam...	Messze vándoroltam...
román	Két vándor Falu végén kurta kocma...	Két vándor Falu végén kurta kocma...	Két vándor Falu végén kurta kocma... Csokonai
ballada s rokon	A király esküje (Hunyadi László címen közölve)	A király esküje (Hunyadi László címen közölve)	
leíró költemény	A csárda romjai A Tisza	A csárda romjai A Tisza	A csárda romjai A Tisza

hangoztak fel Petőfi-versek, amikor a pesti evangélikus gimnázium költészet-szónoklati osztályának tanulói az intézmény gyűlési termében „hölgykoszorútól környezetetve” saját munkáikat olvasták fel, valamint „jelesb költőink” műveit szavalták el. Petőfitől négy verset mondtak: *Megy a juhász a számaron...*, *Egy estém otthon*, *Ebéd után*, *Kedves vendégek*.¹⁸ 1846. november 11-én Dézsen a közgyűlési lakomán már olyan Petőfi-művek hangzottak fel, amelyeket Szász is közreadott. Haray Viktor színész, aki 1846-ban gróf Teleki Sándor titkára volt, az *Erdélyben* című költeményt, maga Teleki pedig *Az örültet* szavalta.¹⁹ Innentől kezdve ez a két vers folyamatosan előkerült szavalati darabként. *Az örültet* elmondta például 1854-ben Sárospatakon Kiss Gyula tanuló a Garay-árva megsegítésére rendezett estélyen, 1856-ban Molnár Lajos műkedvelő Tatán a szegények javára szervezett esten, illetve Egressy Gábor színész Pesten Székely Imre és Székely István hangversenyén a Nemzeti Színházban.²⁰ 1861 májusában Kecskeméten Katona József szobrának felavatásakor „Szavalati és kardal-verseny”-t rendeztek, ahol Petőfitől két vers hangzott el: *Az ítélet* és *az Erdélyben*.²¹ *A csárda romjai* szintén még az 1840-es évek második felében vált szavalati darabbá. 1847 májusában a soproni evangélikus főtanoda „keblében [...] főnálló Magyar Társaság” fennállásának ötvenhetedik évfordulója alkalmából örömműsort rendezett, s az ünnepség műsorában helyet kapott *A csárda romjai* is.²² Ugyanebben az évben Szerdahelyi Kálmán, a Nemzeti Színház színésze szavalta a verset Kolozsvárott testvére, Szerdahelyi Kornélia hangversenyének részeként.²³ 1861 januárjában Komáromy Alajos, a Nemzeti Színház másik színésze adta elő Győrött, amikor a Petőfi-szoborra gyűjtve szavalati estet adott.²⁴ *A hazáról* című verset főként műkedvelők adták elő: hallhatta a közönség például 1859. november 27-én Szekszárdon a Kazinczy-ünnepségen,²⁵ illetve 1860. szeptember 25-én Kalocsán egy jótékonyági rendezvényen.²⁶

A sort lehetne folytatni, a kutatást más művekre is kiterjesztve (pl. a *Honfidalra*, amely már dallammal, énekelve is terjedt). De figyelemre

18 *Uo.*, 39–40.

19 Életrajzi képek 1846. november 21., 670.

20 Pesti Napló 1854. február 4.; Pesti Napló 1856. április 1.; Hölgyfutár 1853. november 13., 1062.

21 Hölgyfutár 1861. május 30., 519.

22 *Petőfi-adattár*, I, 128.

23 *Uo.*, 137.

24 Hölgyfutár 1861. január 19., 70.

25 Politikai Ujdonságok 1859. december 15., 715.

26 Divatcsarnok 1860. október 2.

méltó az is, hogy a ma a legismertebbek, legnagyobbak között számon tartott Petőfi-versek közül jó néhányat nem szavaltak (legalábbis a sajátóban nem találunk erre vonatkozó adatokat). Szász közölte például a *Szeptember végéig*, de a 19. század végéig nem hangzott fel (nagyobb nyilvánosság előtt, kizárólag iskolákban mondták, és ott is csak az 1890-es évektől kezdve (feltehetően már Szász kötetének esetleges hatásától függetlenül). Az iskolai értesítők szerint kötelezően megtanulandó vers volt például 1894-ben a székesfehérvári katolikus gimnázium hatodik, 1899-ben a fiumei felsőbb leányiskola és leánygimnázium ötödik, 1906-ban a szabadkai főgimnázium hatodik és 1908-ban a mosonmagyaróvári polgári leányiskola negyedik osztályában.²⁷ Olyan példát mindössze egyet találtam, amikor iskola falain kívül hangzott fel: 1902. augusztus 24-én Baranyasellyén több más verssel együtt egy táncestélyen szavalták.²⁸ Az életmű másik kanonikus darabjának tartott *A Tisza* a közkedvelt *A csárda romjaival* ellentétben szintén nem vált a 19. században a hangzó irodalmi kánon részévé, legfeljebb iskolai ünnepségeken lehetett hallani.²⁹

Jancsó Benedek 1884-ben Aradon kiadott, szintén szélesebb olvasóközönségnek szánt szavalókönyvében harmincegy szerzőtől összesen hatvankét költemény található. Ebben az antológiában Arany a listavezető tizenkét verssel, Petőfi követi nyolc verssel, Tóth Kálmán a harmadik négy verssel. A többi szerzőtől csak egy-két vers olvasható, Vörösmarty például már csak a hazafias líra mestereként jelenik meg, a *Szózat* és *Az élő szobor* szerepel tőle. Jancsó nem osztja csoportokra a versanyagot, s a Szász által kiválasztott Petőfi-versek közül csak kettőt közöl újra: a *Honfidal*t és *Szülőföldemen* címűt. Ezekon kívül a dalok között még a *Távolbólt* és az *Anyám tyúkját* hozza. A további négy Petőfi-vers a *Nemzeti dal*, *A ledőlt szobor*, *A király esküje* és a *Csatadal*.³⁰ Ez a csoport

27 *A Ciszterci Rend Székesfehérvári Kat. Főgimnáziumának Értesítője 1894–95. iskolai évről*, Számmer Imre Könyvnyomdája, Székesfehérvár, 1895, 104.; *A Fiume M. Kir. Állami Felsőbb Leányiskola s a vele kapcsolatos Állami Elemi Leányiskola és az Állami Kisdudóvoda Értesítője az 1899–1900-iki iskolai évről*, közli VÁNCZA Mihály, Battara P. Könyvnyomdája, Fiume, 1900, 33.; *A Szabadkai Városi Magyar Főgimnázium Értesítője az 1906–7. tanévről*, közli KOSZTOLÁNYI Árpád, Hungária Könyvnyomda, Szabadka, 1907, 90.; *Főgimnázium A Magyaróvári M. Kir. Állami Polgári Leányiskola Értesítője az 1908/1909. tanévről*, közli WARGA Berta, Czéh Sándor-féle Könyvnyomda, Magyaróvár, 1909, 15.

28 Pécsi Napló 1902. augusztus 27., 4.

29 1899-ben például a szegedi árvíz évfordulója alkalmából tartott emlékünnepevényen a helyi Kegyes Tanítórendi Katolikus Gimnázium nyolcadik osztályos tanulója mondta el. *A Kegyes-Tanítórendiek vezetése alatt álló Szegedi Városi Főgymnasium Értesítője az 1899–1900. tanévről*, közléteszi CSERÉP Sándor, Szeged, Endrényi Lajos Könyvsajtóján, 1900, 100.

30 JANCsó Benedek, *Szavalókönyv*, Gyulai István, Arad, 1884.

Jancsó kiadványának a különlegessége, mindegyik a forradalomhoz és a szabadságharchoz kapcsolódik, azt tematizálja, szinte egyedülként a szavalókönyvek közül. A *Nemzeti dal* például majd csak a 20. században megjelenő szavalókönyvekben válik szavalásra ajánlott verssé, addigra szilárdul meg a helye a nemzeti emlékezetben, és válik szinte kötelező darabjává a március 15-i ünnepségeknek.

Szász és Jancsó a szélesebb közönség megnyerése és kiszolgálása érdekében konkrét utasításokat is adnak a közölt versek szavalására vonatkozóan. Ez a művek értelmezés- és recepciótörténetének szempontjából azért érdekes, mert a különböző alkalmakról szóló források közül a sajtó leginkább csak a szavalás tényét rögzíti (ki, kitől, mit szavalt), az iskolai önképzőkörök jegyzőkönyveiben pedig többnyire azt dokumentálták, hogy a befogadók miként értékelték az elhangzottakat, s nem feltétlenül azt, ahogyan a vers felhangzott (ilyesmi akkor derül ki, ha kifogásoltak valamit). Általános irányelveket, előadási követelményeket ugyan már az 1830-as, 1840-es évekbeli poétikai, retorikai munkákban is találunk, bár ezek műfajukból következően elsősorban magukkal az írásművekkel, nem az előadással foglalkoznak. Valamennyi szerző úgy gondolta, hogy a pódiumra, színpadra lépőknek a hangjukkal, a hangjuk játékaival kell megnyerniük a közönséget, s bár a testtartás és némi mozgás emelheti az előadás színvonalát, nem szabad túlzásokba esni, tartózkodni kell a túlzó mozdulatoktól, színpadiaskodástól.³¹ Az iskolai önképzőkörök jegyzőkönyvei és a visszaemlékezések alapján úgy tűnik, a közép- és felsőfokú oktatásban részesülő tanulók ezen elvárások alapján ítélték meg iskolatársaik produkcióját. Petőfi szavaltait például a Pápai Református Kollégium önképzőkörében többször is „normaszegőnek” találták, mert vagy színészi karaktert játszva mondta el a verset (a *Szózatot* „tótos dialectussal” szavalta), vagy pedig jelmezbe öltözve eljátszotta az abban leírtakat: Gaál József *Ólmos botok* című satíráját „csikósruhába öltözve, kucsmával fején, fokossal kezében” szavalta, s „eltérve a szabálytól – ahelyett, hogy az elszavalandó darabot s annak íróját megnevezte volna, – úgy rontott a deklamáló állványhoz, mintha verekedni indult volna, s ökölrel ütötte meg az asztalt, ami nem aesthetikus”.³²

31 Erről Bitnitz Lajos, Briedl Fidél és Hugh Blair írásai nyomán lásd: BÖHM Edit, *A magyar versszavalás története*, Ad Librum, Budapest, 2009, 56–67.; RAJNAI Edit, *A napokban érkezett hozzánk egy pápai diák...: Petőfi, a színész = Ki vagyok én? Nem mondom meg...: Tanulmányok Petőfiről*, szerk. SZILÁGYI Márton, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2014, 29–30.

32 Ezekről Petőfi vándorszínészi próbálkozásainak kontextusában lásd: RAJNAI, *A napokban érkezett... I. m.*, 29–31.

Amikor Szász és Jancsó a 19. század második felében megjelentette szavalókönyvét, a szavalás már évtizedek óta bevett szokásnak, a nyilvánosság és a félnyilvánosság köreiben elterjedt kultúrafogyasztási gyakorlatnak számított. Így ők már túlléptek az alapvető elvárások ismertetésén, s úgy próbáltak a szavalóknak segíteni, hogy a szöveget részletekre bontva javasoltak előadási módokat. Jancsó valamennyi közölt vershez csatolt instrukciókat, Szász válogatásszerűen. Egyikük sem ír teljes, komplex verselemzéseket, nem vizsgálják a művek szerkezeti felépítését, nagyobb gondolati ívét. Mindig a vers hangulatát, uralkodó érzelmét, illetve ennek a versen belüli esetleges változásait határozzák meg, ebből vezetik le a szavalás módját. Szász például a *Honfidal* esetében aprólékosan, versszakról versszakra halad, Jancsó a vers fordulópontját és a két rész alaptónusát emeli ki.

Szász

Lelkes, szónokias hang, – egyszersmind igaz kedélylyel olvadva össze. 1. Melegen. 2. Komolyan, ünnepélyesen. 3. Lelkesen, elszánt hangon. 4. Hő érzés hangján. 5. Csöndes, szelid hang. 6. A következő két strófa élénk hangfestéssel. 7. Emelt hangon, eleven előadással. 8. Mélán, csöndesen végzi.³³

Jancsó

E költemény közép helyet foglal el a dal és a tulajdonképpen való óda között. Több az érzelmesség benne, mint az ódai emelkedettség. Hangja a szavalónak kezdetben ünnepies, lassú és komoly; egy kissé szónokias. A költemény második részében azonban az ünnepélyes hang helyébe érzelmes, sőt némileg méla, elegicus hang lép. Ez a fordulat a negyedik versszakban áll be, eleintén gyöngébben, később fokozódva.³⁴

A versek uralkodó érzelmeinek meghatározása értelmezést is jelent: Szász Károly például Petőfi *A magyar nemes* című versének alaphangját keserűség nélküli élénkségnek, vidámságnak minősíti, amivel nem biztos, hogy a mű minden befogadója egyetértene:

Satyrjai dal. Előadási hangja keserűség nélkül csipős, élénk, vidám.

1. A kezdet olyan, mintha nagy komolyan, dicsekedve indulna, – de mindjárt a más sorban kiérzik a gúny. 2. A *paraszt*-szó fitymáló megvetéssel. 3. A *te* szókon a súly. 4. Mintegy vállvonító hangon;

33 Szász, *I. m.*, 1863, 123.

34 Jancsó, *I. m.*, 54.

A súly a *nem* szón. 5. Kicsinylőleg. 6. Tréfás önelégültséggel. 7. A gúny élesebb itt mint a többiben. 8. Föl sem vevéssel. 9. Könynyedén. 10. Vidoran – A refrain mindenütt nevetséges dicsekvés és tréfás önérzet hangján. A súly inkább a *magyar*, mint a *nemes* szón.³⁵

A szavalókönyvek szerkesztői a poétikai, retorikai munkák szerzőihez hasonlóan arra ösztönözték a versmondókat, hogy tartózkodjanak a teatralitástól.³⁶ Jancsó Benedek már könyvének előszavában hangsúlyozza a színészi és szavalási előadásmód különbségét: „A szavalás, bár jelentékeny alkotó része a színművészetnek, mégis lényegében különbözik attól. A szavalás önálló, teljesen bevégzett és saját törvényekkel bíró művészeti ág.”³⁷ Szász a kedvelt szavalati darabként ismert *Az örült* kommentárjában utal ugyanerre, elválasztva a kétféle előadásmód eszköztárát:

Rhapsodia. Országszerte kedves szavalási darab. De tisztában kell szavalási módjával lennünk; lehet szavalni, vagy inkább *előadni* színészilag, mintha valamely színműben egy valódi örült monologja volna, mikor az előadó azt a színészet módja szerint egészen eljátszsa; – de nekünk ily előadással nincs dolgunk; lehet azonban *szavalni*, a rendes szóbeli szavalás határai közt, melyeket kijelölni immár elég módunk volt: t. i. hangfestéssel de a színpadi csalódás előidézésének igénye nélkül. A következő számok alatti utasítások csak ily egyszerű *szavalásra* akarnak vonatkozni. 1. Nyersen, hirtelen. 2. Igen sietve, sürgölve. 3. A következő két sor négy részből áll, – melyek mindenike fokként emelkedik s nagyobbat, erősbet mond. 4. Kárörömmel. 5. A nevetést, nem valódi természetes nevetéssel adja a szavaló, mint adja a színész, hanem csak gyöngén jelezve a nevetés hangját, egyébiránt szóval „hahaha!”... 6. Hidegen, mintegy félvállról, mintha az reá alig tartoznék. [...] 28. Ábrándosan. Néhány soron át fokként melegül mig 29. a *sár* szónál egyszerre ismét gúnyossá válik a hang. [...] 38. Igen emelt, élénk hangon.³⁸

35 SZÁSZ, *I. m.*, 1863, 132. (Kiemelés az eredetiben.)

36 A színészek versmondásával kapcsolatos elképzelésekről lásd: BÖHM, *I. m.*, 68–93, 109–125.; RAJNAI Edit, „S lábához esve, mond: »Kegyelmes herceg«”. *A 19. századi színpadi szövegmondásról* = „Volt a hazának egy-két énekem”. *Arany 200*, szerk. BOKA László – RÓZSAFALVI Zsuzsanna, Gondolat, Bibliotheca Nationalis Hungariae, Budapest, 2018, 13–30.

37 JANCÓS, *I. m.*, 5.

38 SZÁSZ, *I. m.*, 1863, 197–198. (Kiemelés az eredetiben.)

Gesztust vagy előadói testtartást soha nem is javasolnak, csak hanghordozást, kifejezendő érzelmet, kiemelendő hangsúlyt.

Iskolásoknak és iskolai használatra szánt szavalókönyvek

A kifejezetten (elemi) iskolásoknak szánt szavalókönyvekben a szerzők nevét legtöbbször nem tüntették fel, ami arra mutat, hogy nem a lexikális tudás bővítésére helyezték a hangsúlyt, fontosabb volt a szövegek megértése, memorizálása. Ezen a gyakorlaton a szerkesztők az idő haladtával sem változtattak, Borza Nándor *Szavaló könyv. Elemi iskola és házi használatra* című, 1870 és 1907 között hét kiadást is megért munkájában³⁹ ugyanúgy nem tartotta fontosnak a szerzők megnevezését, mint Tatay István 1847-ben. Tatay a száztíz vers között Petőfitől még csak kettőt hozott, a *Fekete kenyér* és a *Mi kék az ég!* címűeket.⁴⁰ Borza huszonhárom évvel később már jóval nagyobb szerepet szánt a költő verseinek az oktatásban. Ő Tatayval ellentétben a versanyagot már csoportokba osztotta, s figyelemmel volt a tanulók nemek szerinti megoszlására is. A nyolcvanhét verset tartalmazó könyv tematikus tagolását egyértelműen a pedagógiai szándék mozgatja: Versek az életből (Leginkább fiúk számára), Versek az életből (Leányok számára), Versek a hazáról, Versek a történelemből, Vallásos hangok. Sokat elmond az oktatással és neveléssel kapcsolatos felfogásról és gyakorlatról, hogy míg „Leginkább fiúk számára” harmincnyolc verset ajánl a kötet, lányoknak mindössze tizenegyet. A fiúk verseinek negyede (tíz vers) „katonás” témájú, már gyermekkorban az erő, a harc által dominált férfiképet közvetítve. Az első két csoportban túlnyomórészt gyermekversek szerepelnek. A 19. század neves költőinek verseivel inkább csak a Versek a hazáról és a Versek a történelemből csoportokban találkozunk. A hazát tematizáló versek között szerepel például Vörösmarty Mihálytól a *Szózat*, Vachott Sándortól a *Vándor dala*, Garay Jánostól a *Hazámboz* és Petőfitől a *Honfidal*. A Versek a történelemből csoportban olvasható többek között Kisfaludy Károly *Mohács*, Czuczor Gergely *Hunyadi*, Garay *Kont*, Petőfi *A király esküje* (*Hunyadi László* címen), Vachott

39 Az első kiadás: Borza Nándor, *Szavaló könyv: elemi iskola és házi használatra*, Heckenast Gusztáv, Pest, 1870. A hetedik kiadás: Borza Nándor, *Szavalókönyv névnapi és újévi üdvözlő versekkel: elemi iskolai és házi használatra*, Franklin, Budapest, 1907.

40 A szavalókönyvben a *Mi kék az ég! Tavasz* címen jelent meg, követve a vers első sajtóbeli kiadását. Petőfi a Pesti Divatlap 1845. május 15-i számában a 385. kék darabból álló *Tavasz* ciklus 1. sz. darabjaként jelentette meg. *Petőfi-adattár*, I, 385.

Sándor *Balázs vitéz*, Tóth Kálmán *Árpád sírja* és Gyulai Pál *Világosnál* című költeménye.⁴¹ Érdekes, hogy Borza az idő haladtával a versanyagot nem az újonnan megjelent, kortárs költemények beemelésével frissíti, hanem már jelen lévő szerzőtől cserél vagy hoz további verset. Petőfitől például a *Honfidal*t lecseréli a *Magyar vagyok* című költeményre, s megemelve a jelentőségét, a Versek a hazáról csoport élére teszi.

A kamaszkorúaknak összeállított versgyűjtemények közül kettőt emelek ki: a Tatay István által szerkesztett *Grammatikai és polgári tanulók szavalmányai* és a *Szavaló-könyv. Szaválásra legalkalmasabb költői és prózai művekből összeállított gyűjtemény a magyar ifjúság számára* címűeket. Tatay 1847-es munkájában, amelyet 10–15 éves fiúknak és lányoknak szánt, tizenegy Petőfi-verset, illetve versrészletet közölt: *Ki a szabadba!*, *Halvány katona*, *Fürdik a holdvilág az ég tengerében...*, *Füstbe ment terv*, *Távolból*, *Honfidal*, *István öcsémhez*, *A nemes*, *A tintásüveg*, *Az Alföld*. Ennek a korai munkának az az érdekessége, hogy Petőfitől kizárólag 1844-ben és 1845 áprilisában íródott költeményeket hoz, s a későbbiekkel ellentétben három magánéleti témájú verset is tartalmaz. A negyven évvel később megjelent *Szavaló-könyv* egyáltalán nem rokonítható Tatay könyvével, sőt a teljes versanyagát tekintve más szavalkönyvekkel sem igen állítható párhuzamba. Az először 1889-ben, majd 1907-ben megjelent kötet nem tünteti fel a szerkesztő nevét. Százkilenc verset, hat monológot és hét szónoklatot tartalmaz. Olyan szerzők és művek is felbukkannak benne, akikkel/amelyekkel máshol nem találkozunk (Dayka Gábor: *Titkos bú*, Csokonai Vitéz Mihály: *Becsület és természet*, Virág Benedek: *Lantomhoz*, Vitkovics Mihály: *Életfilozófia*). De a többi versgyűjteményhez képest az is sajátos, hogy olyan szerzők szerepelnek legtöbb verssel, akiktől más szerkesztők a század utolsó harmadában és a századforduló körüli években már legfeljebb csak kettőt-hármat közölnek. Vörösmarty tizenhárom, Garay tizenkét, Tompa tizenegy verse mellett Petőfi hat verssel a negyedik helyre szorul, Arany pedig, aki az 1870-es évektől kezdve más szavalkönyvekben a listavezető, itt az utolsók közé kerül, mindössze két vers olvasható tőle, a *Tetemre hívás* és *A pusztai fűz*. A versanyag nincs tagolva, sem kronológiai, sem tematikai, sem műfaji szempontból. A kötet első harmadában főként olyan versek szerepelnek, amelyeket megjelenésüktől kezdve gyakran szavaltak, vagy megzenésítve, énekelt formában gyor-

41 A versek szerzőinek azonosításához az egykorú sajtót, valamint ENDRŐDI Sándor, *A magyar költészet kincsesbáza*, Athenaeum, Budapest, 1927. című munkát használtam.

san nemzeti jelképpé váltak.⁴² A kötet nyitó darabja Vörösmartytól a *Szózat*, a második Kölcseytől a *Himnusz*. Petőfitől szerepel a *Honfidal*, *A hazáról*, *A csárda romjai* és *A király esküje* (ismét *Hunyadi László* címen). Érdekesség, hogy a kötet Garay *Kont* című balladája után közvetlenül annak paródiáját, a Pákh Albert által írt *Csont* című „szatíra-kincs”-et is szerepelteti, amelyben a szerző a „Csont a kóbor színész” refrénnel ellátott versben Petőfi színészi ambícióit karikírozza (a célszemély alaposan meg is sértődött miatta).⁴³

Várad Antal a Színészeti Tanoda tanáráként a szavalókönyveknek egy sajátos, kifejezetten tankönyvként funkcionáló változatát állította össze az intézmény prózai színész osztályában tanuló első- és másodéves hallgatók számára. Az 1883-ban megjelent munka a szerzők nevét, feltehetően a színésznövendékektől elvárt műveltségre alapozva, nem tünteti fel. Várad memoriterként negyvenhat verset és (kis)epikai alkotást kér számon, Kisfaludy Károlytól Kiss Józsefíg a 19. század legnevesebb szerzőitől válogat. Hoz verset például Arany Jánostól és Lászlótól, Berzsenyi Dánieltől, Czuczor Gergelytől, Eötvös Józseftől, Garay Jánostól, Gyulai Páltól, Madách Imrétől, Petőfi Sándortól, Szász Károlytól és Tompa Mihálytól. A legtöbb művet, nyolc darabot, Vörösmartytól veszi, Aranytól hét, Tompától négy költeményt közöl. Petőfitől Garayhoz és Kisshez hasonlóan három verset választ. A versanyagot nehézségi fokozat szerint közli, a könnyebb szavalati darabok közé került Petőfitől a *Csokonai*, a valamivel nehezebbek közé pedig a *Pató Pál úr*⁴⁴ és *A csárda romjai*. Várad szavalásra vonatkozó instrukciókat nem adott, de a tartalomjegyzékben minden versről írt rövid összefoglalót, mindig jelezve a versformát és kiemelve a mű uralkodó hangulatát, jellegét. A Petőfitől hozott *Csokonai* esetében például a komikumot hangsúlyozza: „Derült epizod a borkedvelő költő életéből, melynek komikumát a visszatérő név-refrain s az utolsó szak belső rime a sorban neveli. Verselése hatsoros jambus lejtelmű strofa páros és félrimekkel, melyek nemcsak hogy egyhangúakká nem válnak, sőt a »Csokonai Vitéz Mihály« refrain által a komikumot növelik”.⁴⁵

42 Vörösmartytól a *Liszt Ferenchez*, *A bontalan*, *A vén cigány*, *Az élő szobor* és *Az árvízi hajós*, Tompa Mihálytól *A gólyához*, Aranytól a *Tetemre hívás*, illetve Garaytól a *Kont*.

43 Petőfi válaszul írta a *Végszó* ***hoz című, „Isten hozzád, te elpártolt barát...” kezdetű verset. Vö. KERÉNYI FERENC, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Osiris, Budapest, 2008, 115.

44 A kötet *Pató Pál* címen közli a verset.

45 VÁRADI ANTAL, *Szavalókönyv az Orsz. Színészeti Tanoda I. és II. éves növendékeinek használatára*, Franklin-Társulat, Budapest, 1883, 6. Az 1865-ben megnyílt Színészeti Tanoda első tanévében Egressy Gábor mesterségtanáráként még kétszer ennyi Petőfi-

A korábbiaktól eltérő célú és tartalmú szavalókönyvvel jelentkezett Vajda Gyula, „állami felsőbb leányiskolai tanár” 1902-ben. (A felsőbb leányiskolákat 1875-től, osztrák mintára szervezték meg Magyarországon a 11–17 éves korosztály számára.) Az *Ünnepi versek. Szavalókönyv iskolai ünnepélyekre alkalmas költemények gyűjteménye* című munka nagyon gazdag versanyagot, kétszázkilencvenkilenc költeményt tartalmaz. Hét tematikus egysége: Éljen a király, Erzsébet, A Szabadság napja, Az 1848-iki törvények szentesítésének ünnepe (Április 11.), A vértanúk, Költők és államférfiak, Hit, haza szülői ház, költészet, természet... A szerkesztő túlnyomó többségben kortárs szerzőkre alapozott (Ábrányi Emil, Bartók Lajos, Erdélyi Zoltán, Kiss József, Kozma Andor, Szabolcska Mihály, Váradi Antal stb.), a korábbiak közül keveseket, leginkább csak a már akkor is a kánon csúcán lévőket, a nagyközönségi, kiemelkedő nemzeti jelentőségű versek íróit szerepelteti: Vörösmartytól kettő (*Himnusz*, *Szózat*), Kölcseytől egy (*Himnusz*), Aranytól négy (Az „*Emlények*”-ből, *Széchenyi emlékezete*, *A dalnok bújja*, *Fiamnak*) verset ad. Emiatt különösen érdekes, hogy Petőfitől viszont jóval több, összesen tizenöt verset közöl.

A Szabadság napja	Az 1848-iki törvények szentesítésének ünnepe	Költők és államférfiak	Hit, haza, szülői ház, költészet, természet...
Nemzeti dal	Honfidal	Jövendölés	Vajdahunyadon
Csatadal		Arany Jánoshoz	Rákóczi
A márciusi ifjak		Egy fiatal íróhoz	A hazáról
A magyarok istene			Az árva lány
15-ik március, 1848.			
Egy gondolat bánt engemet...			
1848			

Vajda Petőfi-válogatása az ünnepségek, előadási alkalmak miatt erősen a nemzeti, közösségi, történelmi tárgyú versekre helyezi a hangsúlyt. A *Honfidal* már többek összeállításában előfordult, de a *Csatadal* és

verset kért számon: *Barátimhoz*, *Füty*, *Ambrus gazda*, *Ebéd után*, *Kedves vendégek*, *A tintásüveg*, *Vízet iszom*. Vö. SZALISZNYÓ Lilla, *Egressy Gábor színi tanodai tanársága és a magyar színészképzés bivatásosodása*, Irodalomtörténeti Közlemények 2014/3., 346.

a *Nemzeti dal* sem itt olvasható először. Ez utóbbi vers 1902-ben már szinte kötelező szavalati darab volt. Március 15-e ugyan csak 1927-ben lett hivatalos ünnep, de a 19. század utolsó harmadában már széles körben megemlékeztek róla a sajtóban és az ünnepségeken is. 1896-ban, a millenniumi ünnepségek évében például az éppen március 15-én megjelenő Vasárnapi Ujság három ilyen tárgyú cikket közölt, illetve megírta a pesti ünnepség programját:

Márczius 15-ike. Az 1848-iki nagy nap évfordulója az idén vasárnapra esik, s ez bizonyára emelni fogja az ünnepélyek diszét. A fővárosban különösen az egyetemi ifjuság készül márczius 15-ikére. Délelőtt a vigadóban lesz az ünnep, felolvasással szavalással; délután az egyetem-téren, honnan Petőfi szobrához vonulnak. Az alkalmi költemény megírására *Ábrányi* Emilt kérték föl. [...] A Vigadóban tartandó ünnepély sorrendje ez: *Szózat*, éneklí a budai dalárda. Elnöki megnyitó, tartja *Pálffy* Ferencz, az egyetemi kör elnöke. *Nemzeti dal*, szavalja *Melczér* Gyula, az egyetemi kör alelnöke. Ünnepi beszéd, tartja *Bartha* Miklós orsz. képviselő. „Márczius 15.” *Ábrányi* Emil költeménye, szavalja *Eördög* Árpád. *Himnusz*, éneklí a budai dalárda.⁴⁶

A kötet érdekessége, hogy Vajda a függelékben különféle ünnepségekre vonatkozóan komplex műsorokat állított össze, beleértve a szavalati darabokat, valamint az ének- és zeneszámokat is. Különválasztotta egymástól az elemi és középiskolákat, valamint a lányiskolákat, s minden esetben megírta, hogy mikor mit érdemes előadni. Javaslatából jól látszik, hogy az iskolák milyen hivatalos ünnepségeket tartottak: A koronázás évfordulója, az Erzsébet-émlékünnepély, Március 15., Április 11., A vértanúk emlékünnepe, illetve az Évzáró ünnepély. De az ezeken fölül tartható iskolai (Matiné, Hősök emléke, Magyar hősnők emlékünnepe, Honleányok emléke) és önképzőkori ünnepélyekre (Petőfi-ünnepély, Vörösmarty-ünnepély, Katona-émlékünnepély, Eötvös-ünnepély, Arany-ünnepély, Madách-ünnepély, Jókai-ünnepély, Deák-émlékünnepély, Rákóczi-émlékünnepély, Kossuth-émlékünnepély) is talált alkalmas szavalnivalókat. A nagyobb nyilvánosságának szóló eseményeken a Petőfi-verseknek már nem szánt kitüntetett szerepet, csak a március 15-i ünnepségek műsorába illesztette be őket. Úgy vélte,

46 Vasárnapi Ujság 1896. március 15., 172.

hogy a középiskolásoknak szavalni kellene a *15-ik március 1848.*, az *1848* és az *Egy gondolat bánt engemet...* című verseket, kezdésként pedig énekelt formában felhangozhatna a *Nemzeti dal*.⁴⁷ A lányiskolákban március 15-én szintén egy Petőfi-vers a jó választás, *A magyarok istene*.

Összegzés

A szavalókönyvek eddig meglehetősen kevés figyelmet kaptak a klaszrikus magyar irodalom recepciótörténetének kutatásában, a művek megjelenési helyének számbavételekor a kritikai kiadások sajtó alá rendezői sem számolnak velük. Petőfi példája pedig azt mutatja, hogy segítségükkel a recepció több aspektusát is megfigyelhetjük. Sokféleségükből és a többszöri újrakiadásokkal biztosított folyamatos könyvpiaci jelenlétükből arra lehet következtetni, hogy a versek terjesztésének, népszerűsítésének egyik meghatározó közegei voltak, kereslet mutatkozott irántuk, a versmondók igényt tartottak rájuk. A szerkesztők sokszor a vidéki értelmiség soraiból kerültek ki, ami szintén jelzi, hogy a nyilvános szavalás a legkülönbözőbb iskolai és egyéb alkalmakkor országszerte működő gyakorlat volt.

Petőfi verseinek már a költő életében biztos helye volt a szavalókönyvekben. Ismertségét és elismertségét tetézte, hogy a Tatay István-féle 1847-es összeállítások után a soron következő, Tooth István által 1848-ban kiadott *Szavalmányok. Tekintettel a költészeti nemekre jelesb magyar költők után* című munka már a legjelentősebb szerzők egyikeként szerepeltette (Vörösmarty után tőle közölte a legtöbb verset). Művei innentől kezdve valamennyi ilyen típusú kiadványba bekerültek, a reformkor alkotói közül ő volt az egyedüli, akit a szerkesztők az 1870-es évek után Garayval vagy Vörösmartyval ellentétben nem szorítottak háttérbe a kortárs alkotók érvényesülése érdekében. Noha a kötetek versanyagát illetően vannak átfedések, a vizsgált szavalókönyvek alapján úgy tűnik, lírai és kispikari alkotásainak meglehetősen széles skáláját népszerűsítették, sokszor új darabokkal frissítve anyagukat. A válogatásokból kirajzolódó Petőfi-képet a tájleíró, a hazáról, a hazaszeretetről szóló

47 *Ünnepi versek. Szavalókönyv iskolai ünnepélyekre alkalmas költemények gyűjteménye*, szerk. VAJDA Gyula, Budapest, Singer és Wolfner, 1902, 472. Az önképzőkörök Petőfi-ünnepélyeire a *Jövendőlést*, *A magyarok istenét*, *Az árva lányt*, valamint *A hazáról* című verset, a Jókai-ünnepélyre az *Egy fiatal íróhoz* címűt, a Rákóczi-émlékünnepélyre pedig a *Rákóczit* javasolta. *Uo.*, 480–482.

versek uralják. Magánéleti témájú, szerelmes verset elvétve találunk bennük, ami az előadási alkalmakat (leginkább iskolai és egyéb nyilvános ünnepek) tekintve érthető. Hiányoznak a szavalókönyvekből a védjegyévé vált népdalszerű versei is, valószínűleg azért, mert azok már az 1840-es évek második felétől kezdve inkább énekelt dalok formájában, dallammal terjedtek.⁴⁸ Noha a kiegyezés után, a századvég felé közeledve 1848 tavaszának eseményei fokozatosan megjelenhettek a nyilvános közbeszédben,⁴⁹ így a *Nemzeti dal* és Petőfi más hazafias versei is polgárjogot kaptak a szavalati darabok között, az erőteljesen politizáló, élesen és nyíltan királyellenes darabok ezután is kimaradtak a válogatásokból, csakúgy, mint a költő filozofikusabb és/vagy sötétebb tónusú versei.

48 Vö. Tari Lujzának a kérdést alaposan feldolgozó tanulmányát: TARI Lujza, *A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik*, Magyar Napló 1999/7., 22–35.

49 Megjegyzendő, hogy eleinte nem március 15-e, hanem az áprilisi törvények királyi szentesítésének napja, április 11-e állt az ünneplések fókuszában.

Csörsz Rumen István

PETŐFI-VERSEK ARANY JÁNOS DALLAMAIVAL*

I.

Arany János zenei képzettségéről keveset tudunk. A *Bolond Istók* II. énekének 55. strófája műkedvelő zenélésre utal, átlagos kottaismeretre, de *componálásra* is.¹ Pályája elején, Debrecenben vagy a színészturné során bizonyára mások gitárján játszott. A *Tamburás öreg úr* nehezen azonosítható hangszere is ebbe az irányba mutat. Jóllehet a *tambura* kifejezés Nagyszalontán a citerát jelölte,² valószínűleg Istók – aki a *Második énekből* kihagyott szakasz szerint „hallgatni eljárt egy vén tamburához”³ – nem citerázni tanult Debrecenben, hanem gitározni, vagyis a tréfás hangszernév már nála is a gitárt rejti. A kései vers hőse épp játékmódjával és repertoárjával árulja el, hogy nem citerán játszik, s nem is a valódi tamburan: „emlékezetes néki minden accord”, német dallamok, istenes énekek...⁴

Arany sokáig titokban tartotta a gitártudását; talán valamicske Nagykörosön megcsillant belőle, de nem adatható, hogy saját hangszere lett volna. A pesti tudós barátok emlékezete szerint 1870-ben árulta el, hogy öröme volt a gitározás. Salamon Ferenc szerezte be az első hangszert, amelyet a neves osztrák hangszerész, Peter Teufelsdorfer (Bécs, 1784 – Pest, 1845) készített. Az ekkor már legalább 30 éves gitárt tehát már csak másodkézből vehették meg. Egy újabb gitár megvásár-

* Írásom egyrészt egy megjelenés előtti tanulmányom részletein alapul: Csörsz Rumen István, *„A dalnok búja »méltóbb, új kobozzál: Arany János énekköltészeti programja és saját dallamai» = A kísérletező Arany*, szerk. GYAPAY László, Universitas, Budapest, 2023, megjelenés előtt. A IV. rész kifejezetten a mostani felkérésre készült.

1 ARANY JÁNOS, *Bolond Istók*. Kiadása: ARANY JÁNOS, *Elbeszélő költemények: Rózsa és Ibolya, Szent László füve, Murány ostroma, Losonczy István, Katalin, Bolond Istók, A Jóka öröge, A nagyidai cigányok, Az első lopás* = ARANY JÁNOS *Összes művei*, III., s. a. r. VOINOVICH Géza, Akadémiai, Budapest, 1952, 180. A továbbiakban: AJÓM III.

2 TARI Lujza, *Gitár és „tambura”. A „hangzó művészet” Arany János életművében = „Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!”*. Arany János pályájának művelődéstörténeti olvasatai, szerk. CIEGER András, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Országos Széchényi Könyvtár – Universitas, Budapest, 2017, 67–88, 70–71.

3 AJÓM III, 325.

4 A mai tamburazenekar, amelyben a bráctambura akkordhangszerként szerepel, csak a 19. század végére alakult ki. Arany ilyesmit 1877-ben nem hallhatott, nem láthatott.

lásában Bartalus István segédkezett. Sajnos e másik, igazán személyes hangszer további sorsáról nem tudunk semmit. Talán a család birtokában maradt, s nem került be egyik múzeumba sem.

A gitározás ekkoriban Arany legkedvesebb időtöltései közé tartozott, a Margitszigetre is magával vitte a nyári hónapokra. Mivel már 1874-ben, a *Dalgyűjtemény* összeírása idején birtokában volt a hangszer, segítségére lehetett a kottázásban is.

A saját szerzemények a legtitkosabb csoportot alkották Arany repertoárjában. Mint Bartalus írja, még ő sem tudott ezekről, holott a *Dalgyűjtemény* összeállítása kettejük szoros együttműködésére utal (s kiadója, Kodály Zoltán joggal jegyzi meg, hogy abban már megbújik egy névvel vállalt Arany-megzenésítés, Bajza József *A bajnok nője* című versére,⁵ ami nyilván feltűnt Bartalusnak):

Hogy Arany dalokat is költött, erről én csak a közelebbi múlt év tavaszán, egy látogatás alkalmával értesültem, kevéssel a „Tudós macskája” kelte után [1882. április] s ekkor sem közvetlenül Aranytól, hanem a nejétől. Miután már nem volt titok, elővette a gitárt, előkereste a nagy bajjal hangjegyezett dallamokat... nagy bajjal, mert tudjuk, hogy már nem hallott jól s csak homályosan látott. Játszani akart aztán... játszott is, de a kéz, mely egykor oly biztosan irta hatalmas költeményeit, most elgyengülve, gyakran megtagadta a szolgálatot. Átvettem végre kéziratát, ama papírszeleteket, lemásolás végett; mert az eredetit meg akarta tartani, ha netalán egyik vagy másik dallamon javítani tudna. E törekvését igazolja az is, hogy bordalával s Zách Klárával nem levén megelegedve, mindkettőhöz még egy-egy dallamot irt.⁶

Arany, miután 1882 tavaszán felesége elmondta a közös titkot Bartalusnak, nem minden szerzeményét adta át neki. Ezekről végképp nem tudunk semmit; s előfordulhat, hogy a szövegtelen dallamok közt ezek változatai is megbújnak. A korabeli praxis szerint a szótagszámok sza-

5 *Arany János népdalgyűjteménye*, kiad. KODÁLY Zoltán – GYULAI Ágost, Akadémiai, Budapest, 1952, 181. A továbbiakban: KODÁLY–GYULAI.

6 *Arany János dalai Petőfi, Amadé és saját költeményeire*, kiad. BARTALUS István, Révai Testvérek, Budapest, 1884, 13. A továbbiakban: BARTALUS 1884. Rajta kívül Voinovich Géza is említést tesz Arany kék plajbásszal megvonalazott diribdarab papírjairól, amelyek eszerint nem előregyártott kottapapírok voltak. Talán ilyenek kell elképzelnünk a saját dalok gyűjtőcéduláit, sőt akár a *Dalgyűjtemény* nyersanyagát is, amennyiben ez utóbbi tisztázatnak minősül. Vö. ARANY János, *Kisebb költemények* = ARANY János *Összes művei*, I., kiad. VOINOVICH Géza, Akadémiai, Budapest, 1951, 529. A továbbiakban: AJÖM I.

porítása vagy ritkítása bizonyos dallampontokon megengedett. A *Dalgyűjteményben*, a *Zsíros kenyér, szalonna* kezdetű dalnál (I. 33. sz.) említi Arany, hogy ennek dallama szolgált alapul Petőfi *Részezség a hazáért* című, szintén mulató tárgyú dalához, amelynek viszont jelentősen eltér a versformája, 4×7-es helyett 8, 7, 8, 8, 7-es! Kérdés, hogy Arany ezt még az 1840-es évekből ismerte-e, vagy például Színi Károly kottás kiadványából, amely 1865-ben és 1872-ben látott napvilágot.⁷ Tény, hogy egy Petőfi-vers sem szerepel a *Dalgyűjteményben*, csupán ez a másodlagos utalás.

A kottával fennmaradt verssorozat így is roppant beszédes, hiszen együtt olvashatók-énekelhetők olyan alkotások (Aranytól és másoktól), amelyeket *csakis ez tart össze*, s kapcsolatukról aligha tudnánk ezen adalékok nélkül. Közös nevezőjük, hogy Arany „fogta dallamra” őket.

<i>Kondorosi csárda mellett</i>	1874.	Arany János
<i>A hegedű száraz fája</i>	1874.	Arany János
<i>A tintás-üveg</i>	1874. dec. 12.	Petőfi Sándor
<i>Toborzó</i>	1875. jan. 17.	Amade László
<i>Igyunk biz azt egy-egy kicsit</i>	1875. jan. 29.	Arany János
<i>Igyunk biz azt egy-egy kicsit</i>	1875. febr. 23.	Arany János
<i>Bú kél velem</i>	A 30-as évekből	Kölcsey Ferenc
<i>A madár elnyugszik</i>	1875. nov. 5.	[?]
<i>Zács Klára</i>	1876. jún. 12.	Arany János
<i>A toronyban delet harangoznak</i>	1880. febr. 3.	Petőfi Sándor
<i>Egy kálomista pap s Csokonai</i>	1880. febr. 8.	Petőfi Sándor
<i>Csillagnak születettél</i>	1880. febr. 27.	Petőfi Sándor
<i>A tudós macskája</i>	1882. ápr.	Arany János
<i>Hős fiad ha él-e</i>	(1830-as évek)	Bajza József

Az eredeti kéziratlapok elvesztek,⁸ így csupán Bartalus István gyűjtő-kéziratára támaszkodhatunk, amelybe ezeket is lemásolta. A kétkötetes forrás az 1860–1870-es években készült, ma a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézete őrzi (külön jelzet nélkül), s értékes adatokat tartalmaz Bartalus *Magyar Népdalok. Egyetemes Gyűjteményének* háttéréhez: hol, mikor, kitől kapta vagy jegyezte fel az adott

7 *A magyar nép dalai és dallamai*, kiad., Színi Károly, Heckenast Gusztáv, Pest, 1865.; *A magyar nép dalai és dallamai (200 darab)*, kiad., Színi Károly, Heckenast Gusztáv, Pest, 1872².

8 Miután Bartalus visszaadta Aranynak, sajnos valószínűleg megsemmisültek a Voinovich-villa 1945-ös lebombázásakor.

dalt. Aranytól és családjától más dallamok is szerepelnek, mintegy az 1874-es kézirat kiegészítéseképp. Kodály 1952-ben már nemcsak a Bartalus-féle feldolgozást használhatta közléséhez, hanem e kéziratot vázlatokat is.⁹ Hogy Bartalus módosított-e Arany kottázásán, nem tudjuk megítélni; a kinyomtatott verzióban itt és a *Dalgyűjtemény* esetében is látunk ritmikai átalakításokat.

II.

Az alábbiakban Arany négy Petőfi-megzenésítését vesszük sorra időrendben (a többiről a tanulmány hosszabb változatában lesz szó). Érdekes, hogy a kottázás időrendje nem pontosan párhuzamosan halad a Petőfi-versek keletkezésével, s *A toronyban delet harangoznak...* mintegy beékelődik a két korábbi, epikus és vidámabb alkotás közé:

<i>A tintás-üveg</i>	[1844. szeptember]	1874. dec. 12.
<i>A toronyban delet harangoznak</i>	[1845. febr.–márc.]	1880. febr. 3.
<i>Csokonai</i>	[1844. november]	1880. febr. 8.
<i>Hozzám jössz-e?</i>	[1847. június 14–30.]	1880. febr. 27.

Bartalus II. kötet 430Jan 1874.dec.12.

Ván-dor szí-nész ko-rá-ban Me-gye-ri, Kőr-möl-ge-té, mint más,
a szín-la-pot s ka-pott e-zért egy-szer vagy öt
fo-rint-nyi bért, A mint mon-dom vagy öt fo-rint-nyi bért.

A kották közt időrendben a harmadik tétel Petőfi Sándor *A tintás-üveg*¹⁰ című versének megzenésítése, 1874. december 12-i dátum-

9 Arany saját szerzeményeit rövid jegyzetekkel közli a *Dalgyűjtemény* kritikai kiadásának függelékében: KODÁLY–GYULAI, 179–191.

10 Pest, 1844. [okt.–nov.]. Kritikai kiadás: PETŐFI Sándor *Összes költeményei (1844. szeptember – 1845. július)*. Kritikai kiadás, s. a. r. KISS József (főszöveg) – KERÉNYI Ferenc – MARTINKÓ András – RATZKY Rita – SZABÓ G. Zoltán (jegyzetek), szerk. KERÉNYI Ferenc, Akadémiai, Budapest, 1997 (Petőfi Sándor *Összes művei*, 3), 217. sz., 32–33, jegyzetek: 279–282. A továbbiakban: PSÖM 3. Megzenésítését nem említi.

mal.¹¹ Lehet, hogy nem volt hibátlan a lejegyzés, s az első sor zárlatában elírásnak tűnik a szubdomináns-zárlat (a két ütem felcserélésével javítható). Hiányzik az ismétlőjel is, holott az első sort az azonos szótag-számú második feltehetően ugyanarra a dallamra követte.¹² Bartalus is így adta ki a zongorakíséretes Arany-daloskönyvben.¹³

Bartalus szerint Arany e versek megzenésítésekor a kávéházi hangzásvilágot utánozta. Ám aligha az 1870-es évek kávéháza jutottak eszébe – mert akkor nem járt ilyen helyekre¹⁴ –, inkább saját ifjúkora, egyben a Petőfi-kor társasági zeneélményei szűrődnek le. A dallam több ilyesfélével rokon, némelyikük a *Dalgyűjtemény*ben is felbukkan, amelyet ugyanebben az évben tisztázott le Arany. A nyitó motívum előképét adó *Ha valaki vígan él* (I. 66. sz.), illetve a középrész mintájául szolgáló *Az egri kávésnak két lányát esmérek* (I. 64. sz.) talán ott sem véletlenül kerültek közel egymáshoz. Bartalus egyik homályos megjegyzése ráadásul azt sejteti, hogy Arany régebben írta ezt a dallamot, avagy a másik két, rokon műfajú darabot (a *Csokonai* mellett saját versére, *A tudós macskájára* gondolhat):

A „Tintás üveg”, melynek hőse a vándor színész Megyeri, harmadika az elbeszélő komikus daloknak. E költeménynek 30 évig kellett várnai, míg Arany 1874. decz. 12-én két társa mellé iktatta. E téren három üresen lefolyt évtized szomorú világot vet kezdetleges állapotainkra. Arany három dala teljes sikerrel nyitván meg a pályatért, óhajtandó, hogy méltó követőkre találjon.¹⁵

A „mellé iktatta” egyértelműen csak rögzítésre utal, nem komponálásra, a másik két vers ráadásul körülbelül ugyanakkor, az 1840-es években keletkezett. Ezt a rejtélyt egyelőre nem tudjuk megoldani.

A rímjátékos középrész ezúttal szoros zenei párhuzammal kap hangsúlyt. A *lapot-kapott* rímre következő rímfordító, de ismét két szótagos sorocská a dallamban egy kvinttel lejjebb ugrik, s a folytatás a mélyebb dallampontról bontakozik ki. Egyszerűbben szólva: a dallam középtengelyén a két kissor (valójában csak két hangpár) jelenti a kereszteződést.

11 *Bartalus István kézírata* II, 430.

12 Ezt az eredeti cédula híján nem tudjuk bizonyítani, de valószínűbb íráshibának tűnik egy ismétlőjel kihagyása, mint három ütem eltérő zeneanyag mellőzése.

13 BARTALUS 1884, 34–35. A dallam második fele szintén megismételve szerepel, ennek sincs nyoma a kéziratban.

14 Legfeljebb a margitszigeti Nagyszálló földszintjéről szűrődhetett be ilyesmi Aranyhoz.

15 BARTALUS 1884, 15.

Szépen összecseng ezzel, hogy két évvel később Arany maga is hasonló, 2+2 szótagos játékot játszik az *Epilogus*ban,¹⁶ majd mindkettejüket követve hatvan évvel később József Attila a *Születésnapomra* című versben, ugyancsak a kávéházi miliőt idézve, mintegy bele is foglalta a versbe.¹⁷

Szomorkás Bartalus II. köt. 444. lap (1880. febr. 3)

A to-rony-ban de-let ha-ran-goz-nak, Hej, ha o-lyan
A fe-jem te-te-jé-re süt a nap:

kö-zel vol-na sí-rom, Mint a mi-lyen rö-vid az ár-nyé-kom.

Hat évvel későbbi, 1880. február 3-i dátumot visel *A toronyban delet harangoznak*¹⁸ kezdetű Petőfi-vers dallama.¹⁹ Hallgató nóta karakterű („Szomorkás”), tripódikus beosztású, amit Arany láthatóan kedvelt a megzenésítések között és a *Dalgyűjtemény*ben is. A 4×10-es metrum fontos strófaéplet nála és Petőfinél is: ez volt a reformkori népies műdalok egyik első formai újítása. A dallam korábbi (?) változatát más versformában (10, 10, 8, 8, 3) Arany már feljegyezte egy másik cédu-lára 1875. március 4-én. A Petőfi-dalt az 1883. évi koncerteken Arany legszebb kompozíciójának tartották.²⁰

S bármilyen furcsa, de kapcsolat sejlik fel az előző kotta szövege, a *Zács Klára* (1876-os kotta) és a Petőfi-vers között: a déli harangszó motívuma, noha épp ellenkező előjellel. Aranyánál drámai fordulatként vészharanggá válik az ebédre szólító harangozás, amint Felicián ráront a királyi családra, Petőfi számára viszont a nyári melankólia hangulatát, a szentelt időben is magányos ember keserűségét, „áldástalan élet”-ét tükrözi.

16 ARANY János, *Kisebbségi költemények (1860–1882)*, kiad. S. VARGA Pál, Budapest: Universitas Kiadó – MTA BTK ITI, Budapest, 2019 (Arany János munkái), [101.] sz.

17 József Attila ismerhette a Bartalus-féle kiadást, akár diákkorából, akár későbből. Bartalus könyvgyűjteménye részben Szegedre került, a kottás kiadványból is őriz példányt a Somogyi Könyvtár H. E. 5862 jelzettel.

18 Pest, 1845. [febr.–márc.]. Kritikai kiadás: PSÖM 3, 298. sz., 146. jegyzetek: 462–463. Megzenésítéseit nem említi.

19 *Bartalus István kézirat* II, 444.

20 Lásd a lentebb idézett kritikarészleteket az Ország-Világ és a Budapesti Hirlap 1883. évfolyamából.

Bartalus II. köt. 443. lap 1880. febr. 8.

Egy ká-lo-mis-ta pap s Cso-ko-na-i Egy-más-nak
 vol-tak jó ba-rá-ta-i. Ki-rán-dul egy-szer Deb-re-
 ezen-ből, S a jó ba-rát e-lőtt meg-áll, S i-hat-nám paj-
 tás! így ki-ált fel Cso-ko-na-i Vi-téz Mi-hály.

Néhány nap választja el a fenti dalt egy következő Petőfi-verstől: 1880. február 8-án jegyezte fel Arany a *Csokonai*²¹ című költeményét (*Egy kálomista pap s Csokonai*).²² Különlegessége, hogy epikus műfajú, mondhatni verses anekdota, de a versszakok zárósora refrénként visszhangozza a debreceni poéta nevét. Bartalus lírai visszaemlékezéséből még arról is van képünk – egyedülként az Arany-szerzemények közül! –, hogy a költő miként adta elő:

A kálomista pap s Csokonai Vitéz Mihály mulatságos historiája eszembe juttatja azt a rövid másodperczet, midőn Arany előadása közben az első versszak végén levette kezét a gitárról s felém fordult, félhangosan ismételvén az utolsó sort: „Csokonai Vitéz Mihály”! S ezt arczának egy pillanatnyi derűtsége követte, oly pillanat, melyben a régi Aranyt véltem látni.²³

A sor végi (le nem kottázott) visszhangjáték kézenfekvő analógiát sejtet Csokonai híres saját versével, *A tihanyi ekbóhoz* szólóval, amelyet széles körben énekeltek, Arany is feljegyezte a *Társas dalok* között (II. 24. sz.), sőt kissé a záró sorocskák dallamíve is rokonítható. Arany szerzeménye viszont talán eredetileg mégsem 2/4-es lüktetésű volt, hanem a vers metrumának jobban megfelelő 3/4-es, amint azt Kobzos Kiss Tamás

21 Pest, 1944. [okt.–nov.]. Kritikai kiadás: PSÖM 3, 214. sz., 26–28, jegyzetek: 264–270. A megzenésítést nem említi.

22 *Bartalus István kézírata* II, 443.

23 BARTALUS 1884, 15.

a színpadi gyakorlatban is meghonosította. Annál inkább, mivel Arany sem mindig a legbiztosabb kézzel kottázott: a 2/4 és a 3/4 között sok elírás van a *Dalgyűjtemény*ben, így a saját kompozíciónál is fennállhat a korrekció lehetősége. Dr. Nagy Frigyes hívta fel a figyelmemet, hogy a zárlat gyakorlatilag azonos Ludwig van Beethoven opus 27-es cisz-moll zongoraszonátája – közkeletű nevén: *Holdfény-szonáta* – 2. tételének Desz-dúrban megszólaló vezérmotívumával. Ez még annak esélyét is felveti, hogy a dallamra Arany zongoratanulmányaiából emlékezhetett (ha nem is ő maga játszotta, hiszen ez nem feltétlenül kezdőknek való darab). 1834–1835-ben Kisújszálláson Török Pálnál önállóan tanulgatta a zongorázás alapjait az ott fellelhető régi kották nyomán. Beethoven közismert darabja jó eséllyel köztük volt. Mivel a szonátát 1801-ben írta, s 1802-ben jelent meg Bécsben, még akár maga Csokor-nai is hallhatta, játszhatta.²⁴

Bartalus II. kötet 442. lap 1880. febr. 27.

Csil- lag- nak szü- let- tél Ma- gas- ban fé- nye- sen;

Be- lő- led itt a- lant Kis mécs vi- lág le- szen,

Mely csak szűk há- za- mat vi- lá- go- sít- ja meg.

Le- ány hoz- zám jösz - e? „If- ju hoz- zád me- gyek.”

A Petőfi-ciklust egy lírai dal zárja 1880. február 27-i dátummal: a Szendrey Júliához szóló házassági fogadalomvers, a *Hozzám jösz-e?*,²⁵ amelynek kezdősora: *Csil-lagnak születél* (itt: *születté*).²⁶ Mindhárom versszak végén a völegény rövid kérdése és a menyasszony rövid válasza szerepel refrénként:

²⁴ Kodály nem utal erre az analógiára a jegyzeteiben, vö. KODÁLY–GYULAI, 191.

²⁵ Pest, 1847. [jún. 14–30.]. Kritikai kiadás: PETŐFI SÁNDOR *Összes költeményei* (1847). *Kritikai kiadás*, s. a. r. KERÉNYI Ferenc, Budapest, Akadémiai, 2008 (Petőfi Sándor összes művei), 634. sz., 92. jegyzetek: 441. A továbbiakban: PSÖM 5. A megzenésítést nem említi.

²⁶ *Bartalus István kézirata* II, 442.

„Leány, hozzám jössz-e? Ifjú, hozzád megyek.”

A dallamhoz Bartalus rövid jegyzetet fűz: „Mint Arány [!] a dal fölé írta: »Czikornyás«”. A *Tamburás öreg úr* ismert sorában is ezt a jelzőt használta, bár ott a szöveg jelzőjeként. Arany valóban szinkretikus dallamot írt, de talán mégsem rosszabbat, mint a nótaszerzők Petőfi-dalai. Az 1883-as emlékkoncerteken kifejezetten nagy sikert aratott (lásd alább). Az egyszerre dúr és moll tercekre épülő dallam érzékletesen mutatja be az öröm és kétségek közt lavírozó, de végül egymást választó ifjú pár hangulatait.

III.

A költő halála (1882. október 22.) után hamar szárnyra keltek a hírek gitártudásáról, majd saját szerzeményeiről is. A pesti tudósításokat (pl. Budapesti Hírlap) több helyütt átvették, így országos súlyú információ kerekedett belőlük.²⁷ Annál inkább, mert a dalok kiadását nyomban összekapcsolták a közadakozással, amely az Arany-szobor felállítására indult szinte a gyász első óráiban. Bartalus István viszonylag hamar, 1883. január 16-án – más forrásban: 18-án – koncertet szervezett Arany megzenésítéseiből, Fraknói Vilmos jóvoltából (az Akadémián, az egykori lakásban). E napon csak zárt körben, Aranyné jelenlétében hangzott el három darab:

ARANY, MINT ZENESZERZŐ. Arany János hagyatékában tudvalevőleg az elhunyt nagy költő által szerzett több dalt is találtak. E hó 18-án alkalmat nyújtott Fraknói e dalok meghallgatására Arany özvegyének s szűkebb körű vendég-társaságnak. Bartalus zongorakísérete mellett Takács Lajosné énekelte a dalokat el. Az érdekes estélyről ezeket olvassuk: Az első dal volt: „Hozzám jössz-e?” Petőfítől (A „Csillagnak születél” kezdetű). Ez tulajdonképp egy szerenádé – kifejezésteljes, elragadó szép. Az első hangokra Aranyné szemeibe könnyek gyűltek, a meghatottság és visszaemlékezés könnyei. Aztán jött a második, a „Kondorosi csárda mellett...” Ez már magyar népdal. Egészen eredeti típussal. Tele érzéssel és játsszi

27 Pl. a Nemere 1882. november 2-án *Arany János mint zeneköltő* címmel közölt apró híradást a [Buda]pesti Hírlap nyomán, 18 szerzeményt és a többi megsemmisítését is említve.

pajzánssággal, a mint a költemény alaphangja megkívánja. – A harmadik dal „A toronyban delet harangoznak”, mely meghatottságot [!] keltett. Mintha hatyúdal volna, olyan bánatos, szívhez szóló. Később megjelent az estélyen Liszt is, ki szintén vágyott hallani Arany dalait. Egymásután mutatták be mind a három dalt s éppen oly osztatlan tetszés közt, mint előbb. A maestro figyelemmel hallgatta azokat s mindenik után tetszésének, elragadásának adott kifejezést. Azután még eljátszatott Bartalussal egy párt azok közül, melyek csak zongorán vannak átírva s ezek dallamairól is éppen úgy nyilatkozik. Még azután is beszélt e dologról, kiemelve, hogy a költőnek zenében is költői gondolatai voltak. Beszélt az előkelő művésznővel is, köszönve a szerzett élvezetet. Pár hét múlva a közönségnek is lesz alkalma ítélni fölöttük a Kisfaludy-társaságban, s akkor, ha majd kiadatván, közkézre kerülnek.²⁸

Liszt és Aranyé biztatása egyaránt nagy erőt adhatott Bartalusnak. Január végén hosszabb felolvasást tartott a Kisfaludy Társaságban (ez lett a kottakiadvány előszava),²⁹ szintén zenei példákkal.³⁰ Aznap Láng Fülöp bariton szólista adta elő a dalokat, bár a kritika szerint kevésbé sikerülten:

Arany igénytelen, egyszerű dallamai oly álpáthosszal előadva, mint ahogy Láng urtól hallottuk! Némely helyeken oly módosításokat eszközölt pathetikus hangulatában a dalokon, miket Arany-nak lehetetlen imputálnunk.³¹

A program után nem hivatalosan fellépő Takácsné viszont ezúttal is nagyobb tetszést aratott. A műsorban kilenc dal hangzott el, sorrendben:

28 ISMERETLEN, *Arany, mint zeneszerző*, Ország-Világ (1883), 78.

29 Az első közlés: BARTALUS István, *Arany János dallamai*, Fővárosi Lapok 27. 1883. február 1., 174–175.

30 A koncertet a sajtó is széles körben hirdette, kedvcsinálót közölt róla a Pesti Napló (1883. január 17.), a kolozsvári Magyar Polgár (1883. január 19.), az előző esti zártkörű koncert benyomásait is rögzítve, pl. „A dalok nem mind készültek magyar ritmusra. Vannak közöttük tréfás és komoly románczok, melyek nem a népdal formáiban vannak írva.” Utolsóként, 1882 áprilisára datált szerzeményként tévesen nem *A tudós macskáját*, hanem az Amade-dalt tünteti fel az ismeretlen cikkíró.

31 VÉN SAS, *Arany János mint zeneszerző (A Kisfaludy társaság mai üléséről.)*, Budapesti Hírlap 3, 1883. február 1. 32. sz., 1–2. Beszámolt az eseményről a kolozsvári Ellenzék 1883. február 1-jei száma és a Magyar Polgár 1883. február 5-i száma (a műsor részleteivel).

A hegedű száraz fája
 Kondorosi csárda mellett
 A tintás üveg
 A tudós macskája
 Csokonai
 Toborzó
 Csillagnak születél
 A toronyban delet harangoznak
 Igyunk [biz azt]

Arany saját verseiből négy hangzott el, tehát ugyanannyi, mint Petőfítől. Mindkét koncerten kimaradt a hivatalos műsorból a *Zács Klára*, ennek feldolgozása talán még nem készült el ekkorra (bár Bartalus a dallamot megmutathatta Lisztnek zongorakivonatban). A *Zöld Marci*-dal sem szerepel a repertoárban, sőt a közreadó mellőzte a hivatalos kottakiadványból is, talán hibásnak tartotta vagy nem elég eredetinek. Az *Igyunk* két változata közül valószínűleg a moll dallam csendült fel, amely hamarosan bekerült a nyomtatott sorozatba.

A kiválasztott kottákat Bartalus 1884-ben zongorakíséretes, illusztrált albumban adta ki *Arany János dalai* címmel, Gyulay László romantikus rézkarcaival.³² Az exkluzív gyűjteményre ezrével küldték ki az előfizetési felhívásokat, hiszen a bevételt az Arany-szoborra kívánták fordítani. A reprezentatív kiadás mellett egy szerényebb kivitelű széria is készült. Mégsem övezte országos érdeklődés, legalábbis a remélt haszon elmaradt, s Bartalus 1887-ben, öt évvel a költő halála után több mint 1000 forint veszteségről adhatott számot.³³ Ekkoriban már inkább a kórusfeldolgozások jöttek divatba Arany kompozícióiból (még jobban eltávolodva a dalok eredeti hangzásvilágától és karakterétől), Bartalus István, Koessler János és Major Gyula férfi- és női karra egyaránt átültették ezeket, koncerteken is elhangoztak.³⁴ Arany dallamai csakhamar dalárdaesteken vagy iskolai ünnepélyeken folytatták útjukat.

Meglehet, hogy sokakhoz épp koncertélményként, énekelve jutottak el. Ki tudja, József Attila például nem így ismerte-e *A tintás-üveget*.

32 Már csak ilyen fájó távolból tudom megköszönni TARJÁNYI Eszter segítségét, aki a nehezen megszerezhető kiadvány elektronikus változatát elküldte nekem.

33 A Vasárnapi Ujság 1887. október 23-i számát idézi PAPP Viktor, *Arany János és a zene*, Kisfaludy Társaság Évlapjai (1933–1936), 192–212, 207.

34 *Uo.*, 208.

IV.

Érdeemes utánagondolnunk: hogyan viszonyul Arany négy ismert Petőfi-megzenésítése a Petőfi-kultuszhoz, az életmű megítéléséhez? Elárul-e valamit a két barát viszonyáról? Hozzájárul-e esetleg a Petőfi-filológiához?

Messzire vezetne, ha az Arany műveiben felbukkanó Petőfi-remiszcenciák között akarnánk elhelyezni a négy megzenésített verset. Egyértelmű, hogy ezeket a szövegeket Aranynak az átlagnál jobban kellett ismernie, belső hangján keresve az éneklésre való dallamot. Az is közös bennük, hogy más nem zenésítette meg őket ekkoriban³⁵ (az olyan eseteket nem számítva, ha alkalmi dallam–szöveg párosítással „ráfogták” valamelyiket egy azonos versformájú dallamra). Arany tehát az énekelt Petőfi-korpuszt új darabokkal bővítette, s a későbbi nyomtatott kiadás révén ugyanúgy elterjedhettek volna, mint a nótaszerzők közismert alkotásai.

Formai tekintetben négy teljesen különböző megoldással élt. A műfajaik is változatosak: két verses anekdota, egy zsánerdalnak álcázott költői panasz és egy kissé kiforgatott házasesnek. Valójában régi műfajok petőfiesített átdolgozásai. Amennyire tudjuk, Petőfit nem vonzotta a dallamra írt versek jól bejáratott gyakorlata, így az idősebb költőtárs nem törekedett olyasféle dallamot szerezni, amilyenre Petőfi gondolt. Egy kivétellel még csak nem is olyat, amelyet a szép számmal jelentkező dalszerzők írtak volna, *A toronyban...* pedig talán tudatosan simul bele ebbe a nótaszerű hagyományba. Az 1883-as koncerteken bizonyára ezért is aratott nagy sikert: problémamentesen illett abba a dallamstílusba, amelyet Petőfihez illőnek éreztek. S ne feledjük: Aranynak a „porló szerető” utáni vágyakozás, illetve a halálba áthívott halandó képe visszatérő motívum a balladáiban³⁶ – Petőfi könnyeden induló zsánerdala éppígy nagyon mély, még beforratlan sebek fölötti pallóként vezet.

Kis kitérőt kell tennünk. A déli falusi elégia Arany-féle dallama rokonságban áll a koncerteken el nem hangzó *Zöld Marci*-megzenésítéssel, az pedig a *Fürdik a holdvilág* Bognár Ignác-féle nótájára kacsint, amely szintén 4×12-es metrumú (1856–1857-ben jelent meg, így Arany

35 Vö. TARI Lujza, „A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik: »Más hazában híven őrzik / Mind-azt, ami nemzeti«, Magyar Napló 11. 1999/7., 22–35. Hangzó kiadványként: [TARI Lujza, szerk., bev.], *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD (Kiskőrös: Petőfi Szülőház Múzeumi és Művészeti Alapítvány, 2017).

36 Vö. Csörsz Rumen István, *A mesterkedő mester. Korai olvasmányok nyomai az Arany-életműben*, Irodalomtörténet 2017/4., 432–449, 448–449.

akár már Nagykőrösön megismerhette).³⁷ Vagyis akaratlanul Petőfi-reminiscencia volt, méghozzá közismert. A *m m f m* kezdetű 3. sor áthallásaira Arany másik saját dallamával (*Kondorosi csárda mellett* – ugyancsak betyár témájú vers!) már Kodály felhívta a figyelmet.³⁸ *A madár elnyugszik zöld fának ágain* kezdetű Zöld Marci-búcsúdál szerzőjét nem ismerjük, de nem zárható ki, hogy esetleg ez is Petőfié: netán a megsemmisített *Zöld Marci*-színdarab betétdala, ami valamiért fennmaradt (talán épp a színészek közösségi hagyományában).³⁹ Ám ha így is volt, Arany legfeljebb gyanakodhatott erre, de nem foglalt állást, s sehol sem jelölte Petőfi vélt szerzőségét – holott a *Dalgyűjtemény*be is leírta ugyanezt a verset egy másik, cikornyásabb dallammal –, ahogy Erdélyi János sem.⁴⁰ Ezért a mostani elemzésből kihagytuk, de fontos lenne egyszer szorosabban megvizsgálni. Petőfinék az 1847-ben, vagyis évekkel a balszerencsés drámakísérlete után írt *Zöld Marci* című verse nemcsak a 4×12-es forma miatt rokon ezzel a rabénekkal, hanem szemléletében és szókincsében is, szándékolt darabosságával, színpadiasságával.⁴¹ Továbbgondolva: a helyi betyár versbe szedésével Petőfi jócskán hozzájárult (volna) Debrecen és a Hortobágy kultuszához. Innen viszont egyenes út vezet Arany mikrovilágáig, aki szalontai és debreceni diákként ebben a térben mozgott otthonosan, a *Dalgyűjtemény*ben is szerepel a Fazekas Mihály *Hortobágyi dal*ának mintájául szolgáló köz-költészeti alkotás (I. 24. sz.), akárcsak a fegyverneki pusztán felakasztott Barna Péter balladája (I. 13. sz.), amelyet Arany többször idézett és imitált. Összefoglalva: Zöld Marci kapcsán a két költő számára közös érdeklődési kört jelentett a hortobágyi és bihari betyárvilág, sőt később a Petőfi-nóta dallamának hatása miatt sajátos zenei összefüggéseket is teremtett. Ez utóbbiak akkor is fennállnak, ha az anonim verset valóban nem Petőfi írta.

A Hozzám jöss-e? inkább Takácsné hiteles előadása által lett emlékezetes, hiszen a két költő közti barátság érzelmi rezdüléseit engedte

37 BOGNÁR Ignác, *50 eredeti nép és magyar dal*, I., Rózsavölgyi és Társa, Pest, 1856.; BOGNÁR Ignác, *50 eredeti nép és magyar dal*, II., Emich Gusztáv, Pest, 1857. A Petőfi-dal

38 KODÁLY-GYULAI, 191.

39 Bővebben pl. Csörsz Rumen István, „...melyben a dal megfoghat”. *Arany János Dalgyűjteménye (1874) mint ibletforrás = ...és palota épül a pusztá beszédből*. Akadémiai tudományos ülészakok a 200 éves Arany Jánosról, szerk. GÁBORI KOVÁCS József – MAJOR Ágnes, Reciti, Budapest, 2017, 163–212, 195–196.

40 *Népdalok és mondák* [I], Magyar népköltési gyűjtemény, kiad. ERDÉLYI JÁNOS, Beimel József, Pest, 1846, 235. sz., 191–192.

41 Kerényi Ferenc szerint nem meglepő, hogy Petőfi 1847-ben újra feldolgozta a témát. PSÖM 5, 395–396.

látni. Sőt Bartalus 1883-ban, az ősbemutatón a közismerten tartózkodó Aranyné szemében is könnyet látott megcsillanni. A megzenésítés nagyon összetett gesztusnak tűnik Arany részéről. Egyrészt: a négy versből ez az egyetlen, amelyik nem volt benne a költőtől kapott kötetben,⁴² mivel 1847 júniusában írta. (A dedikált példányban a másik három versnél sem találunk bejegyzést sem a szövegben, sem a tartalomjegyzékben.)⁴³ Lehet, hogy elküldte Aranynak, de nem ismerünk ilyen másolatot. Az Emich-féle 1850-es évekbeli elkobzott kiadások aligha jutottak el Arany kezébe, így legkorábban 1858-ban ismerhette meg.⁴⁴

Másrészt a vers igazi különlegességet jelent: Petőfi költészetében ez az első (!) hely, ahol Júlia önállóan megszólal. Sok vers szól róla vagy hozzá, de itt – aligha véletlenül – ő maga mond igent, a színpad törvényei szerint háromszor, az élet kanyargós útjairól érkező költőnek.⁴⁵ A 18. századi házasecékek, epithalamionok hangulatát idéző dalhelyzetből valójában csak a férfi szólama bontakozik ki, aki aggódik a csillagként földi fénné zsugorodó lány sorsa és közös életük miatt, amit az apai tiltás és az előítéletek rémképe súlyosbít. Az 1. és 4. sor könnyed dūr motívumait a 2–3. sor moll feszültsége ellenpontozza, mintha valóban a vers hangulatát öntené zenébe. Ez nem jellemző Arany többi kompozíciójára, hacsak a *Tamburás öreg úr* érzékletes leírását nem tekintjük ilyen dallamvízióknak, amely valószínűleg a Barna Péter-ballada dallamára vonatkozik.

A köztudatban nyilván élt még némi emlék arról, hogy Arany ellemezte Szendrey Júlia újraházasodását, noha az egzisztenciális indokokkal tisztában volt. A nagy tehetségű s később rossz házassága miatt sokat szenvedő asszony figurája feltehetően át- meg áthatja Arany kései műveit, a *Tetemre hívást* mindenképp, amelynek sikerét maga is „Petőfié- nek” tulajdonítja; véleményem szerint a *Szeptember végénből* ihletett versforma, kifejezések és az arra felelő tematika miatt.⁴⁶ A *Hozzám jöss-e?* megzenésítése vagy legalábbis lekottázása csaknem három évvel későbbi a felkavaró balladánál. A Júliához szóló, sokat idézett Petőfi-ver-

42 PETŐFI Sándor *Összes költeményei. Egy kötetben* [Emich Gusztáv sajátja], Pest, 1847. Aranynak dedikált példány, amelybe később Arany egy Victor Hugo-verset és az *Odüsszeia* egy sorát is lemásolta: MTA KIK Kézirattár K 518.

43 *Uo.*, 246–247, 268–269, 313–314. Érdekes, hogy *A tintás-üveg* után a kötetben következő vers *Az öreg úr* (269–270.), amely épp azokkal a szavakkal kezdődik, mint Aranynál *A tamburás öreg úr*: „Az öreg úrnak (élete)”.

44 PETŐFI Sándor, *Újabb költeményei*, II., Emich Gusztáv, Pest, 1858, 1:234.

45 Érdekes, hogy az ugyanekkor írt *Műzsám és menyasszonyom* című versben folytatja a dialógust – de nem Júliával, hanem „régiszeretőjével”. PŠÖM 5, 636. sz., 94–96.

46 Bővebben: Csörsz, *A mesterkedő mester*, 448–449.

sek sorából épp ezt emelte ki Arany, mivel dalszerű, de egyedi, a 4×12-es strófa nyugalmával ötvözi a feszült monológot, de refrénnel állítja meg. Vegyük észre, hogy a vers dallá változtatását a kortársak megbékélő gesztusnak tekintették a szeretett barát és menyasszonya emlékével. Aranyné (akivel a költő együtt szokta énekelni kedves dalait, tehát fejből tudhatta) éppúgy érzékelhette ezt, mint az ősbemutatón éneklő Takács Lajosné. Bartalus pedig új címet adott neki a nyomtatott, zongorakíséretes kiadásban: *Éji dal*, az eredeti cím csak alcímként szerepel.⁴⁷

A két megzenésített anekdota épp arra a tudatos régieskedésre világított rá, amelyet Petőfinél megosztó tulajdonságnak tartottak a kortársak. A dalok lejegyzésének (esetleg keletkezésének) időrendje szinte jelképesen végigköveti a két költő egymáshoz való viszonyát is. Elsőként Arany *A tintás-üveg* megzenésítését írta le: ez a közös vándorszínészellet emléke, kesernyés emlék az egyetlen kabáttal bíró művészek világából. A *Csokonai* éppígy kettejük közös elődjét idézi, akitől szavakat, rímeket, frázisokat tanultak, Petőfi jóformán a „bőrbe búj”, Arany pedig legkésőbb Debrecenben számos Csokonai-dalt megismert, a *Dalgűjteményben* és a *Bartalus-kéziratban* ezek lejegyzéseivel is találkozunk. *A toronyban delet harangoznak* egy alföldi, falusi környezetbe helyezett elégia, valójában az elhunyt kedves utáni halálvágy dala. Az irodalmi népiesség közös, kísérleti terepén játszódik, ahol a megszkott díszletek a személyesebb költői hanghoz adnak mintegy küszöbmotívumokat.

Arany a négy Petőfi-versből csupán kettőt idéz egész életművében, azoknak is csak a címét (egyiket tévesen), a *Széptani jegyzetek* iskolai előadásszövegében:

13. §. KÖLTŐI ELBESZÉLÉS. KÖLTŐI BESZÉLY

E név, a költői elbeszélés igen széles értelmű. Ugyanis kiterjed mindazon kötött alakú (verses) elbeszélő költeményekre, melyek más fajhoz nem számíthatók. Lehet komoly vagy víg, mesés vagy nem az; magasb vagy házi körből vett. Ily értelemben Ovid „*Metamorphosisa*”, Garay „*Szent Lászlója*” épen úgy költői elbeszélés, mint Petőfinél a *Megyeri* vagy *Csokonai* című rövid költemény.⁴⁸

47 BARTALUS 1884, 74–76.

48 ARANY JÁNOS, *Széptani jegyzetek* (1857/1858), I. rész 13. §. Kritikai kiadás: Arany János, *Prózai művek 1. Eredeti szépprózai művek, szépprózai fordítások, kisebb cikkek, tanulmányok, iskolai jegyzetek*, kiad. KERESZTURY Mária, Akadémiai, Budapest, 1962 (Arany János összes művei 10), 532–565, 553.

A felsorolt műveket valóban csak az epikum elsődlegessége köti össze, de mindenesetre jelzi, hogy Arany e Petőfi-műveket iskolapéldaként emlegette a nagykőrösi katedrán. Mindkettőhöz vidám dúr dallamot rendelt, amelyek – mint fentebb már láthattuk – a 19. század első felének magyar közköltészetét és zenei világát idézik. Voltaképp ez az ő közös ifjúságuk ideje Petőfivel, fiktív, elmaradt közös élmények derűjével.

Végül egy adalék a Petőfi-kultusz képi vonatkozásaihoz. Arany egyszerű, maga mulatságára írt gitáros darabjai a zongorakiséretes dalalbumban immár teljesen más közönséghez is eljutottak. Miközben saját

ji dal.

műveiből nem jelent meg az életében illusztrált kötetes kiadás – bizonyára maga a költő sem vágyott erre (jó rajzkészsége és kifinomult képzőművészeti ízlése lévén nehéz lett volna a kedvére tenni ilyesmivel) –, a halála után kevéssel már tucatszám készültek az illusztrációk.⁴⁹ Gyulay László rézkarcai, amelyek a kottás kötetet díszítik, szoros kapcsolatban állnak a „hazai művészek” rajzaival ékes Petőfi-kiadással (1877),⁵⁰ de

49 Köszönöm Kaszab-Asztalos Emese és Sidó Anna szakvéleményét.

50 PETŐFI Sándor *Összes költeményei*, Hazai művészek rajzaival díszített második képes kiadás, Athenaeum, Budapest, 1877.

Gyulay nem szerepel a Petőfi-kötetben. Sőt az Arany-dalalumban kiadott Petőfi-versek közül csak a *Csokonaihoz* találunk illusztrációt a néhány évvel korábbi díszkötetben, Greguss Jánostól.⁵¹ Mondhatni: Gyulay művei kiegészítik a nagyobb hírnévű művészek ottani képsorozatát.

A tintás-üveg, a *Csokonai* és *A toronyban...* a szokásos, vidám vagy félig idilli képsorokat idézik. A *Csokonaihoz* készült rajzon látható, csikóbőrös kulacsát magasra emelő költőfigura hatással lehetett a debreceni Kollégium lépcsőházában látható, *Csokonai a Nagyerdőn* című freskó mellékalakjára (Gáborjáni Szabó Kálmán, 1937–1938).⁵² Az *Éji dal* azonban nagyon hangsúlyos képi környezetet kapott: a versszöveg iniciáléjába is belefoglalták a felemelt kezű Petőfit és hozzá bújó menyasszonyát (74), az átellenes oldalon pedig egész oldalnyi, fent félkörívvel zárt, oltárképre emlékeztető kép fogadja az olvasót (75). Itt a költő és jegyese kézen fogva, szemközt fordulnak egymással, így fogadva hűséget egy angolkert kőpadjánál. Őszintén szólva nem nagyon hasonlít a két nőalak; talán az egyik rajz valaminő korábbi munka átdolgozása. Mindenesetre a kötetet méltó és optimista szólammal, éji tónusban zárja le a dal és annak illusztrációi is. Ez pedig mintegy beteljesíti Arany szelídítő, békéltető gesztusát, amellyel dallá tette Petőfi lánykérő párbeszédét.

51 Uo., 238.

52 A freskóról lásd ARANY Lajos, *A fá nem tudta elhordani súlyos gyümölcsét. Tisztelegés Csokonai halála évfordulóján*, <https://reformatus.hu/egyhaziunk/hirek/a-fa-nem-tudta-elhordani-sulyos-gyumolcset/> (Utolsó hozzáférés: 2022. január 28.).

Nagy K. Krisztina

PETŐFI KÖLTÉSZETÉNEK „LEGRÉGIBB ÉS A LEGHÍVEBB OLASZ TISZTELŐJE”: GIUSEPPE CASSONE

Egy elfelejtett olasz Petőfi-fordító

Azonos címmel jelent meg egy újságcikk 1925-ben a Budapesti Hirlapban,¹ és több helyen is hivatkoznak így a korabeli magyar irodalmárok Giuseppe Cassonéra, akit Petőfi költészetének olaszországi elterjedése kapcsán mindmáig kulcsfontosságú fordítóként tart számon a szakirodalom.² Cassone és Petőfi kapcsolatának vizsgálata esetében azonban megkerülhetetlen az Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok,³ és annak (egyik) főszerkesztője, Meltzl Hugó. Az 1866–1877 között működő ÖIL, amire elsősorban komparatistikai folyóiratként gondolunk, rendelkezett egy igen erős hungarológiai aspektussal is. Az egyik önálló rovata – A Petőfiana – mintegy fórumként szolgált a világ különböző pontjain élő Petőfi-fordítók számára. Meltzl Hugónak és az ÖIL-nek köszönhetően bontakozik ki és terjed el az egyik legnagyobb jelentőségű korabeli Petőfi-fordítóként Giuseppe Cassone, Petőfi költészetének „a legrégebb és a leghívebb olasz tisztelője”.⁴

„A legszenvedélyesebb, legrajongóbb Petőfiánus”

Giuseppe Cassone 1843-ban látta meg a napvilágot egy dél-szicíliai kisvárosban, Notóban. Versírással, műfordítással foglalkozott. Fordított

- 1 Kovács Géza, *Egy elfelejtett olasz Petőfi-fordító*, Budapesti Hirlap 1925. július 29., 168. sz., 4; illetve ELEK Artur, *Eroe Giovanni. – a „János vitéz” olaszul –*, Az Újság 1908. április 19., 96. sz., 45. –Több helyütt is hivatkoznak rá így.
- 2 RUSPANTI, *L'immagine romantica di Petőfi in Italia*, Rivista di Studi Ungheresi 1998/13., illetve: Uő., *Három képzeletbeli utazás, Régi és új peregrináció. Magyarok Külföldön, Külföldiek Magyarországon*, I., Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, szerk. BÉKÉSI Imre – JANKOVICS József – KÓSA László – NYERGES Judit, Scriptum Kft., Budapest–Szeged, 1993.
- 3 Később: *Acta Comparationis Litterarum Universarum*, illetve *Összehasonlító Irodalmi Lapok – 1877–1888 között működött*, a továbbiakban ÖIL-ként hivatkozom rá.
- 4 ELEK Artúr, *A jó öreg Cassone*, Az Újság 1910. augusztus 2.

latinról, görögről, németről, franciáról, oroszról, angolról és – később – magyarról is olaszra. Petőfi költészete iránti rajongása miatt kezdett el magyarul tanulni, és céljaként tűzte ki a magyar költő összes művének lefordítását. 1902-ben elkészült az olasz Petőfi-összes, amelynek kiadása sajnos a különféle nyomdákkal és kiadókkal éveken át tartó tárgyalások ellenére sem valósult meg, Cassone 1910-ben bekövetkezett halála miatt pedig végleg ellehetetlenedett.

Arról, hogy Cassone hogyan ismerkedett meg Petőfi életművével, nincsenek pontos adatok, több irodalmár ír róla, mindenki másképp.

Elek Artúr szerint 1871-ben a szintén Heine-kedvelő Meltzl Hugó kezébe került egy füzet, amely Cassone Heine-fordításait tartalmazta. Annyira megtetszett Meltzlnak Cassone fordítói hűsége és stílusa, hogy egy levelet küldött neki, amelyhez mellékelte a saját német nyelvű Petőfi-fordításait. Ezek pedig olyannyira megtetszettek Cassonénak, hogy elkezdett magyarul tanulni, hogy eredetiből fordíthasson.⁵ Ezt a verziót erősíti meg Giovanni Cifalinò is.⁶ Hendel Ödön szerint Cassone diákként hallott először Petőfiről, majd a többek között Aleardo Aleardi *I sette soldati* című elbeszélő költeménye⁷ nyomán fellendülő olaszországi Petőfi-láz őt is elérte.⁸ Roberto Ruspanti szerint Cassone úgy ismerte meg Petőfit, hogy a magyar garibaldisták által német nyelvű fordításokhoz jutott.⁹ Máshol úgy olvashatjuk, hogy Cassone Garibaldi híveként a magyar Türr István hatására szerette meg a magyarokat és Petőfit.¹⁰ Kastner Jenő feltételezése szerint Cassone maga küldte el fordítását Meltzlnak, akiről onnan hallhatott, hogy Meltzl három évvel előtte Lipcsében kiadott egy válogatást a Petőfi-fordításaiból.¹¹ Erődi Béla azt állítja, Cassone maga beszél arról, hogy Meltzl Hugó, Dux Adolf és Aigner Lajos német fordításai alapján ismerkedett meg Petőfivel.¹²

Elek Artúr, Kastner és Erődi is levelezést folytatott Cassonéval, így akármelyik verzió valószínűsíthető a források és a kutatás mai állása szerint. Cassone tehát mindenképpen német nyelven ismerte meg Petőfi

5 ELEK Artúr, *Giuseppe Cassone emléke*, Az Ujság 1943. augusztus 18., 186. sz., 4.

6 GIOVANNI CIFALINÒ, *La fortuna di Petőfi in Italia* [Corvina, 1942/2.], Franklin, Budapest, 79.

7 ALEARDO ALEARDI, *I sette soldati*, G. Barbera, Firenze, 1861 – magyarul: *A hét katona*, főszereplője Petőfi Sándor, a hazafiasság szimbolikus alakja.

8 HENDEL ÖDÖN, *Cassone*, Vasárnapi Ujság, 1908/55., 670.

9 ROBERTO RUSPANTI, *Három képzeletbeli utazás*.

10 KAROL TOMIS, *Petőfi a világirodalomban*, A Hét 1993. május 28., 22. sz., 9.

11 EUGENIO KASTNER, *Lettere inedite di Giuseppe Cassone a Ugo von Meltzl*, Corvina 1928/8., 96.

12 ERŐDI Béla, *Emlékezés Giuseppe Cassone külső tagról*, A Kisfaludy Társaság Évlapjai, 1910–1911, Franklin, Budapest, 1911, 155.

műveit. Feltehetőleg még német fordításból ültette át olaszra a *Tündérialom* című verset (fordításában: *Sogno incantato*), amelyet 1874-ben adott ki Assisiben. Ez évtől kezdett aktív, baráti hangvételű levelezést folytatni Meltzl Hugóval, aki buzgón támogatta őt a magyar nyelvtanulásban: szótárakat küldött neki. Így Cassone, kitartó munkával és Meltzl odaadó segítségével, elsősorban Petőfi költészetének megismerése céljából sajátította el a magyar nyelvet, majd sorra adta ki fordításait.¹³ 1881-ben megjelent a második önálló kötete Notóban, a *Foglie di Cipresso su la tomba di Etelke [Cipruslombok Etelke sírjáról]*. 1855-ben kiadta az *II fiero Stefanót [Szilaj Pista]*. Ezt követte a Rómában megjelent *L'Apostolo [Az apostol]* 1886-ban, Helfy Ignác előszavával. 1891-ben kiadta Notóban a *Le Nuvolet [Felhők]*, 1903-ban megjelent a *Perle d'Amore [Szerelem Gyöngyei]* ugyancsak Notóban, valamint 1904-ben kiadott egy kötetet *Fiori Stranieri [Idegen virágok]* címmel, amelyben Heine, Platen, Scheffel, Puskin és Musset költeményei mellett megjelentette Petőfinek *A Hold elégiája* és az *Egy gondolat bánt engemet* című versét. A *L'Eroe Giovanni [János vitéz]* 1908-ban látott napvilágot hosszú viszontagságok után Budapesten, a Franklin Társaság jóvoltából, Erődi Béla és Zambra Péter buzgó baráti segítségével.¹⁴

A Szicíliai Petőfi-iskola

Miután Cassone sorra közölte Petőfi-fordításait, több szicíliai fordító is felfigyelt az életműre, és foglalkozni kezdett annak főként nem kanonikus oldalával. Ahogyan Meltzl nevezi, egy *fordítói iskola* is létrejön Szicíliában. Meltzl *Szicíliai Petőfi-iskola* című tanulmányában¹⁵ összefoglalja ennek az általa fordítói iskolának nevezett informális intézménynek a célját, valamint sorra kitér annak jeles tagjaira, köztük Giuseppe Cassonéra, továbbá a többi Petőfi-fordítóra, akiket *szicíliai Petőfi-barátok* vagy egyáltalában *Petőfianusok* közé sorol,¹⁶ akik nem meglepő módon mind tagjai az ÖIL munkatársi hálózatának is.

Petőfi műveinek olaszországi terjesztésében, valamint az olaszországi Petőfi-kanon újragondolásában, bővítésében is kulcsfontosságú szerepet játszott Cassone. Munkássága azért is érdemel különös figyelmet

13 ERŐDI, *Giuseppe Cassone*, Budapesti Szemle 1910/405., 457.

14 *Uo.*, 457–461.

15 MELTZL Hugó, *Szicíliai Petőfi-Iskola*, Egyetemi Nyomda, Kolozsvár, 1879.

16 MELTZL, *Petőfi Olaszországban*, Koszoru, Budapest, 1880, 263.

met, mert ő volt az első olasz Petőfi-fordító, aki a magyar költőnek a líraibb oldalára is viszonylag korán felhívta az olaszok figyelmét. Petőfit nem kizárólag forradalmi és/vagy népies költőként mutatta be, értelmezte, illetve fordította, hanem túllátott a hazafias líra sztereotip kliséjén. Azok a magyar és európai nemzetépítési törekvések, amelyeknek köszönhetően akkoriban Petőfi kultikus népies-hazafias költőóriássá vált, nyilvánvalóan nyomot hagytak európai recepcióján is, s kezdetben líráját sokan – felületesen – a népnemzeti típusú logika alapján olvasták és értelmezték. Ennek a skatulyának a (nemzetközi) újragondolásában és a Petőfi-kánon bővítésében Meltzl is fontos szerepet játszott, aki „metafizikai lírikusnak” tartotta Petőfit.¹⁷ Meltzl az ÖIL-ben is főként azokra a Petőfi-versekre helyezte a fókuszot, amelyek túlmutatnak a hazafias Petőfin. Így válik Cassone Meltzl társává abban a filológiai és komparatistikai programban, amely Petőfi kevésbé ismert szövegeinek rehabilitációját és világirodalmi összefüggésekben való értelmezését jelenti.

Miután Petőfi – a szicíliai szabadságharcosokhoz szóló – *Olaszország* című verse elterjedt, valamint Aleardo Aleardi *I sette soldati* című elbeszélő költeménye (melynek egyik főhőse Petőfi), a magyar költőt Olaszországban kizárólag hazafias keretben értelmezték, és beskatulyázták ebbe a költői szerepbe.¹⁸ Leggyakrabban úgy hivatkoztak rá mint *tirteusi költő, patrióta és szerelmes, a kőrösi vatesz*.¹⁹ Petőfi ilyen típusú kategorizálását Giosuè Carducci is erősítette, aki az olasz himnusz szerzőjéről szóló cikkében *a legigazabb költőként*²⁰ hivatkozik Petőfire, illetve Helfy Ignác is, aki Allenza (Szövetség) című folyóiratában gyakran közöl Petőfivel kapcsolatos cikkeket, fordításokat, amelyek által Petőfi hazafias költészetét terjeszti olasz körökben.²¹ A 19. század utolsó évtizedeiben Petőfi az egyik legfordítottabb költő Olaszországban. Meltzl is kiemeli tanulmányában:

És csakugyan nincs most, Németországot kivéve, föld, hol annyira ismernék Petőfit, mint itt; de még Németországban sem foglalkoznak oly lelkesen vele, mint Olaszországban.²²

17 KEREKES Sándor, *Lomnitz Meltzl Hugó*, Minerva-könyvtár, Budapest, 1937, 18.

18 RUSPANTI, *L'immagine romantica di Petőfi in Italia*, Rivista di Studi Ungheresi 1998/13., 17.

19 *Uo.*, „poeta tirtaico, patriota ed amante, vate di Kőrös”.

20 CIFALINÒ, „La fortuna di Petőfi in Italia”, *Corvina* 1942/2., 6.: „Più vero poeta fu il Petőfi”.

21 SÁRKÖZY Péter, *Magyar irodalom Olaszországban*, Kortárs 2002/6., 98.

22 MELTZL, *Petőfi*, 246.

A Cassonét megelőző olasz Petőfi-fordítók azonban rendszeresen ugyanazokra a szövegekre figyeltek, ráadásul legnagyobb részük nem magyarról fordított. Így Olaszországban Petőfi kizárólag a nemzeti hős-poéta szerepében vált híressé a 19. század közepén. Ennek a sztereotípiának a lebontása legfőképp Cassonénak köszönhető, aki más perspektívából, más interpretációs stratégiákkal is közelített a magyar költő életművéhez, egyértelműen Meltzre és az ÖIL Petőfi-képére támaszkodva. Az ÖIL-ben is és a lapon kívüli fordítói tevékenysége során is főként azokra a filozofikusabb, melankolikusabb hangvételű Petőfi-művekre fókuszált, amelyek a modern ember gyöttrődését, ketyeleteit, szorongását fejezik ki, a léttel és a világgal kapcsolatos bizonytalanságait, a szerelem fájalmát – ezek ugyanis olyan érzések voltak, amelyekkel ő is azonosulni tudott.²³

Valójában én nem azt a nemes küldetést vállaltam magamra, hogy Petőfit a magyarok nemzeti költőjeként ismertessem meg Olaszországban(...) De ha ennek az én munkámnak, bármilyen legyen is, lehet valami haszna, azt szeretném, hogyha az egész Petőfinek, ennek a csodás gyémántnak, az én honfitársaim mind a száz lapját megismerhetnék.²⁴

Ekképp reagál Cassone Helfy Ignác *L'Apostolo*hoz írt előszavára, melyben Helfy azt írja róla, hogy az olasz fordítónak szándékában áll Petőfi nemzeti költészetének megismertetése az olaszokkal. Ám Giovanni Cifalino szerint ő volt az első olasz, aki arra ösztönözte honfitársait, hogy szorosabb kapcsolatot alakítsanak ki Magyarországgal, és ily módon Cassone képes volt megnyitni „az olaszok lelkét” „a magyar zseni” [Petőfi] megértéséhez, ami megerősítette az örök olasz–magyar barátságot.²⁵ Cifalino nemcsak Petőfi lírájának terjesztését, hanem az olasz–magyar kapcsolatok megerősítését is Cassone céljaihoz és érdemeihez sorolja.

Giuseppe Cassone és az ÖIL

Cassone magyarországi ismertségéhez jelentősen hozzájárult az ÖIL, ami a magyar irodalmárok számára láthatóvá és egyúttal irodalmi

23 RUSPANTI, *Három képzeletbeli*, 310.

24 Giuseppe CIFALINO, *Giuseppe Cassone. Apostolo italiano di Petőfi*, Corvina 1943/8., 312.

25 *Uo.*, 387.

közbeszéd tárgyává emelte Cassone Petőfi-fordításait. Cassone hat saját Petőfi-fordítást közöl az ÖIL-ben: *Italia (Olaszország), Il ramoscella tremula... [Reszket a bokor, mert...]*, *Son solo ([Minden virágnak])*; C. megváltoztatja a mű eredeti címét *Son solóra*, azaz egyedül vagyok-ra), *Desiderio di morte [Halálvágy]*, *Il mondo ed io [A világ és én]*, *Luce! [Világosságot!]*. A lapban közölt versek esetében is tetten érhető a szándék Petőfi kizárólag hazafias diskurzusból való kimozdítására. Az *Italiát* leszámítva az itt publikált versek mind gondolatibb hangvételűek.

A közölt versek kiválasztásának politikai háttere is lehet, ugyanis az 1870-es évek első felében kialakult egy heves filológiai vita Petőfi költeményeinek első teljesnek szánt kiadása miatt, amely során eltérő megőrzési politikák, elképzelések és ellentétes álláspontok csaptak össze.²⁶ Petőfi radikálisabb politikai nézeteken alapuló szövegei az irodalmi színtérről átlépnek a politikai színtérre is, és a két diszciplína érintkezése szempontjából az aktuális magyar-osztrák politikai helyzetben nem volt szerencsés bizonyos hangvételű, tematikájú versek újrakiadása. Ezen logika alapján Petőfi „vérlezítően” hazafias, radikálisan republikánus vagy más forradalmi verseit, amelyek anarchista és királyellenes megmozdulásokra buzdíthatnak, szerencsésebbnek tűnt kihagyni a konszolidálódó Petőfi-kánonból. Ennek az aktuális politikai helyzetre tekintettel levő filológiai megőrzési stratégiának a hatása az ÖIL hasábjain is megmutatkozik, ahol olyan Petőfi-versek jelennek meg, amelyek kevésbé radikálisak, kevésbé hazafiasak.

Érdemes kiemelni még az *Il ramoscella tremula... [Reszket a bokor, mert...]*²⁷ című fordítását, amelyet Meltzl felkérésére szicíliai dialektusban fordít, és rendkívüli mellékletben közöl. Cassone szicíliaiként érintett volt a nyelvjárások kérdésében. A dialektusban való fordítás melletti döntés így igen súlyos és erőteljes elvi alapokon áll, az akkori-ban már régóta húzódo olasz „nyelvi kérdés” (*questione della lingua*)²⁸ fényében, ami a Risorgimento (Olaszország egyesülése) korszakában még inkább aktuálissá, ugyanakkor megosztóbbá vált. A döntés, miszerint a modern olasz nyelv kanonizációjának klasszikus időszakában szembemegy az olasz irodalmi nyelv hegemoniájának elképzelésével, és nyelvjárásban közöl fordítást, sokat elárul Cassone nyelvfelfogásáról.

26 T. SZABÓ Levente, *A megszelídített Petőfi. Az 1874-es Petőfi-díszkiadás körüli vita és a korabeli Petőfi-filológia egyidejű egyidejűtlenségei* = „Szirt a habok közt”. *Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára*, szerk. BÉNYEI Péter – GÖNCZY Mónika – S. VARGA Pál, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2014, 156–169.

27 ÖIL, 1877/12., 249–250.

28 ÉRY Anna, *Anyanyelvoktatás Olaszországban*, *Anyanyelv-pedagógia* 7. 2014/4.

Továbbá ez még inkább árnyalja Cassone fordítói attitűdjét: nemcsak a nemzet nevében közvetít, hanem a nemzetben belüli regionális nyelvi kisebbségek felől/felé is.

Cassone Petőfi-fordításai magyar szemmel

A mai olvasó számára jogos kérdésfelvetés, hogy mennyire volt jó fordító Cassone. A korabeli kritikák a jó fordító kérdéskört gyakran a *hű fordító* kérdéskör felől közelítik meg, ám ezzel kapcsolatban nagyon sok eltérő nézet és perspektíva bontakozik ki, ugyanis a magyar irodalom ezen szakaszában számos – gyakran egymásnak ellentmondó – fordításelméleti elképzelés és elv létezik. Cassone fordításait is az anyagi és az alaki hűség szempontjából vizsgálta a korabeli kritika, ám a szerteágazó elképzelések és Cassone kisebb-nagyobb hibái ellenére a magyar kritikusok jó véleménnyel voltak Petőfi-fordításairól.

Cassone törekedett a tartalmi pontosságra, ugyanakkor hitt a formahű fordításban is, mindenekelőtt a líra versben történő fordításában, ami miatt vitába is keveredett Elek Artúrral, aki – a prózában történő fordítások elvét képviselve – kritikát fogalmazott meg a *János vitéz* fordításáról.²⁹ Cassone módfelett törekedett a formai hűségre, amiről a magyar sajtó, a magyar irodalmárok jó része is elismeréssel beszél. Egy cikkben így méltatják: „fordításai éppúgy dicsekedhetnek a tartalmi hűség erényével, amennyire kiválnak formai szépség dolgában”.³⁰ Egy másik cikkben így írnak róla: „Mesterileg versel; nem látszik rajta sehol sem erőltetés, sem mesterkedés. Mindenütt könnyen gördülő, természetesen folyó a verselés ritmusa.”³¹ Király György szerint „nemcsak hangulatában, hanem még egyes kifejezéseiben is egészen hozzásimul az eredetihez”.³² Erődi úgy fogalmaz, hogy Cassone jól bírja a magyar nyelvet, ismeri annak minden titkát, szépségét, s kitűnően versel olvasul.³³ Leküzdi a formai hűség megvalósításának nehézségeit a hangsúlyos magyaros verselésű szövegek esetében is. Olasz nyelvre ugyanis

29 JANKOVICS Marcell, *Lelkek találkozása. Giuseppe Cassone levelezése*, Koszoru 1942/4., 30–33.

30 Budapesti Hírlap 1891. július 3., 5.

31 Budapesti Hírlap 1904. március 15., 2.

32 KIRÁLY György, *Scrittori Ungheresi*, Irodalomtörténet 1914/3., 262.

33 Az idézett szavak a Petőfi Társaság felolvasóestjén hangzanak el, ahol Erődi Béla Cassone fordítói munkásságáról tartott bemutatót: *Irodalom és művészet. A Petőfi-társaság fölolvastó ülése*, Budapesti Hírlap 1904. február 15., 6.

lehetetlen volna úgy átültetni a magyar forma sajátosságait, hogy megmaradjon a ritmus, így Cassone Petőfi líráját mesteri módon az olasz költői hagyomány leggyakoribb metrikai formáival adja vissza, amelyeket minden egyes esetben hozzáigazít az eredeti magyar vershez. A *János vitéz* fordításakor az úgynevezett *verso martelliano* mértéket használja, így a magyar szöveg felező tizenkettes sorai az olaszban 14-16 szótagos sorokká bővülnek.³⁴ Így lesznek tehát a következő magyar felező tizenkettes sorokból: „Igaz, hogy eddig csak szamarat ismértem, / Mivelhogy juhászság volt a mesterségem. / De magyar vagyok, s a magyar lóra teremt, / Magyarnak teremt az isten lovat, nyeretget”³⁵ olaszul 15-16 szótagos verssorok: „È ver, finora ho solo conosciuto il somaro, / Perché pastor son stato; ma son anch'io magiaro. / Ed il magiaro è certo per il cavallo nato, / E Dio per il magiaro il cavallo ha creato.”³⁶ Cassone alaki egyezéshez való hűségét tehát nem egy radikális formai ragaszkodás határozza meg, hanem megfontoltság, ugyanis képes mérlegelni, hogy az eredeti versformához való ragaszkodás vagy a szöveg ritmusa, hangulata nyom többet a latban. Nagyfokú hozzáértésre vall a magyar versmérték megváltoztatása és az olasz nyelvhez való hozzáigazítása, ugyanis igencsak előrehaladott és megfontolt fordítói megoldáshoz nyúl, amikor nemcsak a szövegkontextust szabja „olaszosra”, hanem formailag is olasz környezetbe, mértékbe helyezi a fordítandó művet, ezzel verselés szempontjából is a célnyelvhez igazítva az eredeti szöveget.

Radó Antal Cassone fordítói hűségére tér ki (anyagi és alaki szempontból is), egy cikkében így méltatja az olasz fordítót: „[...] hű marad költőjéhez, ő nem újat teremt, csak újjá teremt a már meglévőt; neki fontos a szó, fontos a külalak is, tud mozogni abban a formában, melybe az eredeti van öntve.”³⁷

Cassone tehát nem csupán hűen fordít, hanem *újjáteremt*, kulturális kontextusba ágyaz. Erre példaként hozható fel az is, hogy a magyar szólásokat, közmondásokat próbálja hasonló jelentésű olasz közmondásokkal helyettesíteni, az idiómáknak, frazémáknak is igyekszik megtalálni az olasz megfelelőjét. Például a magyar népies *kend sem volt jobb a deákné vásznánál* mondást *a maga idejében kend sem volt oltárterítő* olasz mondással felelteti meg.³⁸ Cassone az *olasz virtust* is megragadja

34 ELEK Artúr, *Eroe Giovanni*, 45.

35 PETŐFI Sándor, *János vitéz*, Talentum Diákkönyvtár sorozat, Akkord, Budapest, 21.

36 GIUSEPPE CASSONE, *L'eroe Giovanni (Petőfi: János vitéz)*, Franklin Társulat, Pest, 1908.

37 RADÓ Antal, *Cassone Petőfi-fordításai*, Koszoru, 1881/6., 559.

38 ELEK, *Eroe Giovanni*, 45.

a *János vitéz*-fordításában, a „Jancsikám, Jancsikám!” az ő fordításában „O, Gianni, mio, mio Gianni!”, amit Kosztolányi is kiemel, s úgy nevez meg, mint *színpadias olaszság szívre szorított kézzel*.³⁹

A túlnyomórészt pozitív kritikák ellenére előfordulnak néhol értelmzési hibák, félreértések. Ez nem meglepő, ugyanis Cassone csupán szótárakból tanult meg magyarul, életében soha nem hallott magyar szót, és levelezéseit is elsősorban olaszul vagy németül folytatta. Radó Antal is kitér az olykor előforduló félreértésekre.⁴⁰ Elek Artúr is kiemel néhány, Cassone által elkövetett fordítási hibát: felrója a cím pontatlanságát (az *eroe* hőst jelent, míg az eredeti magyar címben *vitéz* szerepel), kitér arra, hogy a magyar birtokviszony gyakran megtéveszti Cassonét, említi, hogy Petőfi költői képeit Cassone olykor nem érti meg, illetve nem minden szólást emel át olasz kontextusba, emellett hiányolja az olasz szövegből a naiv mesélő hangot, valamint a választott forma (14-16 szótagos verssorok a felező 12-essel szemben) miatti bőbeszédűséget is felrója.⁴¹ A kritika Cassone fordítói bravúrjait is említi, sőt a végén Elek azt is kihangsúlyozza, hogy a hibákat aligha szabad Cassone rovására írni, hiszen Petőfi igen nehezen fordítható.

Az elvi kifogáson felül egyebet alig lehet Cassone szemére vetni. Fordítása, mint említettem, egészben véve hűséges; félreértésre kevésre akadtam benne [...]. Mindezeket a fogyatékoságokat azonban aligha szabad Cassone rovására írni. A notói remete soha nem járt közöttünk, meg sem érezheti azt, amivel minden érzékünk eltelik, ha Petőfi-be merülünk.⁴²

Radó így méltatja:

Nagyon örvendetes dolog, hogy Cassonenál az eredeti szöveg ilyen félreértésével csak nagy ritkán találkozunk, és hogy az ilyen hibák szinte elenyésznek a remek fordítások halmazában, és ha itt-ott akadnak is, értelemzavarók majd soha se lesznek.⁴³

A Cassone műveiről született kritikák, ha tartalmazznak is negatív megjegyzést, mind pozitív hangvételűek. Ennek akár lehetne a magyarázata

39 KOSZTOLÁNYI, *Petőfi Sándor, öt nyelven*, Nyugat 1921/4., 314.

40 RADÓ, *Cassone Petőfi-fordításai*.

41 ELEK, *Eroe Giovanni*, 45.

42 Uo.

43 RADÓ, *Petőfi olasz*, 141.

a magyar irodalmárok elfogultsága Cassonéval szemben, ám Cassone fordításai valóban igényes munkák, és a korabeli lehetőségekhez mérten minőségi és élvezhető fordításoknak számítanak.

Cassone-recepció Magyarországon

A századforduló környékén a magyar lapok előszeretettel közöltek Cassonéval kapcsolatos cikkeket, híreket, kritikákat. Petőfi-fordításainak a nagyfokú elfogadottsága és pozitív visszhangja volt az, ami ismertségét áttemelte az ÖIL körén, és rendkívüli módon ismertté tette Cassonét a magyar irodalmi körökben is, továbbá komolyan hozzájárult gyors kanonizációjához Magyarországon. Néhol romantikus elragadtatással úgy beszélnek róla, mint „Petőfi legtüzesebb tisztelője, a legszenvedélyesebb, legrajongóbb Petőfiánus”,⁴⁴ vagy Petőfi „kitűnő fordítója, legalaposabb ismerője, legbuzgóbb ismertetője”.⁴⁵ Néhol azt állítják, „az összes külföldi Petőfi-fordító közül ő volt a legjobb”,⁴⁶ másutt „Petőfi költészetének legrégebb és a leghívebb olasz tisztelője”, „a legszebb embergyéniségek egyike”.⁴⁷ Kastner Jenő 1928-ban azt írja, hogy az összes korábbi külföldi Petőfi-fordító közül Cassone volt a legjobb.⁴⁸ Cassone igyekezeteit nem csupán pozitív kritikával jutalmazták, de két irodalmi társaság is tagjává választja: 1880-ban a Petőfi Társaság tiszteletbeli tagja, 1882-ben a Kisfaludy Társaság levelező tagja lesz, majd megkapja a Ferenc József-rend középkeresztjét is, a *L'Eroe Giovanni [János vitéz]* pedig Budapesten jelenik meg.⁴⁹ Kiskőrösön még szobrot is emeltek a tiszteletére.

Halála után (ami július 31-ére esik, amikor Petőfi halálát is datálják) egyes irodalmárok elkezdik már-már idealizálni, Petőfivel azonosítani. Erődi nekrológiájában így fogalmaz:

A két lángelme halála napjának összeesése a telepathiának olyan jelensége, ami megfoghatatlan módon oly sokszor megesis életünkben. Szellemben, lelkének magasztos szárnyalásában, geniusá-

44 Meltzlt idézi KERÉKES, *I. m.*, 94.

45 ERŐDI, *I. m.*, 455.

46 KASTNER, *I. m.*, 98. „Cassone fu il migliore interprete di tutti i traduttori stranieri del grande poeta ungherese”.

47 ELEK, *A jó öreg*.

48 KASTNER, *I. m.*, 111.

49 ERŐDI, *I. m.*, 457–461.

nak égető tüzeben, költészetének erejében is egészen hasonmása volt a mi nagy lantosunknak.⁵⁰

Állítása szerint még a kézírásuk is hasonlított, és *a múzsának isteni felkentjeként* beszél Cassonéről. Felmerülhet Erődi elfogultsága barátjával szemben, de egy kanonizációs szándék is: egy olyan magyar lelkületű olasz fordító imázsának a kimunkálása, aki nemcsak Petőfinek és a magyar nyelv tanulásának szenteli életét, de még Petőfivel egy napon is hal meg, és ugyanolyan kézírása van.

A pozitív magyarországi Cassone-recepciónak (ami halála után még jobban fellendült) két magyarázata lehet: egyfelől tényleg a korízlésnek megfelelő, hű és élvezhető fordításokat készít, amelyekben az olykor előforduló apró értelmezési hibák elengedhetők, másfelől a nemzetépítés és a nemzetek közti versengés korszakában igencsak hízelgő volt, hogy egy olasz irodalmár ekkora rajongással fordul a magyarok lehető „legnemzetibb” költője felé, ráadásul felfigyel Petőfi más, az 1870–1880-as években még kevésbé kanonikus arcára (túlzóbb megfogalmazás szerint az *igazabb lírai énjére*⁵¹), és fordításai által az olaszországi olvasóközönség számára új perspektívába helyezi a magyar költőt a patrióta és garibaldiánus poéta-retorika mellett.⁵²

Cassone és a magyar irodalmi szcéna így egy olyan kölcsönös irodalmi viszonyrendszerben működött, amely mindkét fél számára kedvező volt. Cassone elősegítette Petőfi (és ezáltal a magyar irodalom) olaszországi terjesztését, presztízsének növelését, amiért a magyar irodalmi körök nagyfokú hálával és elismeréssel, megbecsüléssel fordultak felé.

50 *Uo.*

51 RUSPANTI, *L'immagine romantica*, 17.: „l'io poetico più vero”.

52 *Uo.*, 18.

BLACK VILLAGE COMICS

ESQUIMAU D'OR

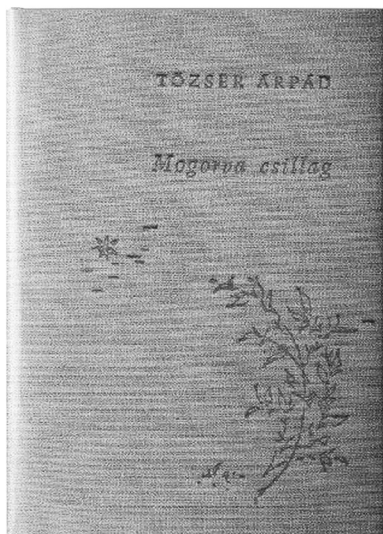
Rajzolta:
Patyerek Csaba

Írta, színezte:
Linka Szabolcs

KORTÁRS OLVASATOK

Tózsér Árpád: *Mogorva csillag*,
Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava, 1963.

„Tózsér ebben az első kötetében, különösen az utolsó ciklusok verseiben kimondta a lényeges korproblémákkal kapcsolatos emberi álláspontját. Jogosan várjuk most tőle, hogy ilyen erkölcsi komolysággal fejlessze tovább költői gondolkodását egy árnyaltabb világkép kialakításáig, amelyben helyet kap korunk minden kifejezésre méltó politikai és erkölcsi emberi kérdése. Más szóval: belső gazdagodást várok vagy maximális teljességre való törekvést, kiegyensúlyozott, a legnagyobb művészi teljesítményekhez igazodó formai szinten. Tózsér tehetsége mindenképpen feljogosít bennünket arra, hogy a jövőben gyors fejlődést várjunk tőle.”

KONCSOL László, *Tózsér Árpád: Mogorva csillag*, Irodalmi Szemle 1963/5., 552.

Sütő Csaba András

TÖZSÉR ÁRPÁD *MOGORVA CSILLAG* CÍMŰ KÖTETÉRŐL – HAT ÉVTIZED MŰLTÁN

A *Mogorva csillag* megjelenése régóta várt fejlemény volt Tőzsér Árpád alakuló pályáján. Jóllehet első kötetről van szó, a csehszlovákiai magyar szakma számára Tőzsér ismert figurának számított, sőt, ekkor már kvázi nemzedékalakító szerzőként (a Nyolcak költőcsoport meghatározó egyéniségeként) tekintenek rá. Törekvéseit, írásait ekkor inkább még csak Csehszlovákiában ismerik; a *Mogorva csillag* versei hosszú idő alatt formálódtak, álltak össze kötetté, a versek keletkezési időpontjai Tőzsér gimnazista időszakáig mennek vissza, valamint megjegyzendő az is, hogy a csehszlovákiai magyar sajtóban megjelent Tőzsér-versek alapos rostáláson mentek keresztül.¹ Köztes állomásként kiemelendő az 1958-as *Fiatál szlovákiai magyar költők antológiája*, ahol Tőzsér Árpád olyan verssel szerepel, amelyek kivétel nélkül megtalálhatók a *Mogorva csillag* versei között.² Szintén nem elhanyagolható irodalomtörténeti fejlemény az 1958-ban útjára induló *Irodalmi Szemle*, amely részben nemzedéki folyóiratként, részben a csehszlovákiai modern magyar irodalom egész közegét alakítani kívánó orgánumként definiálta magát. A lírai jelenlét szempontjából tehát 1958-at fontos határpontnak tekinthetjük, akár a folyóirat-megjelenéseket, akár az antológia által keltette várakozásokat vesszük alapul. A kötet 1963-ban jelent meg Pozsonyban, a Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, összesen 930 példányban. A két ország közötti könyvmegállapodás értelmében 650 darab készült a csehszlovákiai olvasók számára, míg 280 darabot a Szépirodalmi Könyvkiadó részére jelentettek meg.³ A debütáló kötet ebben az összeállításban egyszeri konstelláció, se ciklusrendjét és azok címeit, se szövegsorrendjét nem ismétli a későbbi válogatásokban. Az is tény ugyanakkor, hogy e szövegek – és a versek

1 Erről lásd *A csehszlovákiai magyar irodalom válogatott bibliográfiája (I.–IV.) 1945–1985, I. (1945–1960)*, összeáll. Szőke József, Madách, Bratislava, 1982, 345–346.

2 *Fiatál szlovákiai magyar költők antológiája*, vál., szerk. TURCZEL Lajos, Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava, 1958, 135–164.

3 Tőzsér Árpád, *Mogorva csillag*, Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava, 1963, 121. [kolofon]. Csak összehasonlításképpen, a második Tőzsér-kötet, a *Kettős úrban* 1967-ben hasonló könyvkiadási egyezmény nyomán jelenik meg: 1500 példány a csehszlovákiai kiadó (Tatran, Bratislava), 480 példány a Szépirodalmi Könyvkiadó részére. (Tőzsér Árpád, *Kettős úrban*, Tatran, Bratislava, 1967, 65. [kolofon].)

tematikája, forrásvidéke, akár anyagi, akár szellemi értelemben, változatos intenzitással és részeredményekkel feldolgozandó nyersanyagként – visszatérő jelleggel ott kísértenek az életmű egészének viszonyrendszerében: a sorkötetek linearitását tekintve fontos, ám meghaladandó kezdőpontként, az életmű koncentrikusan bővülő mintázatát tekintve pedig a szűkebb származáshoz (szülőföld, család), az otthonhoz fűződő bonyolult, a későbbi művekben sokszorosán körbejárt trauma- és problématerületként. A *Mogorva csillag* nemcsak attól értékes könyv, hogy ez az első Tőzsér-kötet. Rendkívül sokat árul el egy formálódó lírai korpusz aktuális állásáról a témakezelés, a lírai szövegpozíciók, az érvényben lévő, jobbára folytathatatlan költői beszédmódokról, szerepekről: az 1960-as évek poétikai megfontolásairól.

Fogadtatása, beépülése a későbbi recepcióba azt mutatja, hogy az első három kötet közül (*Mogorva csillag; Kettős úrben; Érintések*)⁴ az első kettő gyakran egybecsúszik, míg az *Érintések* verseinek megírásával detektálhatóan új lírai szövegeképzés: más költői modellek, beszédmódok alkalmazása azonosítható. Míg az első két kötet a konfesszionális, érzelmi-indulati síkon működve hozza létre a szövegeket (azzal a formakultúrával, azzal a mesterségbeli tudással, mely ekkor rendelkezésre áll), addig az *Érintések* verseiben a tárgyyszerűség, az objektivitás irányába mutató versek keletkeznek, és a szellemi horizont tágulása is jól érzékelhető. Már e három könyv viszonylatában is tetten érhető az a szövegeket vándoroltató eljárás, mely a Tőzsér-életmű alakulásának szignifikáns jellegzetessége. A *Mogorva csillag* címadó verse kötetzáró pozícióból így kerül a második, *Kettős úrben* címűben másodikba,⁵ a *Genézis*ben

- 4 Ez a három kötet adja versanyagát a *Genézis* című kötetnek, amely nem válogatáskötet, Tőzsér Árpád versszármazástanként emlegeti: „a kötet nem összefoglaló gyűjtemény, s még csak nem is a legjobb – vagy legjobbnak tartott – verseim válogatása. [...] Gyűjteményem kísérlet akar lenni: eddig írt verseim egyik vonulatát emeli ki és látta. Versszármazástán akar lenni: verseim egy csoportját állítja ok-okozati összefüggésbe. *Genézis* akar lenni: egy emberi és költői eszmélet kialakulását, történetét nyomozza visszafelé az időben.” Tőzsér Árpád, *Genézis*. Madách, Pozsony, 1979, [fülszöveg].
- 5 A *Kettős úrben* első verse „Őszre jár az idő, jaj, őszre” kezdősorral, cím nélkül szerepel, a tartalomjegyzékből hiányzik (így ott a *Mogorva csillag* az első cím), a *Genézis* (1979) kötetben a *Székeny* című ciklusban (a *Kettős úrben* verseit tartalmazza, az eredeti *Választható balál* cikluscím módosult) zárópozícióban olvasható, *Őszre jár az idő* cím alatt. Ezzel együtt pozícióját megőrzi, hiszen a *Genézis* versciklusaiban az eredeti szövegek ciklusrendjét megfordították, ahogy a kötet is visszafelé halad az időben (1979–1956). A következő válogatott kötetben (*Körök*, 1985) visszakerül nyitó pozícióba *Kiáltás* cikluscím alá, míg a *Négy negyed* (1999) a *Genézis* kötet ciklusát egy az egyben átveszi, a 2015-ös *Erről az Euphorbószról beszélnek* pedig a *Képletek a napon (1963–1967)* című ciklus nyitóverseként szerepelteti. A 2010-es versválogatás, *A vers ablakán kibajolva*. Palatinus, Budapest, 2010) nem számolt az első két kötet anyagával.

a ciklus belsejébe mozog, mivel az első kötet *Credo ut intellegam* ciklusa sorrendjét és összetételét tekintve is változott, így az első ciklus címadó verse 5. pozícióba került.⁶ A *Körök* válogatása homogenizálta az első kötet anyagát: a *Mogorva csillag* cikluscím alá rendezett szöveg az első könyv ritmusát követve válogat, a sort a cikluscímadó szöveg zárja.⁷ A *Négy negyed* című válogatáskötet a *Genezis* ciklusrendjét veszi alapul, így a *Mogorva csillag* versei a *Jövőn innen, múlton túl* című ciklusban kapnak helyet.⁸ Az *Erről az Euphorboszról beszélik*⁹ című kötet drasztikus gesztussal *Függelék (Inasévek)* címmel ellátva hozza a *Mogorva csillag* és a második kötet verseit; a *Hazai napló* cím alá sorolt 29 szöveg hivatott reprezentálni a Tözsér-líra legkorábbi periódusát, cikluszáró pozícióban a címadó szöveg. Az *Euphorbosz* kötet így az 1972-es *Érintések* verseivel kezdődik, követi a kronológiát, hogy a végén aztán visszatérjen az elejére. A kötet elején maga a szerző teszi nyilvánvalóvá e gesztust:

„Eredetileg ki akartam hagyni az 1963-as debütöm (*Mogorva csillag*, 1963) s a második kötetem (*Kettős úrben*, 1967) teljes anyagát (a benne megképződő nyelvi-poétikai magatartásnak, a szöveg-mélyszerkezetnek a gyökeres mássága miatt), de aztán elálltam ettől a megoldástól. Egyrészt azért, mert ezt a kísérletet már elvégeztem egyszer egy könyvemben (nevezetesen 2010-ben, a *Palatinusnál* megjelent *A vers ablakán kihajolva* című versválogatásomban), másrészt azért, mert ezeknek a verseimnek a transzparens idesorolásával kivédhetőnek érzem azt a vádat, amely szerint én állítólag nem vállalom a korai írásaimat. Természetesen vállalom őket, csak látom és láttatni akarom a másságukat. [...] Az olvasó megkérdézheti: miért a címek változása, mért nem az eredeti kötetcímek alatt szerepelnek az első két kötet versei is (mint ahogy e gyűjtemény első részének a ciklusai mindig a vonatkozó kötet címe alatt olvashatók).

A címbeli és egyéb változtatásokról, valamint a két kötet *Függelék*be kerüléséről ennyit: Emberként is, költőként is későn értem be (ha a költő beérik egyáltalán valaha!), költői kezdeményeim első

6 TÖZSÉR Árpád, *Genezis*, Madách, Pozsony, 1979, 165.

7 TÖZSÉR Árpád, *Körök*, Madách, Pozsony, 1985.

8 TÖZSÉR Árpád, *Négy negyed*, Nap, Dunaszerdahely, 1999.

9 TÖZSÉR Árpád, *Erről az Euphorboszról beszélik. Összegyűjtött versek (1963–2012)*, Kalligram, Pozsony, 2015.

tíz-tizenöt évét (az első figyelembe vehető versem megjelenésétől, azaz 1954-től számítva) afféle »inaséveknek« tartom. Egy gyűjteményes kötetből viszont a kezdemények sem hiányozhatnak. (S a kezdemények kifejezés alatt itt inkább a szó biológiai jelentésére, a kialakuló szervezet első megjelenési formáira gondolok.) S ez, azt hiszem, az ilyen jellegű kiadványok örök dilemmája. Főleg ha a kötet összeállítója maga a szerző: a mű, amelyet most teszek le az olvasó asztalára (legyenek azok bár korábban születettek, de most újraolvasottak), az a most-létemet is kell, hogy megjelenítse, a legzsengőbb zsongéimet sem tudom a mai kezemből változatlan formában kiadni.”¹⁰

Jól látható tehát, hogy az életmű menetében időről időre megjelennek a Tözsér-vers kezdetei, a lírai eszmélés jelei. Ez a szándék még akkor is jelentősnek mondható, ha (szerzőjünkkel együtt) a költői fejlődés szempontjából egyértelműen meghaladandó periódusként tekintünk az első két könyvre.

A kötet három ciklusból épül fel; a nyitó *Egy világ lakója* 25, a második *Törvény és epe* 23, míg a záró *Fémekek ideje* 5 szöveget tartalmaz. A lírai én jelenléte markáns, pozicionálása gyakran a láttatás/ábrázolás kihívása mellett saját jelenlétével is viselős: keresi a helyét. A sajátként ismert tér versbe foglalása folyamatában a lírai én azzal a problematikával még egyáltalán nem szembesíti saját magát, hogy ne lehetne egyszerre alanya és tárgya annak, amiről beszél. Mert az, hogy beszélni, versben megnyilatkozni szükségszerű, s e beszéd során a személyes jelenlét akár a szöveg folytonosságának megszakítása árán is, e kötet sokadik olvasatában is állja a helyét. A lírai én határozott kontúrokkal, természetesen zsáneresen, a 20. századi, sőt, 19. századi költőtársak és elődök (Petőfi Sándor, Ady Endre, Nagy László, József Attila, Illyés Gyula) megszólalásmintáinak nyomdokán haladva a lírai megnyilatkozás tekintetében határozottnak, magabiztosnak, kibillenthetetlennek tetszik. Kiemelten fontosak a helyek, a konkrét természeti képződmények, ezek több helyütt természetes képződményként jelennek meg, bár a valóságos tér tapasztalata nagyon könnyen esik áldozatul a stilizálásnak.

Mindazonáltal a kötet verseiben a városi és a falusi szcenika egyaránt megjelenik: a pozsonyi idegenségérzetet a gömöri otthonosság

10 *Uo.*, 9–10.

jelenetei ellenpontozzák. Az első ciklus versei ezt a kettősséget foglalják versbe. Ugyanígy fontosak az emberek, versbéli figuraként is őrzik identitásukat, magyarul: fontos szerepet kap a referencialitás. Mindehhez a lírai én aktív, cselekvő jelenléte társul, tehát nem pusztán megfigyelője, de alakítója, formálója is lesz az általa ábrázolt világnak: lehetőségei, tudása és affinitása szerint kapcsolódni próbál hozzá, megjegyezve, hogy érzékelhetővé válik az egyszerre kint és bent feszítő kettőssége is. Ehhez az ismert formakultúra használata társul: az ütemhangsúlyos verselésű sorok, a dalszerű szövegfelépítések (*Téli szerelem; Szerelem-sirató; Hűsz vég vászon*),¹¹ a zsánerképek (*Nyakig a nyárban; Autóbuszban*),¹² a csattanóval lezáruló, rövid, fragmentumszerű versek (*Reggeltől estig*)¹³ a lírai tradíció vállalását, továbbvitelét vetítik előre. Szignifikáns, hogy mind a *Férfikor így jöjj!*, mind a címadó szöveg rövid sorokkal operál, a kétütemű 5-ös sorok (3II2) rendjét alkalmanként más belső sorlogika bontja meg: „Villamos vágat, / mintha vad futna. / Megadón fekszik / alá az utca. Szerelmét adja / lány a legénynek: / adom magam vad / tülekedésnek. / Állandósúl a / robaj a vérben: / férfikort kongat / huszonkét évem” [kiemelések: SCSA].¹⁴ Ugyanígy a *Mogorva csillag*-ban is öt szótagos sorok sorjáznak, itt is elég esetleges ezek további ütemekre bomlása, inkább együtemű ötösként vagy soralátöréssel kétütemű tízesként működnek jól: „Az lettem én is, / mogorva csillag, / testem parancsol / írnom, elégnem, / víg ösztönökkel / nem szaporodtam. / Apám, örököd / nehéz, de élem.”¹⁵

Rendkívül érdekes a sokszor hivatkozott *Vallomás a Kis-Kriván alatt*, amelyből általában „A csillagos éggel / nyakig takarózva / érzem, hogy nem lehetek csak / egy világ lakója.”¹⁶ passzus idéztetik (valamint szinte epitheton ornansává lesz a „Gömörország bolygó fia” önmeghatározás), ami az egész vers ekként emblematikussá lett citátuma, egyben a tőzséri líra későbbi alakulástörténetét is előrevetítő anticipációként simul bele a vers szövegébe. Ugyanakkor a szöveg többi részéből kirajzolódik az egész kötet problematikája, a helyét kereső ifjú ember dilemmái fogalmazódnak meg: a felnőtté lett szereplehetőségek nyomasztják,

11 TőzsÉR, *Mogorva csillag*, 74, 82–83, 84–85.

12 *Uo.*, 33, 67. A második vers a tartalomjegyzékben tévesen *Autóbusz* címmel szerepel.

13 TőzsÉR, *Mogorva csillag*, 27–30.

14 TőzsÉR Árpád, *Férfikor így jöjj!*, Irodalmi Szemle 1958/1., 7. Kötetben *Férfikor* címmel jelenik meg a vers, ez zárja a *Törvény és epe* ciklust, míg a kötetcímadó a *Fémekek ideje* ciklus záróverse lesz.

15 TőzsÉR, *Mogorva csillag* = Uő., *Erről az Euphorboszról beszéltek*, 357.

16 TőzsÉR, *Mogorva csillag*, 11.

ezért a kimondás egyszerű gesztusát működtetve narrálja mindezt. A kozmikus távlat megképzése, saját pozíciójának rögzítése után, a negyedik versszaktól kezdődően saját falujának képzeletbeli bejárása az ezzel járó szerepdilemmák felsorolásával súlyosodik (néptanító, diák, fáklya, nyakas isten). A vers eredeti változatában¹⁷ az utolsó versszakot egy zárójeles sor előzi meg, „(Megkönnyebbülve a vallomás után.)”, ami a kötetben nem szerepel, mindenesetre az utolsó négy sort jobban elválasztja, így kódyszerűen viselkedik, nyomatékat adva a metareflexív gesztusnak: „Kis-Krivány, Vág völgye, / brigádszállás, hallod? / Gömörország bolygó fia / ím magáról vallott.”¹⁸ A „nem lehetek csak egy világ lakója” tagadó alakú, morális imperatívusza jól jelzi a fent jelzett szerepdilemmákkal kapcsolatos felismerést, amelynek következményeivel Tózsér költészete a későbbiekben messzemenőig számot vet majd, mind a családi származást, mind a kisebbségi magyar létezését illetően, de tágabb kontextusban a közép-európaiság horizontját is szem előtt tartva.

A kötet szólóversei mellett jelzésértékűek azok a több részből álló, füzérszerű versek, amelyek a nagyobb ívű kompozicionálás igényét jelzik; a *Mogorva csillag*ban mindez inkább még csak próba, a későbbi kötetekben azonban nagyobb hangsúlyt (és teljesen eltérő formai-tartalmi kódolást kap. Az alcímekkel ellátott szövegeket tekintve a „Köz-helyek”¹⁹ a városi terek versbe írhatóságával kísérletezik, az *Egy hét a Fátában*²⁰ a természetlényt rögzíti, a *Hazai napló*²¹ Gömörpéterfalára, a születés helyére kalauzol, a *Reggeltől estig*²² a természetes, saját közeg bejására vállalkozik, míg a *Karácsonyi morzsák*²³ az otthoni idill verssorozata, az ünnep folyamatát jeleníti meg. Felépítésüket tekintve a főcím alá alcímekkel ellátott versek sorakoznak fel.

Nem kevésbé érdekesek a számozott szövegegyüttesek: a *Credo ut intellegam*,²⁴ valamint a *Fémekek ideje*²⁵ című, cikluscímadó szöveg. Előbbi három, míg utóbbi hat számozott részből áll. Ennél fontosabb viszont az a poétikai váltás, mely e szövegeket olvasva szembeűnő:

17 TózsÉR Árpád, *Vallomás a Kis-Krivány alatt*, Új Ifjúság, 1956. szeptember 15., 5. A vers dátumozott: Turany, 1956. augusztus 19.

18 *Uo.*

19 TózsÉR, *Mogorva csillag*, 14–15.

20 *Uo.*, 16–18.

21 *Uo.*, 21–24.

22 *Uo.*, 27–30.

23 *Uo.*, 53–54.

24 *Uo.*, 99–103.

25 *Uo.*, 109–114.

a gondolatritmus megjelenése, az áradó szabadverssorok uralkodóvá válása, valamint a központozás jelenléte A *Credo ut intellegam*ban, ugyanennek radikális visszaszorulása a *Fémek ideje* verssorozatában jelzik a távolodást a kötött és lazított verseléstől. A *Credo ut intellegam* szövegében már az összegzés gesztusait is tetten érhetjük, több olyan utalást tartalmaz, amelyeket a kötet korábbi verseiben már olvashattunk (származás, család, rokonság, sors, elszakadás): „Szavak: epevad szegénységünk. / A szikrázó csoda, hogy mégis élünk. / Sorsok: a Tözsér-had furcsa népek. / A Sándorok: vértolulások szenvedélyek. / Sérelmeik, jaj, nagy a számlám, / ökölnyi lyuk dédapám koponyáján. / Csendőrbokszerrek, s nagy ónosfák, / s e vadságból kizengő bikanóták. / Sorsok: dacos bátyáim lenn a földben, hátot háthoz vetnek, ha bicska zörren.”²⁶

A kötet második ciklusa, a *Törvény és epe* tartalmazza azokat a verseket, amelyeket a recepció biológiai determinizmusként azonosított: az egész recepció talán legszerencsétlenebb terminusa Turczel Lajostól származik.²⁷ Ami tény: a rusztikusság, a ruralitás, az örökölt minőség – a 20. század derekán is durván fizikai, maskulin világ, saját törvényekkel és közösségi szokásjogrendszerével erőteljesen érezteti hatását az első kötetben. Természet, genetika, szokásjog fogalmai, képei, a hozzájuk kapcsolt események keverednek a ciklus darabjaiban. Az epe a keserűség, a düh, a harag, a kezelhetetlen indulat, a fizikai agreszció allegóriává is tágítható metaforája. Mind közönséges származás, amellyel inkább előbb, mint utóbb kell szembenézni. A cikluscímadó szövegben a kukoricaszedés emblematisz leírásával egy szövegtérbe és fizikai közelségbe kerül apa és fia, valamint a régi és az új világ fenyegető konfrontálódása is érzékelhető: „Nincs kegyelem – tör ránk egy újszerű, / kemény fényű hajnal. / Nincs kegyelem – csörtet apám nehéz, / harapós haraggal.”²⁸

A *Mogorva csillag* versvilága összetett és problematikus képet mutat. A formálódó lírai beszédmód még sok esetben a kötött forma szorításában marad, a pályatársak hatása összességében pedig az önálló, autentikus hang kibontakozását inkább gátolja, mint valóra váltja. A kötet progresszív mozzanatai közé tartoznak azok a szövegek, amelyek az erős gondolatiságot mind tartalmi, mind formai értelemben meg tudják valósítani. A tartalommal relációban is enyhe túlzás problémátlan vagy akár csak megközelítően idilli világról beszélni; a problémák

26 *Uo.*, 100.

27 TURCEL Lajos, *Tözsér Árpád versei*, Új Szó 1963. augusztus 17., 8.

28 TÖZSÉR, *Mogorva csillag*, 68.

ugyanis alapvetően a hozott traumák elbeszélhetőségeinek, versbe transzponálhatóságának függvényeként érvényesülnek, valamint erős küzdelem érezhető a verset megírni akaró, a világról versben beszélni kívánó, saját költői identitását is kereső költő a versek térben is megjelenő alakja körül. A kettős tapasztalat (vidéki zsáner- és életképek, leírások, az egyszerre kint és bent lehetetlenségének lassú tudatosulása) megjelenése és szétszalazódása a későbbi kötetekben jól követhető lesz. A korai versek által bejárt tér időről időre visszatér, visszajár, rámutatva arra, hogy a lírai fejlődés egyes periódusaiban a visszatérés milyen poétikai megvalósulásokat eredményez. A család, származás, szülőhely tematikája a későbbi kötetek meghatározó vonulata lesz, akár a *Szülőföldtől szülőföldig*,²⁹ akár a *Fejezetek egy kisebbségtörténelemből*³⁰ című versegyütteseket említjük, de arra is érdemes felfigyelni, hogy az a gömöri mikrovilág, amely itt az első kötet lapjain részleteiben megragadott, kidolgozott és talán legerőteljesebben: hangsúlyosan lírai, miként tér vissza a későbbi évtizedek költészetében, megváltozott kontúrokkal, prózai dikcióval, epikus mozzanatok sokaságával, ugyanannak a traumafeldolgozásának az alternánsaként. Ennek nyilvánvaló példája lesz az *Egy felkoncolt születésnap nézőterén*,³¹ a *Körök*,³² a későbbiekben pedig olyan versekben érhető tetten, mint a *Tanulmány egy kucsma (és a költészet) természetéről*,³³ a tipográfiával, versformával is kísérletező *Tépek*,³⁴ valamint az ehhez kapcsolt *Quo vadis Domine?*³⁵ És ebben az esetben, ha itt most megállunk, az 1980-as évek végéig látjuk annak az alaptémának a kiteljesedését, amely az 1963-as kötetben inkább volt még detektált probléma, semmint körüljárt, formai és tartalmi értelemben kifejtett problematika. Azóta viszont minden megváltozott: a vonulat tapinthatóvá, láthatóvá lett. A 2019-es *Lélek-vándor* kötet *Héphaisztosz háza* című versében ezt olvassuk: „Nehéz elképzelni, hogy ez a / nem evilági szögből fényképezett / táj és falu ugyanaz a lét, amelynek / gyermekként magam is történése voltam.”³⁶ Súrolva a jó ízlés határát idézzük, hogy a 2021-es *Suttogások sötétben*

29 TÖZSÉR, *Érintések*, Madách, Pozsony, 1972, 13–15.

30 TÖZSÉR, *Erről az Euphorboszról beszélük*, 19–20.

31 TÖZSÉR, *Körök*, 185–195.

32 *Uo.*, 196–198.

33 TÖZSÉR Árpád, *Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról*, Madách, Pozsony, 1989, 17–22.

34 *Uo.*, 23–35.

35 *Uo.*, 36–38.

36 TÖZSÉR Árpád, *Lélek-vándor*, Kalota Művészeti Alapítvány – Napkút, Budapest, 2019, 56. [Kiemelés az eredetiben.]

című kötet *Végző struktúrák* című szövegében ez áll: „Egyszer, a nyári szü- / netben lovasszekérrel hoztunk tűzrevalót / a közeli erdőből, amikor hirtelen a bal / hátsó kerekünk kóvályogni kezdett s ősz- / szerogyott. Végül Jawa 250-es motorom- / mal vittem el a tört kereket Héphaisztosz- / hoz.”³⁷ Én pedig bizonyos vagyok afelől: Gömörnek nincs két Héphaisztosza.

37 TÖZSÉR Árpád, *Suttogások sötétben*, Kortárs, Budapest, 2021, 51.

Pinczési Botond

TÁJ ÉS TERMÉSZET VISZONYA TŐZSÉR ÁRPÁD *MOGORVA CSILLAG* CÍMŰ KÖTETÉBEN

Koncsol László emlékének

Amikor Tőzsér Árpád költői debütálása kerül az értelmezés homlokterébe, óvatosan kell eljárnunk. Egyfelől, mert Pécsi Györgyi monográfiájában arra emlékeztet, hogy Tőzsér „egy interjújában egyenesen kétszeri indulásról beszél, egy ösztönösről (ez a *Mogorva csillag* indulása), s egy tudatosról (*Kettős úrben*, 1967), az örökölt, nagyjából készen kapott formák, világkép költői megvallásának korszakáról és a választott hagyományok alapján történő sajátosabb-eredetibb költői indulásról”.¹ Másfelől, mert a *Mogorva csillag* című 1963-ban napvilágot látott debütkötet egy hosszabb alkotói korszak eredménye,² így a benne elhelyezkedő szövegek – a recepció egyhangú véleménye szerint – változó esztétikai minőséget képviselnek.³

Tovább nehezíti az életmű és a pályakezds kapcsolatának feltérképezését, hogy a *Mogorva csillag*ból nem bontakozik ki egy egységes versnyelv. A Pécsi-monográfia két nagyobb egységre bontja a kötetet. Az egyik részt a második (*Törvény és epe*), valamint a harmadik (*Fémekek ideje*) ciklus alkotja, melyre jellemző a formai polifónia, továbbá ebben a részben található meg az olyan tárgyaltabb, sikerültebbnek nyilvánított darabok, mint a *Férfikor*. Fontos kiemelni, hogy a „második indulásnak” számító *Kettős úrben* című kötetet is leginkább az ebben a részben megtalált költői hanggal azonosítják az értekező írások. Ehhez képest a *Mogorva csillag* másik egységét vagy hanyagolják a Tőzsér-értelmezések, vagy a költői fejlődés fényében mutatnak vissza rá össze-

1 Pécsi Györgyi, *Tőzsér Árpád*, Kalligram, Pozsony, 1995, 31.

2 „Talán az elismerő, szinte hódoló szavak meg a kritikai fogadtatás egyértelműsége és a megfelelni akarás felfokozott igénye is közrejátszhatott abban, hogy az igazi bemutatkozásra, egy önálló kötetre éveket kellett várni. A *Mogorva csillag* című kötet ugyanis csak 1963-ban jelent meg. Szerepe lehetett ebben kétéves sorkatonai szolgálatának is, legfőképpen azonban annak, hogy számára az írás küzdelem volt, saját bevalása szerint »mindig is lassan, gyötrődve« írt.” FÓNOD Zoltán, *Tőzsér Árpád indulása és első költői korszaka*, Fórum Társadalomtudományi Szemle 2005/4., 211–212.

3 „[...] a kötet versanyaga természetszerűleg nem egyenértékű. Ez természetesen mindenkélt a már említett sokéves késéssel indokolható.” KONCSOL László, *Tőzsér Árpád: Mogorva csillag*, Irodalmi Szemle 1963/5., 550.

hasonlító értelmezéseken belül.⁴ E rész a Pécsi-monográfia szerint mindössze az első ciklusból áll, melyből erősen kiérződik Nagy László, Illyés Gyula és József Attila hatása. Ezen túl jellemző a ciklusra, hogy „Idillikus, probléma nélküli a világkép, harmóniában él benne a költő és a világ, a versek csendes örömről, szépségről, derúról, az »otthon-lét« élményéről vallanak”.⁵ A vallomásosság egyfajta kulcsszóként működik a recepcióban az *Egy világ lakója* című ciklus kapcsán, hiszen az egyfajta magyarázatként szolgál, amelyből megérvelhető, hogy miért ennyire domináns ezekben a versekben a paraszt- és faluábrázolás, a szülőföld megjelenítése, a táj idilli, nosztalgikus képzete, sőt az életrajzi olvasat is igazolást nyer például Csanda Sándornál, aki szerint „Itt-ott falura visszavágyó nosztalgiára s bizonyos »népies« parasztromantikára találunk tájleíró verseiben és falusi életképeiben”,⁶ de Görömbei András is amellet érvel, hogy a *Mogorva csillag* szövegei „Ok-okozatiságot követő, szabályos élményvezetésű vallomások szerelemről, tájról, szülőkről és szülőföldről, a költő önmaga kereséséről és nagy szándékairól. A vallomás oly közvetlen, hogy szinte bizonyosra vehető a költői én és az empirikus én közelsége.”⁷

Vagyis a *Mogorva csillag* értelmezése kapcsán leginkább amiatt kell óvatosan eljárunk, mert annak *Egy világ lakója* című ciklusa egyfajta kívülállást, be nem illeszthetőséget mutat az életművön belül, és mint-ha debütáló mivolta miatt stigmatizálva lenne, hisz elbizonytalanítja annak relevanciáját, hogy a Tőzsér-féle költészetet ne fejlődésívként, hanem saját törvénye szerinti változásában és változatosságában ragadjuk meg.

Alabán Ferenc a nosztalgia központi szerepére hívja fel a figyelmet a *Mogorva csillag* első ciklusán belül. A *Hazai napló* című versfüzért úgy értelmezi, mely a szülőfalujától távol lévő költő nosztalgikus visszavágyódását mutatja meg:

A költő egyszerű gondolatai, érzései és létszemléletének más összetevői a falusiak (nem pejoratív értelemben!) gondolataival, észjárásával és megsejtéseivel rokonok. Úgy beszél és gondolkodik,

4 Vö. ALABÁN Ferenc, „Mi hát az ember?” (*A létszemléleti motívum ok és a lírai valóság-tartalom alakulása Tőzsér Árpád költészetében*), Irodalmi Szemle 1985/8., 675–693.

5 PÉCSI, I. m., 32.

6 CSANDA Sándor, *Mogorva csillag*, (*Tőzsér Árpád új verseskötete*), A Hét 1963/2., 14.

7 GÖRÖMBEI András, „Gömörország bolygó fia”, (*Portrévázlat Tőzsér Árpádról*), Tiszatáj 1973/6., 81.

és ekkor még nem is lát sokkal többet, mint azok: gondja a falusi legény gondja. Népies, gömöri, témáiban is, nyelvében is, petőfies és Arany János-i, balladai és népdalból fakadó, vidám és játékos, de drámai, tragikus és nosztalgikus is egyszerre. Meglátja a változásokat, véleménye van a jelenről, megidézi a múltat, medítál a faluközösség és saját sorsáról, s mihelyt önmagát nem a falusi romantika, nem a múlt megidézése közegében, hanem a jelen és saját helyének keresése perspektívájából figyeli, létszemlélete nosztalgikus színezetűvé válik.⁸

A *Hazai napló* verseit azonban megelőzi a kötetben a *Nosztalgia* című szöveg, mely címadó gesztus már önmagában mintha kiemelt szerepbe helyezné és egyfajta metadiszkurzív jelentéssel látná el a verset. Ezáltal nemcsak a szülőföldre való visszavágyódás affektív megjelenéseként érdemes számolnunk a művel, hanem azt is a vizsgálat tárgyává kell tennünk, hogy mit mond el a szöveg a ciklusban jelen lévő nosztalgiá(k)-ról, milyen a Tözsér-líra nosztalgiafogalma.

A cikluscím felől közeledve megkérdőjelezhetővé válik az *Egy világ lakója* – fentebb tárgyalt – vallomások karaktere. Egyáltalán nem egyértelmű a viszony a teremtő és a teremtett, vagyis a lírai beszélő és környezete között. Ez leginkább annak köszönhető, hogy a cím – Szabó Lőrinc *Té meg a világ* kötetcíméhez hasonlóan – egy demarkációs vonalat húz az én és a világ közé, aki egyrészt csak belakni tudja a világot, mely nem egyenlő az otthonra találás, otthonteremtés aktusaival, másrészt bizonytalanra válik a „világ” fogalma is a határozatlan névelő miatt, ami a következő kérdéseket implikálja: a ciklus törvényei szerint hány világ létezik pontosan, illetve ki dönt a világok közti határok felett. E kérdéseket legegyszerűbben a Pécsi-monográfia által domináns értelmezési keretnek felmutatott történelmi tapasztalat (Beneš-dekrétumok), „a kisebbségi meghatározottsággal való viaskodás”⁹ irányából lehetne megválaszolni, azonban a *Nosztalgia* című szöveg inkább egy konstans transzgresszív állapotot visz színre a jelen és a múlt, a hallgatás és a hangadás, az emberi és a nonhumán dimenziók kontaminálása által.

Már a verskezdet is az átmenetiséget inszcenírozza, hisz abban az alkony, vagyis a nappal és az éjszaka közti átmenet jelenik meg. A táj nem a versbeszélő képzeletként „reprezentálódik”, ugyanis a lírai én

8 ALABÁN, I. m., 678.

9 PÉCSI, I. m., 21.

csak a második versszakban pozicionálja magát. Ez azért lehet fontos, mert így a természet maga válik a változás előidézőjévé, amelyet az antropomorf szókapcsolatok is megerősítenek:

Hamvasodó szilvák mosolyognak
fényt a homály szürkés tömegébe.
Alkonyodik, szétfolynak az árnyak,
csillagok ülnek a fák tetejébe.

A kezdő versszak bizonytalanságban tartja az olvasót a látvány elképzelésében, ugyanis nem egyértelműsíti, hogy a szilvák lennének a fán ülő csillagok metaforái, vagy csupán hamvas, viaszos borításuk tükrözi vissza a csillagok fényeit, és ezáltal teszik fényessé a tájat. Különösen ebbe az irányba mutat, hogy épp a látványt megvilágító figuráció („mosolyognak / fényt”) jelentése marad kifejtetlenül a szövegben, hisz nem érkezik a mosolygásra semmiféle magyarázat. Amennyiben elfogadjuk a természet és a táj fogalmi különbségét, vagyis hogy a tájhoz már mindig is csupán egy emberi, kontemplatív tekintet által férhetünk hozzá,¹⁰ akkor kijelenthetővé válik, hogy a versszakban lévő soráthajlás egy tájleíró típusú beszédből egy természet által uralt képpé formálja a megjelenő entitásokat. Ennek jegyében, bár a második versszakban kijelöli saját helyzetét a beszélő, de feltűnése is inkább a természetben való eltűnés élmében inszcenírozódik.

Enyhe sötétség lombosodik rám,
zsibbad a zaj, míg csend ül a kertre,
szunnyad a párás kék szín a szilván,
sárga virágokat álmod a lepke.

A részletben több olyan megnevezés is található, melyben a versbeszélő a természetet emberi arccal próbálja felruházni, azonban ezen antropomorfizációs törekvések csak a tájszerű kép hiányáról vagy a táj feltételezett jelenlétéről képesek számot adni, például immár láthatatlanok az előző versszakban még fényforrásnak számító szilvák. További példa az „ül” ige, mely már feltűnt az első versszak „csillagok ülnek a fák tetejébe” sorában. Mindkét előfordulás esetében az ül nem írja bele az emberi

10 Vö. Georg SIMMEL, *Velence, Firenze, Róma*, ford. BERÉNYI Gábor, Atlantisz, Budapest, 1990, 99–110.

cselekvést a természeti képbe, inkább az ige metaforikus szintjei érvényesülnek (értsd: „csend ül a kertre” = ’csend száll a kertre’, ’csendes a kert’). Elmondhatónak látszik, hogy a mű a nonhumánhoz csatolja a metafora és a humánhoz a megszemélyesítés trópusát, viszont a szöveg képzalkotásában előbbi látszik érvényre jutni. További ellentmondást szül, hogy a versben eddig leírt látvány egy kert, amely lényegét a természetről való leválasztottság adja, így az előbb vázolt nonhumán nyelv érvényesülése akképpen is felfogható, hogy a természet megpróbálja újra birtokba venni a kertet. S az utolsó sorból nyilvánvalóvá válik a lírai én harmadik versszakban is folytatódó figuratív természetmegnevezései, hisz mintha a beszélő akként próbálná magát alvásra bírni, hogy a tájba projektálja a zsidbadás, a csend, a szunnyadás és az álom jelenségeit, azonban a vizuálisan nem előálló természet nem hagyja kibontakozni a képet, és épp az vonja uralma alá a versbeszélőt, mintegy a félelem érzetét keltve („sötétség lombosodik rám”).

Csöppnyi bogár ásít a levélen,
lombok ölén bóbiskol az alma,
Minden az álmot várja csak én nem:
gondolatok kuporodnak agyamba.

A harmadik versszak kettőspontja mintha az eddig vázolt ember-termesztet ellentétre hívná fel a figyelmet. A „gondolatok kuporodnak agyamba” sor visszafele olvastatja a művet, mert egyrészt elzártnak, „kuporgónak” mutatja fel az eddig vázolt képeket, így a hermetikusan elzárt gondolatok ki nem bontása miatt nem válik feloldhatóvá az én és a világ ellentéte, ebben az esetben nevezhetnénk szolipszistának a szöveg képzalkotási módját, ami nem lenne idegen a Tőzsér-lírától. Másrészt az az olvasat is relevánsnak mutatkozik, mely szerint a besötétedés miatt hozzáférhetetlen, nem tájként előálló természet tényleg fenyegetést jelent az emberi lét számára, és ezért nem tudja a versbeszélő a világot belakni. A lírai én az utolsó versszakban egy alternatív világ megteremtésével reagál a művet eddig mozgató kérdésre.

Képzeletem most messze falun jár,
hol a leányok nótában szólnak,
s mint az előttem bólogató fák,
szálfalegények összefogóznak.

A részlet első sorában megjelenő „most” mintha egy időváltást jelezne, azonban az egész szöveg jelen időben inszcenírozódik, így az időkezelés ellehetetleníti a nosztalgia klasszikus felfogásának érvényesítését az értelmezésben, mely szerint a lírai én a múltba révedésben találhatná meg a jelen megélésének egyetlen boldog lehetőségét. Ennélfogva a versbeszélő képzelete is csak a jelen perspektívájából, a szöveg elején vázolt szilvafa látványából tud kiindulni. Azonban ez csak kiindulás, és nem a képzelet kibontakozása, hisz a természet legalább annyira dehumanizálja a legények táncát (mert a „szálfalegények” szóval összekapcsolja a szilvafát a legények látványával), mint amennyire a beszélő emberi tulajdonságokkal látja el a fát a bólogatás által. Igaz, ha az egész mű zeneiségét megvizsgáljuk, akkor az végig egy „nóta”-ra íródott rá, hisz a daktilikus lüktetésű sorok rendszerint adóniszi kolonnal zárulnak, amely a hexameter sorképlete lenne, azonban hiányzik egy teljes kolón mindegyik sorból ahhoz, hogy kijöjjön a „homéroszi himnuszok” szabályos formája. E hibát beskatulyázhatnánk a pályakezdésből eredő tévesztésének, melyben a kevésbé jól sikerült, a keresztezések első tagjaiban gyakran ragokkal dolgozó rímpárok is megerősíthetnek. Ám közelebb állna a tőzséri formatudatossághoz, ha egy *poetica licentia*ként fognánk fel, ekképpen a daktilikus mérték nem hű másolásában is megmutatkozhat az eddig több példában előkerülő ellentétes szerkesztésmód. Ugyanis a mű zeneisége a rímszerkezetben, az időmértékben, a „csend ül” összeolvasásának akusztikai élményt előidéző lehetőségében és a vers végi „leányok nótában szólnak” sorban is hallhatóvá válik. Így elmondható, hogy bár a *Nosztalgia* képalkotási technikáját a szöveg által a természetihez kapcsolt poétikai eljárások uralják, viszont a mű akusztikája egyértelműen nem a nyugodt, zajtalan természethez, hanem a dallamosságban, az emberi dimenzióban ragadható meg. Így az utolsó versszak csupán egy képzeletben, valahol a távolban elhangzó nótáról beszél, de a nóta mindvégig szól a költemény alatt, vagyis ha a nosztalgiát mint versszervező alakzatot értjük, akkor az egyszerre képes a versbeszélő számára átélhetővé tenni a közellét és távollét, az otthonosság és idegenség tapasztalatát.

Abban tehát az elemzett szöveg mindenképp ellentmond a recepció álláspontjának, hogy azt egyáltalán nem jellemzi a romantikus látásmód, a vallomásos versbeszéd, az emberi érzelmek reprezentálójaként elgondolt természet vagy a klasszikus értelemben vett nosztalgia. A költemény sokkal inkább a természetként és tájként előálló látvány konfliktusából bontakozik ki. Innen nyerhet magyarázatot a jelen idejű

beszéd is, hisz a mű nosztalgiafogalma a versbeszélő tájban való feloldódásában érhető tetten. A *Nosztalgia* című vers ott kezdődik, ahol a *Ritkás erdő alatt* abbamarad, s a József Attila-párhuzamra további példát szolgáltatnak a szövegek a bogármotívumban vagy lexikai szinten a csöpp-csöppnyi, biccenés-bólogatás szavak esetében. Ha a Tőzsér-életművön belüli hagyományfolytonosságot vizsgáljuk, akkor bármennyire is nyilatkozott a szerző arról, hogy a *Mogorva csillagban* még nem a saját hangján szólalt meg, úgy tűnik, hogy legújabb, *Suttogások sötétben*¹¹ című kötetében épp a humán és nonhumán jelentéssíkok kontaminációjára tesz kísérletet, tehát nagyon is visszanyúl az életmű első publikált ciklusához.

11 TőzsÉR Árpád, *Suttogások sötétben*, Kortárs, Budapest, 2021.

Veszprémi Szilveszter

Helyek, ahol rám öröm vár

PRAE
Budapest, 2022

Helyek,
ahol rám
öröm vár

Veszprémi
Szilveszter

Kerber Balázs

TÖRMELÉKEK A LABIRINTUSBAN

Veszprémi Szilveszter első kötete egyfajta teret képez, melynek egyes pontjait az olvasó kötheti össze, sőt járkalhat a versek között, hiszen a beszélő sem lineárisan halad az általa felvillantott életesemények, történetek bemutatásával, hanem visszatér a különböző motívumokhoz, és bolyongása közben mintha szüntelenül arról beszélne, amit még keres, ami még nem született meg. A könyv borítóján található spagetti-grafikáról (Nyíri Orsolya munkája) a szerzőnek eszébe jut a labirintus képe,¹ és ez a kötet struktúrájának jó metaforája is lehetne, hiszen a „21. századi legkisebb királyfi” – ahogy a fülszöveg nevezi a versek hőstét – nem egy elbeszélhető, jól látható folyamat részese, hanem emlékekből, személyekből, épített környezetekből, illetve ízekből, szagokból alkot világot. Az olvasónak ebben a rengetegben kell utat vágnia. A kötetben megjelenik a térképek költői szimbolikája, valamint a nyugtalan

1 HEGEDÜS Benjámín Jutas, *Bunki, város, idegenség – Veszprémi Szilveszter könyvbemutatója a Kis Présházban*, www.prae.hu/article/13058-bunki-varos-idegenség.

keresés, kóborlás mint állandó toposz; itt felsejlik a beat irodalom erős hatása is. Ez utóbbi tetten érhető a versek egyszerre tudatosan szerkesztett, mégis valamiképpen spontán nyelvében is.

Ugyanakkor a *Helyek, ahol rám öröm vár* szövegei nemcsak az utazást, hanem sok esetben az időt, illetve annak megélhetőségét is probléma tárgyává teszik; azt az érzelmi telítettséget viszik színre, melyet a folyamatos időbeliség jelent a percepció számára, azaz megjelenítik a változás sodró érzékletét. Ez gyakran elemi fizikai tapasztalatokkal párosul: „Ez már nem az a folyó, / ami felett átment a busz, / amikor felszálltam otthont keresni. / Sötétebb a vize. A szél is erősebb” (78) – olvassuk az *Elfelejtett szólni* című versben. Gyakorta egy-egy kitüntetett pillanat is ezen a telítettségen keresztül jelenik meg, például a búcsúé: „Mielőtt elmész, / rá kell taposnod egy levélre, / eszedbe kell jusson a tér, amit másként nevezel, / de jobb, ha keresztülmész rajta még egyszer, / lassan, hogy érezd az illatot, / azt a kis elemet, ami megkülönbözteti, / és amit magadon fogsz viselni mindig” (94) – indul a *Mielőtt elmész*. A versben a búcsúhoz a levéltaposás rituális mozzanata mellett a megismert tér ismételt bejárása társul, és ennek a térnek megkülönböztető jegye az illat, vagyis egy apró érzéklet, amely mégis döntő fontosságú a versbeszélő szerint, hiszen örökre velünk marad. Az út, illetve az ünnepélyes pillanat összesűrűsödnek, és ez a nehezen megragadható élmény talál utat az elemi érzékelésen keresztül. Ezt a komplexitást azonban a versnyelv nem a burjánzás útján, nem barokkos retorika segítségével éri el, hanem inkább a transzparencia, a keresetlenség iránti vágy jellemzi. Ez a keresetlen komplexitás tűnik fel *A vesztés művészeté* című Elizabeth Bishop-versben, amely a könyv címét inspirálta, és amelynek egy részlete a kötet egyik mottója lett. Kötet cím és mottó viszonya azért is izgalmas ebben az esetben, mert a Bishop-idézet – utólag olvasva – akár teljesen átformálhatja a befogadóban a cím jelentését: „neveket veszíts, helyeket, ahol rád / öröm várna” (Rakovszky Zsuzsa fordítása) – olvassuk Bishopnál, és itt az örömet adó helyek már a lemondás felől értelmeződnek, így Veszprémi könyve nem csupán „enumeráció”, de egyben veszteségek lajstroma is lehet; egyfajta búcsú különböző helyszínektől, személyektől és életszakaszoktól. Ez a lírai, olykor akár nosztalgikusnak is mondható tónus nem idegen a kötettől, mint ahogy több esetben a kíméletlen szembenézés sem.

A versek nem csupán a tér és az út motívumai, de a rontás, illetve a hiány aspektusából is megközelíthetők, és ez alatt nem elsősorban a magány vagy a lemondás/búcsú értendő, hanem a versnek mint vershiány-

nak a reprezentációja. A beszélő a szövegek fikciója szerint – miközben a „labirintusban” él – nem ügyel az alkotásra, és elkallódnak a verssorai. „Alig találok valamit a blokkok között, / és a lejegyzetelt verssorok tobzódásában. / Milyen jó verssorok lennének belőle, / ha nem oszlanának olvashatatlaná” (7) – olvassuk a *Nem lesz majd igazam* című nyitóversben. A szövegek ebben az esetben is tudatosan játszanak a szerkesztettség és a spontán gesztusok kettősségével; mintha a „tapasztalat” és a percepció folytonosan elsodornák az írás esélyét, és így persze maga az érzéklet és az idő terhe lesz a szöveg teremtője. Az idősíkok pedig – akár az *Elfélejtett szőlőm*-ben – ismét egymásba csúsznak: „Egyszer majd azt fogom gondolni, hogy most voltam otthon. / Huszonöt évesen, ebben a kis kocsmában, / egy idegen lakás kulcsaival” (7). Az otthon, vagy annak vágya a köztességben, a bizonytalan létállapotban születik meg, miközben éppen a töredékesség élménye adja a szöveg feszültségét. A versek elvesznek, de közben épp az elkallódásuk válik költői intuícióvá. Mindig az elveszett mű a legjobb, mondhatnánk posztmodern gesztussal, ám közben a jelen alkotómunkája mégis ideálissá lesz egy elképzelt jövő szemszögéből: „erre fogok gondolni, és arra, hogy egyetemistának lenni / és első kötetet írni, abban van egy rend, / amit idealizálni és hiányolni fogok” (7). Éppen úgy, ahogy a beszélő szerint a kis kocsmában töltött köztes idő is „otthonnak” tűnik majd abban a bizonyos jövőben. Az alkotás sérülékenysége, a mű esetlegessége a *Távolodó vízgyűrűk* című versben is megjelenik: „majd az otthon magányában / egész éjszaka írni valamit, / és később nem találni meg / a számítógép mapparentegében” (63). Itt is azzal a jelenséggel találkozunk, hogy a szöveg témájává egy olyan intenzitás válik, melyben a tulajdonképpeni mű hiánnyá alakul, és a vers erről a hiányról számol be, és lesz aztán mégis annak a labirintusnak a megjelenítője, ahol a kötet hőse jár. A beszélő elveszíti a verseit, nem találja a mappát, ahová művét mentette; hibát vét, és ezzel éppen a hiba és a keresés lesz a valódi versbeszéd. A lírai én beszámol az alkotás törmelékeiről, és ezek az élmények gócpontokká lesznek a kötet útvesztőjében. A „lírai én” mint fogalom is ironikus módon tűnik fel az *Amikor a lírai én először értett meg valamit egy akciós könyvet olvasva* című szövegben, hiszen itt a beszélő szándékoltnan játszik a referenciális olvasattal mint lehetőséggel, amennyiben az „önéletrajzi”, „szerzői én” közvetlenül próbál összeolvasni a versbéli énnel, jelezve, hogy bár a könyv erős szándékot mutat egy fiktív szövegtér, egy saját, nyelvileg megalkotott „kötetlabirintus” megképzésére, mégis ott rejlik benne egy igen erőteljes autobiografikus érzékelésmód.

A versek elvesztése mellett – melyet a mottónak választott Bishop-szöveg érdekes kontextusba helyez – a beszélő olykor maga javítja ki mások hibáit, sőt ezt identitásképző elemnek is tartja. „A javítás maradt az identitásom” (12) – mondja ki az *Egy véletlenül sem nyelvtörőnek szánt vers, amiben nem szerepel az Ipafa helységnév* című szövegben. Az útvesztő, valamint a szervezetlenség képzeteit már a szintén mottóként választott Paul Auster-idézet is jelzi a kötet elején, és a városi tér kuszasága, illetve a térkép motívuma állandóan visszatér a versekben: „A városrészeket csak a kényszer / és a ritkás tömegközlekedés tartja össze” (36) – kezdődik a *Megállók* című vers, de a kötetnek ezt a vonulatát talán a *Tényleg kinőni* képviseli a legszebben. Ebben a város és a tér egyszerre elvont és anyagi képe a beszélő bőrével azonosul. A szöveget a kötetben belül egyedivé teszi a zegzugosabb, burjánzóbb, képibb, talán absztraktabb versnyelv, amely összeköti az emberi testet az épített és szellemi világgal: „A mentális város, ahogy a viszketés, nem fojtható el, / tovább építed, belülről mar, véresre tudnád kaparni magad” (66).

A beszélő tapasztalatait, illetve a városi térélmény mellett a műveltség mint kulturális anyag is labirintusként értelmeződik a kötet lapjain. A tudás emléknymok összessége, az egyes kulturális regiszterek pedig könnyen váltakoznak. Az *Első tétel* című versben Kundera, a *Pappa Pia* és Horatius kerülnek egymás mellé, és a római költő mint egy iskolai jegyzet tárgya dereng fel, mint egy tanóráról megmaradt mondatfoszlány: „Horatiusról azt magyarázta a filótanár, / hogy nem szélsőségekben kell gondolkodni. / Aurea mediocritas, / ezt fel is írtam” (14).

A *Helyek, ahol rám öröm várban* nem találunk ciklusokat; a versek által megidézett helyszíneket, hangulatokat és életszakaszokat magunk rendezhetjük el, és mintha így olvasás közben jobban figyelni arra, ahogy az egyes szövegek valóban „helyeket”, tömböket képeznek meg. A könyvnek akár mi is „rajzolhatunk” térképet. Ezen a kötet térképen helyet kap a múlttal, a szülőkkel, a családdal való szembenézés, olykor a teljes kommunikációképtelenség keserű érzése. Az *Apám meggyilkolása* című szövegben a „hiba” az apa szemszögéből kap értelmet, és a beszélő ráébred, hogy a követelményeknek nem tud és nem is akar megfelelni: „Öt jó vers. Kábé. / Ez az életművem, apa. / Erre alapozom a jövőmet. Ezt nem lehet neki elmondani” (33). Ahogy az egyes helyszínek és személyek fontos szerepet kapnak, úgy kiemelendő a gyász, a valódi veszteség mozzanata is, például az anyára emlékező *Hipóban áztatás, mosás, centri* című versben, mely a kötet narratívabb szövegei közé tartozik, és éppen a kimondásban, a keresetlenségben rejlik ereje:

„Végül csak a költözés előtt vittük le a ruháit. / Nem akartunk találkozni a kabátjával az utcán, / senki más lábán látni a kedvenc bakancsát” (41). De hasonló plaszticitással és dermedtséggel jelenik meg például egy párkapcsolat vége is; a versbeszéd egyszerre állapotleírás és az állapotnak megfelelő tér megteremtése; az egyes mozdulatok, tárgyak felidézése. A *Legénylakás* című nyitóversben feltűnő átmeneti létállapot, a köztesség élménye a könyv egészében meghatározó motívum: „Tegnap eltettem a másik plédet, és összecsuksztam a kanapét. / Holnap lekaparom a megkövült fogkrémet a csapról, / és iszom a kávésbögréből, amit az előző tulaj hagyott itt” (72).

A kötet legizgalmasabb szövegei mégis talán azok a – bizonyos értelemben – nosztalgikusnak mondható versek, amelyek az intimitást vagy az emlékezés mozzanatát egy nagyon erőteljes, pillanatnyi élményhez, helyzethez, helyszínhez kötik. Ilyen az *Átmeneti idő*, amely címében és nyitó képében, szituációjában ismét a köztesség tapasztalatát hangsúlyozza: „Amikor két forró nyári nap között, / hajnalban, nyitott ablaknál fázom [...] és visszaaludni is képtelen vagyok, / eszembe jutnak a szüleim” (24). A lírai alaphelyzet intenzitását az adja, hogy a beszélő igen pontosan fókuszál egy apró, ismétlődő emlékszilánkra, a percnyi kényelmetlenségre, és rögtön hozzáteszi, hogy éppen ez indítja el benne a mélyebb emlékezést, miközben a kényelmetlen szituáció érzékletessége is teret kap. Hasonló a *csillagtalán szeptember éjszakák*, melyben a jellegzetes éjjeli hangulat juttat a beszélő eszébe egy hasonló éjszakát, és az emlékből itt is igen hangsúlyos lesz a lírai én akkori, pillanatnyi percepciója: „egy harmadik emeleti erkélyen / egyedül a falnak dőlve a hideg / széltől és a másféle levegőtől / zsibbadt testtel” (28). A felidézett éjszakán, amikor a beszélő megtanulta „letüdőzni a cigifüstöt” (28), felderengett egy akkor vágyott élet képe: „úgy szerettem volna szívni / mint a pistabácsi a konyhaablakon / kikönyökölve [...] a második legközelebbi kocsmá kertjében / feltűnés nélkül részt venni a dohányzók / közti beszélgetésekben és két ujj közt / tartva hevesen gesztikulálni” (28). A beszélőnek az egykori éjszaka kinyitott egy olyan vágyteret, melyet a dohányzás vagy a jellegzetes, csillagtalán ég hív elő ismét, és bár fel kell nőnie, „hamvadó nosztalgiával” (29) emlékszik erre a „sohaországgra” (29). A nosztalgia mint fogalom ekkor explicit módon is a vers részévé lesz tehát.

Veszprémi Szilveszter kötete olyan labirintus, amelyben – akár a panelek között és mellékutcákban járó beszélőnek – nekünk sem kell feltétlenül tájékozódnunk. Utunkon olyan hangulatok és élménytöre-

dékek kerülnek elénk, melyek rendre megállítanak minket, ahogy az a bizonyos őszi éjszaka is álmodozásra késztet. A veszteség egyben nyereség, mert a léthelyzetek a nyelv útján bejárhatóvá válnak. A sétának pedig éppen az a szépsége, amit a versek alanya is kiemel: nem baj, hogy nincsenek válaszaink.

Taródi Luca

Egyszer végre fiatalok leszünk

FISZ–Apokrif
Budapest, 2022

Nagygéci Kovács József

ELŐBB MÉG FIATAL, ÉS CSAK AZUTÁN ÖREG

„Mi más dolga lehet egy pályakezdőnek, mint hogy szomorú legyen”, kérdezi a kötet fülszövegében-ajánlójában Tóth Krisztina, és mintha úgy általában a költészethez fordulnánk ezzel a kéréssel: legyen a költő szomorú, ha lehet. Több van itt azonban ennél, Taródi Luca *Egyszer végre fiatalok leszünk* című, vékonyka bemutatkozó könyvének versei az egyéni életkorszak váltásának küszöbéről hangzanak fel, egyként szólva arról, ami épp múlik és arról is, ami – feltehetően – következik.

A majdnem mindenhol egyszavas verscímekek úgy sorakoznak, mint-ha csak azért lennének, hogy tagolja valami a szöveget, mert egyetlen nagy monológként olvastatja magát a kötet. Ez a stratégia nem várt célba visz: amit így megismerünk, az egy konfúz világ, amelyben az egyik időszakból a másikba lépés nyilvánvalóan megtörtént, meg kellett történnie,

de mindez – talán épp a szükségszerűség miatt – feldolgozandó. A felnővőnek és annak is, akitől a felnővő távolodik. Mert ami történik, az nem elhagyás, csak másképp kapcsolódás: „miért hiszi mindenki, / hogy a távozás elhagyás is egyben, / és más nem hajtja, csak indulat?” (*Kérdés*, 40), „Már otthon is ünnepi levest főznek, / vendégként fogadnak” (37) – olvasható a *Nem elég* című versben, és ezt erősíti a *Jövünk* komoly konklúziója: „mi ide, mint a vendégek, csak jövünk, / de soha nem érkezünk” (41).

A felnövés triviális, és épp ettől lehet érdekes, mert minden korban a maga módján az, minden generáció a maga módján beszéli el ugyanazt a történetet, ha feltesszük, hogy ugyanaz a történet: felnövés, kiszakadás, leválás, kapunyitási pánik (vagy „piknik”). Az artikuláció Taródi Luca szövegeiben a különböző módon megképzett közösségek felé nyit, hol szűkebb (családi), hol tágabb (generációs) értelemben. Valamiféle királyi többes ez, nem szónoki, vezetői, hanem mintha a saját tapasztalatait a versbeszélő megjeleníteni látná másokon is, és ezt így, együtt teszi szóvá. Ilyen értelemben „egy közülünk”, aki látja, érzi, mondja, amit – ezek szerint – mindenki. Ez és a szinte minden versben meglévő erős önreflexió még szimpatikusabbá teszi a beszélőt, hisz ő maga jelenti be, hogy amiről itt és most (sok) szó van, az saját maga (illetve a fentebbiek értelmében saját maguk): „látod, nem értjük meg egymást, / pedig ugyanarról beszélünk, / mindig csak magunkról” (*Sebezhetetlen*, 47). A már idézett *Jövünk* című versben fáradtságáról beszél: „hogy elfáradtunk, nézzétek / ebben az elveszett gyerekkorban, / ahol már minden utat kitapostunk” (41). Más helyen összehasonlít és párhuzamot von, az *Ereklyében* például így: „Ha kívülről még frissek és üdék vagyunk / [...] olyan betegségről beszélni, / mint nyolcvanévesen gyertyafényes randevúkról” (29). Mindkét helyzet a hihetetlen kategóriába tartozik. Mindenesetre a kettő között kell hogy legyen egy olyan állapot, amikor már nem gyerek, de még nem is öreg az ember, azaz úgy kellene fiatalnak lenni, hogy se egyik, se másik ne legyen benne túlságosan.

A kiszakadásban ott a leválás nehézsége, az elodázás, a halogatás, ami azt eredményezi, hogy az utolsó utáni pillanatban szinte hirtelen kell megtörténnie. Az *Ablak* című vers, egyes szám első személyben erről beszél: „Holnap költözöm, ma felnövök még előtte gyorsan, / ha nem baj. Segítsetek [...]” (19). Hogy kinek és miért lenne is ez baj, nem derül ki a szövegből, illetve ami kiderül, az általában a versbeszélő felelősségét mutatja, olyannyira, hogy a környezet, az otthon jóval elnagyoltabban, már-már vázlatosan ábrázolódik, nagy kontrasztban azzal,

hogyan az onnan elinduló belső monológjainak önelemzése milyen részletes, teljes.

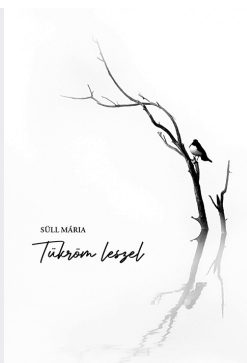
A gyerekre jellemző önközpontúság és ennek hangsúlyos artikulációja tudatos poétikai eljárás lehet, mintha azzal, hogy ennyire a kisgyerekekre jellemző beszédmóddal operál a szerző, a verseken túl is azt jelezné, hogy van feladat még felnövésileg. Ezt erősítik azok a szövegek, ahol a felnőttvilág – sokszor valós, sokszor inkább csak a gyermekként elképzelt szabadságával foglalkozik. Ez utóbbiakra konkrét példák is sorakoznak: a *Forr a víz* című versben a döntés felnőtt szabadságáról olvasunk: „Ülünk a padlón és magunkon nevetünk, / hogy ez már az én kezem, ezek már az én lábaim, / és eldönthetem, hogy mikor fogom / eltakarni a szemem” (53). Ugyanakkor az elbeszélő nézőpontja többször változik, felteszem, mindez a monotonitás, azaz az egy-hangúság feloldását hivatott megteremteni. Ez többé-kevésbé sikerül is, azonban ezek a váltások igazán ott működnek jól a versekben, ahol szerepváltás is történik, ha új, addig nem használt pozíciót vesz fel a beszélő. Ez utóbbira jó példa a kötet nem csak emiatt egyik legkiemelkedőbb verse, a *Háromszor, ez a szülői szempontból* elmesélt Jézus-történet. Mert noha a parafrázis itt is elsősorban a felnövés, elindulással kapcsolatos események mentén értelmezteti a történetet, ezek a hangsúlyosak, mégis képes teljes képet adni. Hasonlóan erős darab a *Financiális szorongás*, amely kevés eszközt használva tud erős atmoszférát teremteni – itt mutatkozik meg, hogy a szöveg írója költő.

Mint minden rendes első kötetben, hibákat is találni. Például figyelmetlenségre gyanakszom, amikor a *Nyilvános bűnbánat* című versben „atyai pártfogolt” szerepel, jóllehet inkább a „pártfogó” tűnik logikusabbnak. Máshol üres artisztikusságot érzek – hogy ne írjak értelmetlenséget –, amikor elképzelem, hogy mi vagy milyen lehet az „udvariaskodás mozdulatainak kiüresedő magánya” (*Szép*, 33). Még egyet feltétlenül említeni szükséges, azt a részt a *Panoptikum* című versből, ahol azt mondják a szereplők, hogy „lerázzuk magunkról a traumákat, / mint varacskos disznó a sarat” (50). Két kérdés is felmerül: egyrészt, hogy milyen és főleg mekkora trauma lehet, amit csak úgy, egy hétköznapi mozdulattal le lehet rázni, másrészt mit kezdünk a kép kibontásakor azzal a tudással, mely szerint nevezett állat a sarat hőháztartásának biztosítása és egyéb egészségvédelmi okokból használja, tehát még véletlenül sem lerázni szokta, sokkal inkább magára venni.

Bőven kárpótolnak azonban azok a versek, amelyek egy-egy kép kibontásával, illetve a vershang erőteljes megszólaltatásával jól átérzhető

atmoszférát teremtenek. Ilyen a fentebb is kiemelt *Financiális szorongás*, amelyben a gyerekkor mesehősei (Micimackó, Malacka és Bagoly) képzelt társaságként vannak jelen, miközben a versbeszélő felnőttként, felnőttközegben mozog, vagy a *Veteránok* című életkép, amely egy felnőttként reflektált óvodai történet. Hasonlóan jól sikerült az abszurdig hajtott *A ponty* című darab, melyben egy mitologikus történetet kapunk (és itt olvasható a kötet talán legszebb sora, a „lealkonyodtak / az égites-tek” (16). Aztán sikerül megtenni a végső nagy lépéseket, legalábbis erre utal, hogy – mint azt a kötet záróverséből megtudhatjuk – „intetgető kezek után kapkodva / nő fel bennünk az emlékezet” (*Nyiraló*, 55). Az emlékezet tehát az utolsó kifejezés, az *Egyszer végre fiatalok leszünk* ezzel köszön el az olvasótól.

Taródi Luca első kötete – szerencsére – nemcsak a szomorúsággal, hanem a szomorúság tárgyának pontos leírásával, érzékletes szemléltetésével is törődik, miközben humorral (néhol abszurdal, néhol mármár feketével) is operál. Költői eszközeivel, elsősorban az ismétlésekkel, variációkkal a maga módján pontosan megképzí a leírás tárgyát, azt az állapotot, amiben épp van, ami épp a valósága. A kötetet letéve az az érzése az olvasónak, hogy mindezeket épp a versek megírásával, összegyűjtésével és kiadásával sikeresen lezárta, kíváncsian várhatjuk, hogy valóban így van-e.

Süll Mária

Tükröm leszelWomanpress
Pozsony, 2021

Eszenyi Fanni

„ÓRIÁS HINTA AZ ÉLET”

Egy első kötet olvasása előtt mindig izgatott vagyok. Az ilyenfajta izgalom két okból adódhat: a szerző munkáit illető előismeretből vagy az előismeret hiányából. Süll Mária könyvével kapcsolatban a második eset állt fenn. Ennek fényében lelkesedéssel töltött el a valódi tiszta lap tapasztalata, hogy nincsenek prekonceptciók, csak maga a kötet. Persze a cím és a borító – esetleg egy idézet vagy ajánló – segíthet a várakozások megalapozásában. *Tükröm leszel*. Mi ez, egy önreflektív kötet? – gondolom –, aztán eszembe jut, hogy hisz minden könyv magában hordozza az önreflektivitás lehetőségét.

Úgy képezem, az emberek többsége „csak” belecsap az olvasásba, lesz, ami lesz alapon. Én azonban először a szerkezetet nézem meg: ciklusokat – esetünkben öt részre tagolódnak a kötet: *Portré, Visszhang, Prizmák, Tükrőfény, Tengerszem* –, ebből próbálom megalapozni az olvasást. Ezzel kapcsolatban persze felmerül bennem a kérdés: szükséges-e az ilyenfajta megalapozás? Számomra talán igen. És mit mutatnak ezek a cikluscímek? Talán lehetőséget a más-más perspektívából való megfigyelésre? Persze ilyenkor csak találgatok. Aztán elkezdem az olvasást.

A ciklusokat – mintegy felütésként – egy cím nélküli bevezető szöveg előzi meg („Írtam / Csupasz szavakból / Gondolat-falat, / Árnyéka / Kifordított ingemen / Lélek-lenyomat” [5]), amely erősíti az

olvasóban a kötet önreflektív nézőpontjával kapcsolatos preconcepciót. A *Portré* ciklus nyitóverse aztán egészen nyugodt tónussal indul, a természettel kialakítható szimbiózis lehetőségét megjelenítve, amely magában foglalja a szabadság átélésének potenciálját is: „Ellöktem magamtól a talajt. / Mezítláb evezek a szürkületben. / A faág mintha bölcsöm lenne, / Hallgatagon ringat. / Az inga ívén fekszem, / És szabadon lélegzem. / Szárnyalás, zuhanás. / Óriás hinta az élet. / De tart egy láthatatlan horgony” (*Hinta*, 9).

A lírai én szabadsága azonban már az első versben sem feltétlen, sőt a szöveg – valamint később a kötet további része – valójában két rendkívül fontos kérdéskört is felvázol: megfellelthető-e a szabadság a kontroll elvesztésével, valamint egyáltalán létrejöhet-e a valódi kontrollvesztés állapota, és ha igen, lesz-e alkalmunk valaha belefeledkezni, átengedni magunkat a szabadságnak? „De tart egy láthatatlan horgony” – emlékeztet a ciklus nyitóverse, mintegy esetleges válaszul a fenti kérdésekre. Hogy mi is ez a horgony? Talán ez az, amit Süll Mária kötete meg szeretne mutatni nekünk.

A ciklus amellet, hogy tematizálja a szabadság kérdéskörét, rámutat arra a már-már klisének számító jelenségre is, hogy jó és rossz nincsenek egymás nélkül, az idő folyamatos haladása magában foglalja a sikerek és a kudarcok, a bű és a derű, az élet és a halál váltakozását. „A tegnap és holnap / Ostroma a mában. / A telefonom üvegén / szétkenődik az idő” (*Amíg*, 12). Már az első ciklus is hangsúlyozza a változékonyságot, illetve azt, hogy nem vehetjük magától értetődőnek az életet, a szerelmet, hogy nincs egy adott pillanat, és ahogy a minket körülvevő világ változik, ahogy megéljük a fent említett kettősséget, ahogy hat ránk a környezet, úgy alakulunk vele együtt mi is, mígnem a saját tükrképünk is idegennek tűnik már számunkra: „A kint sötét, bent világos / Leleplező játéka. / Belépek. A fény körülvesz. Látszom. / Felnézek. Megborzongok, és én is látok: / Szemben, az üvegen egy döbbszent tükrképet” (*Ablak*, 11).

A nyitóciklusban a lírai én beszélni kezd valakihez, a megszólított kiléte azonban számomra nem volt behatárolható: egyszerre tűnhet egy régi szerelemnek, családtagnak, a lírai én egykori önmagának, sőt akár valamiféle természetfeletti hatalomnak is. A legnyilvánvalóbb megoldásnak talán mégis a szerelmes megközelítés tűnik számomra, hiszen egy-egy vers vallomásként is működhet: „Szemed tükrében / Szépnek látom / Kócos önmagammat. / Hiányoznak. / Az összenézések. / Apró érintések” (*Neked*, 18). Ezt a feltételezést azonban sokszor mégis felül-

írják a ciklus absztraktabb versei, amelyek valamifajta felsőbb hatalom jelenlétét feltételezik: „Különbözünk. / De lényed mintáiban magamra ismerek. / Látom a sötét és fényes foltokat. / Hallom az éneket. / Azokét, akik nekem énekeltek” (*Kulcs*, 13). Bár azt is fontos hangsúlyozni, hogy az említett felek egyidejű jelenléte sem zárható ki. Ezzel alapvetően nem is lenne probléma, de annyira absztrakt és szerteágazó képi világgal operálnak a szövegek, hogy befogadóként nehéz megtalálni az egységet vagy bármit is körülhatárolni, és ezáltal eligazodni a versek és a ciklusok viszonyrendszerében. Sok könyv állítja kemény feladat elé az olvasót, és én valójában szeretem azokat a köteteket, ahol a jelentésteremtéshez a befogadónak is komoly erőfeszítéseket kell tennie. Azonban Süll verseskönyvének több részénél érzem, hogy a befogadó erőfeszítései kudarcba fulladnak, mivel nincs elég támpont a szövegvilágok közti tájékozódáshoz, a versbeszélő számtalanszor elengedi az olvasó kezét, aki azt veszi észre, hogy a sötétben kell tapogatóznia.

A kötet elején kijelölt főbb kérdések azonban a könyv egészét átjárják, hol jobban, hol kevésbé hangsúlyosan. A második ciklusban erősödik a retrospektív perspektíva, de a jelen, a múlt és a jövő itt sem szakad el egymástól, hatnak egymásra, összefonódva vannak jelen. A szóban forgó *Visszhang* című ciklus két okból is eltér a többitől. Egyrészt direkt módon ebben a részben artikulálódik először a hit kérdése: „Hinni / hogy nem a rendszer, de az Isten abszolút. / Hinni bátorság. / Merészség. / Vakmerőség. / Őrülség” (*Vörös bársony*, 24). A hit szembeállítható az első ciklusban megjelenő árnyakkal és démonokkal. És bár az első szakasz a *Portré* című vers rendkívül negatív hangvételével zárul („Dermesztő csend. / Magány. / Csak így. / Csak én. / Csak jég.” [19]), a hit tematizálása itt reménykeltő mozzanatként van jelen.

A ciklus másik kiemelkedő – és talán a kötet egyik legfontosabb – verse az *Odaát* című szöveg, amely egyrészt formailag is eltér a többi verstől, másrészt szerintem ez az a pont, ahol először és utoljára konkrét kapaszkodót kapunk: „Csőtörés volt aznap este. / A két csík alig látható / Mégis felkavart, / Hogy nem áradt belőle az öröm” (26). A ringatózó természet, a húrok rengetege és a hegyláncokon csillogó könnyek után meglepő fordulat csőtörésről olvasni. Mégis ez az a pillanat, amikor a fent említett hatalmas kép- és tematikahalmazban való tapogatózás után végre fellelegezhet az értelmező. Bár a fellelegzés helyett pontosabb talán a döbbenet, hiszen az *Odaát* egy vetélés megélésén vezet minket végig, miközben egyfajta támpontként is szolgál a szöveg előtti és utáni versek, valamint a már felvetett kérdéskörök értelmezé-

séhez. „Csőtörés volt aznap este. / Leváltál rólam, mielőtt / Életképes lettél volna” (27).

Az *Odaátot* követő három ciklus hangvétele azonban inkább a kötetnyitó passzus beszédmodorához hasonló. Egyre több az elrugaszkodott szöveg, és ezzel párhuzamosan egyre gyakrabban fordulnak elő a versekben a közhelyes, giccses elemek, amelyek bár a kötet tematikai felvetéséhez kapcsolódnak, a befogadót még távolabb lökik a szövegektől: „Langyos, / Szürke, / Sík, / Semmi. / A lélek EKG egyenes. / Mozdulsz? / Élsz? / Ha mozdulsz, / Élsz?” (*Asystolia*, 34).

Az *Odaát* után valahogy arra számítunk, hogy minden szövegnek tétje lesz, és ezt a tétet talán rá is vetíthetjük egy-két szövegre, de a kötet verseinek jelentős hányadával kapcsolatban mégis felvetődik egy fontos kérdés: tudnak-e, illetve egyáltalán hivatottak-e valóban többek lenni néhány „szép” vagy jól csengő sornál, vagy pedig megragadnak egy egyszerűbb esztétikum szintjén? Ez a dilemma fogalmazódott meg bennem legtöbbször a *Tükröm leszel* olvasása során.

Az említett hiányt egyébként néhol enyhíteni tudja a zene és a dallam tematizálása, illetve az, hogy gyakran a dallamra, valamint a formára koncentrálnak a szövegek. „Fázós szeptemberi estén / Mellé ülni. / Melegedni, melegedni. / A nap terhét a lángoknak / Átengedni. / Melegedni, melegedni” (*Csendélet*, 45). A könyv néhány versénél viszont – ilyen például a *Szóló szőlő* – a fent említett jelenség problematikusabbá válik: „Megpattan, szétárad, / Selymesség a számban / Mézédés fátyollal / Húsíti szomjám” (31). Ezekben az esetekben a tét és a mondánivaló hiánya vagy az esetleges túlabstrahálás modorossággal is társul.

A dallamosság mellett a rövid, törött sorú formáról is érdemes talán beszélni, a kötet szövegei ugyanis gyakran ezzel a szerkesztésmóddal operálnak. Ez egyes verseknél működik, és erősíti a szöveg jelentéstartalmát (például a *Péntekekben*), máshol csak a „közhelygyűjtemény” érzésre erősíti rá (így az *Örvény* és a *Mezsgye* című versekben). Ez a percepció elvonja a figyelmet a vers valódi mondandójában rejlő esetleges potenciálról.

Hangulatát tekintve a kötet második fele az elsőhöz hasonló. A felvetett kérdések mentén, a szabadság vonatkozásában azonban talán még inkább középpontba kerül a gondolkodás és a gondolatok általi „lehorgonyzás” jelensége, miközben a jó és a rossz, az élet és a halál, az elengedés és a ragaszkodás ellentétpárok az első ciklushoz hasonlóan kirajzolódnak, mialatt egyre több természeti képpel találkozunk. A *Visszhang* ciklus negatív jelentéstartama után, a kötet második felében több-

ször felfénylik a remény, ami értelmezésem szerint a már felvetett hit kérdéskörével is összefüggésbe hozható. „Álmomban sírtam. / Zuhan-
tam. / De szóltál, / És a sötét engedett. / Gyógyulok. / Látok. / Nevetek.
/ Mert láttad könnyeimet” (*Örvény*, 58).

A könyv záróverse az első ciklus nyitószövegénél pozitívabb hangulatú. „Merengek / A végtelen kék mező / Szélfútta habjain. / Határtalan plafon. / Kérdésrengeteg. / Lebegek” (*Intermezzo*, 59). A nyitóverssel ellentétben a szárnyalás és a zuhanás helyett itt lebegéssel, vagyis egy talán kiegyensúlyozottabb helyzettel találkozunk. Felvetődhet bennünk: ha a jó megfeleltethető a szárnyalásnak, a rossz pedig a zuhanásnak, akkor a lebegés az egyensúly lenne a kettő között? Egy állapot, amelyben meglegelhető a béke? Esetleg, ahonnan el lehet mozdulni a jó felé? A versben megjelenő „kérdésrengeteg” ellenére leküzdhető-e valaha a kötet vége felé egyre inkább tematizált gondolatoktól való függés és szorongás? Ezeket a kérdéseket a könyv elolvasása után talán magunknak is érdemes feltennünk.

Egy első kötet olvasása előtt mindig izgalmat érzek, a könyv befejezése után viszont többféle érzelmi végkimenetel lehet. Süll Mária első kötete meglepett azzal, hogy összességében elég nagyot vállal: visszatekint, feldolgoz, filozofál, törekszik a megértésre és az elfogadásra. Az effajta nagy vállalás még a tapasztalt szerzők számára is rendkívül kockázatos: mi marad meg az olvasónak, mire a kötet végére ér? Eleget-e számunkra, ha valami egyszerűen csak szép? Volt-e értelem a nagy szavak és a szerteágazó képi világ között? Kialakul-e a koherencia? Támpontok nélkül befogadóként hány kísérletet teszünk általában egy-egy szöveg, ciklus, kötet megértésére? Ha nem írnék róla, vajon végigolvastam volna ezt a könyvet?

Vados Anna
Nincs véna

Magvető
Budapest, 2022

Vados Anna
Nincs VÉNA

m

Petneházi Erzsébet

PHILOKTÉTÉSZ KIÁLTÁSA

A fájdalomtól jajgató Philoktétész története a viszonylag keveset idézett mítoszok közé tartozik, ennek pedig talán a hős magányos vívódásának leírhatatlansága az oka. Philoktétész életét az elviselhetetlen fájdalom határozza meg sebesülése után, az ennek hangot adó jajgatás pedig felbosszantja társait – ezért magára hagyják a hőst egy szigeten. Vados Anna első, Petri György-díjas *Nincs véna* című kötetének egyik paratextusa ezt a történetet idézi meg, Somlyó György *Philoktétész sebe* című műve által: „Az ordítás és a beszéd között az ének / az egyetlen lehetséges kompromisszum”. Bár a kötet egészét szintén a fájdalom kifejezésének nehézségei határozzák meg, magányos hősök helyett a különböző függőségek (szerhasználat, kodependencia) párkapcsolatban kibontakozó dinamikája kerül a középpontba.

A kötet többnyire rövid terjedelmű, látszólag egyszerű, mégis komplex metaforikát és intertextuális utalásrendszert mozgató verseiből egy történet bontakozik ki, amelyben a szereplők benyomásai, vívódásai válnak fontossá. A történet feltételezhető szereplői egy kodependens kapcsolatban élő pár, amelynek egyik tagja kilenc évre börtönbe kerül. A magára maradt nőnek a társ hiánya mellett annak betegségével, a segítségnyújtás lehetetlenségével is számot kell vetnie, ebben pedig a hasonló problémákat megélt, közös barát segíti őt. A nézőpontok váltakozása, olykor összecsúsítása által a szereplők közti kapcsolat dinamikája

jól érzékelhetővé válik, miközben ezáltal elmélyült, figyelmes olvasásra is ösztönöz minket a kötet. A nő lábfejére tetovált denevér például a férfi szempontjából a megnyugtató ismerősség jele, a nő rémálmainak leírásakor azonban a tetoválások a tűk és a hozzájuk kapcsolódó felelősség mindenütt jelenvalóságára emlékeztetik a versbeszélőt: „A nagybátyám tetováló, / csorog szét a fekete festék, / amit nekem kell felvakarnom. / Feketére festem a hajam” (*Vidám fecskendők*, 19). A nehéz élethelyzeteket feltáró darabok folyamatosan reflektálnak az általuk kibomló történet elbeszélésének nehézségeire. A szereplők belső világa, félelmei nemegyszer álomképek formájában tárulnak fel: „Két nappal később a halott férfi. / A csuklóján mindkét mutató megállt, / én meg csak néztem, mint aki nem érti, / hogy elmegy, hátrahagyja magát” (*Felesleges*, 18). A másik megmentésének vágya és ennek lehetetlensége azonban a kötet záró darabjában már nem homályos félelemként, hanem jól átgondolt kijelentések formájában fogalmazódik meg: „Akkorát esett, hogy vele estünk, / próbáltam tartani és megbotlottam. / Nem rám szabták ezt a súlyt. / És végül is erről nem tehettem” (*Közös barát*, 54).

A segítségnyújtás nehézségei mellett a fájdalom artikulálása is problematizálódik a kötetben. A börtön és a kórház egyaránt hangsúlyossá válik a szereplők életében, a versek fókuszában azonban mindvégig a személyes kapcsolatok és a belső megküzdési stratégiák állnak. Bár a droghasználat büntetőjogi és egészségügyi terminusai látszólag képesek a probléma leírására, a versbeszélő a szenvedő Prométheusz mitikus alakját idézi meg, miután tudomást szerez a börtönbüntetés időtartamáról: „Most keselyűk tépik a májad / az idők végeztéig, és nem lesz könnyebb. / Ülök, sírok és felállok” (*Kilenc*, 15). A szenvedés időtlensége és a tehetetlenség egyaránt megmutatkozik ezekben a sorokban, ugyanakkor a „felállok” ige a folytatás kényszerét implikálja. A fájdalom elleni védekezés egyik lehetősége a rutinba való belesimulás: „Vasárnap kenyeret gyúrok. / A tészta ragacsos, hozzám tapad, / de addig se gondolok semmire. / Dolgozom” (*Kéz melege*, 11).

A kötet komplexitását mutatja, hogy valamely cselekvés periodikus ismétlése az újra és újra feltörő fájdalom kifejeződése is lehet: „Az alattam lakó nő / ilyenkor kezd el sírni vagy üvölni, / a dallamát jól ismerem. / Ülök a sírása hullámaiban” (*Rutin*, 10). Bár az idézett szövegben szereplő nő számára a fájdalom rendszeres artikulálása megnyugtató, egy másik darabból kiderül, hogy környezetének ez rendkívül bosszantó, ez pedig eszünkbe juttatja Philoktétész és társai történetét: „Az öregasszony megint felsírt a kertben. / Lekiabált neki, hogy most már

fejezze be a sírást, / vagy menjen olyan helyre, ahol nem hallani” (*Öröklakás*, 28).

A *Nincs vénában* számos visszatérő elemmel találkozunk, melyek értelmezése csupán többszöri, alapos olvasás után válik lehetségessé. A történetek több szempontú megjelenítése mellett bizonyos képek is fontos kötetsszervező erővel bírnak: ilyen a fonál motívuma, amelynek különböző jelentései a könyv tematikus csomópontjait is kirajzolják. A fonálról egyaránt eszünkbe juthat az összefonódottság (amely az ábrázolt kodependens kapcsolatban különösen jelentőssé válik), az elejtése pedig a kapcsolatok megszakadására utal. Ez nemcsak a párkapcsolatban élő személyekre vonatkozhat, hanem a barátok eltűnésére is, jelezve a krízist átélő személy magányát és beszűkült fókuszát: „Számos dologra nem emlékszem abból az évből. / Más barátok, akikkel megszakadt, mi lett velük? / Morzsolgatni egy szakadó fonál végét, / engedelmességre tanítani az akadozó nyelvet” (*Tehetetlen fogak*, 48).

Ezenkívül fontosak a mitológiai *sorsfonál* és *a történet fonala* kifejezések is, melyek elsősorban a külső erőknél való kiszolgáltatottság jelölőivé válnak, összekapcsolódva a fonálon csüngés veszélyeztetettségével. A *Megmentős* című versben a különböző jelentésrétegek egymásra íródása figyelhető meg: „Mert emeletről talpra estem, a saját fonalamon csüngve, / mint akit megátkoztak, hogy szünet nélkül szője / tovább a saját történetét” (25). A történet elmesélésének vágya és a történetmesélés nehézségei szintén hangsúlyossá válnak a *Csüngők egy fonálon* című versben: „kényszeresen próbálok / egy történetet végigmesélni, aminek / se eleje, se vége nincsen” (47). A kilátástalanság bemutatása mellett azonban a gyógyulás lehetősége is felsejlik, többek között a függőségek leírásánál gyakran alkalmazott negatív spirál jelentésének megfordítása által. A többször megjelenő, felfelé tartó spirál képe a betegségből való kilábalás útját jeleníti meg: „Újra kellett tanulnom a járást / és a beszédet, egy felfelé / tekeredő spirálon sétálni végig” (*Belső kórház*, 50). Látható, hogy a kötet szövegeit erős nyelvi tudatosság jellemzi, a szavak különböző jelentésrétegeinek feltárása azonban nem mindig vezet egyedi megoldásokhoz. A mentőautó és a megmentő személy, illetve cselekedet *Megmentősként* való összekapcsolása bár értelmezhető a téma komolyságát oldó játékos, ironikus gesztusként, a vers szövege ezt nem támasztja alá, így indokolatlannak érezhetjük a szójáték alkalmazását.

A kötet erényei közé tartozik a tabutémák tematizálása, a függőségek különböző formáiról való nyílt beszéd, legnagyobb újdonsága azonban a drogfüggőség és a kodependencia, vagyis a társfüggőség

összekapcsoltsága. Ezáltal ugyanis az átlagolvasó megkérdőjelezheti a függőségről alkotott sztereotip elképzeléseit. A függő gyakran magányos, magából teljesen kivetkőzött személyként jelenik meg a médiában, a kötetben azonban éppen az emberi kapcsolatainak hangsúlyossá. A kodependencia bemutatása által pedig tudatosulhat bennünk, hogy a függőség nemcsak különböző szerekekkel kapcsolatos addikcióra utalhat, hanem a másik kontrollálására, illetve a megmentő szerepéhez való ragaszkodásra is. Vados Anna az *f21*-nek adott interjújában¹ megemlíti, hogy a témával való foglalkozás során nagy hatással volt rá Hoyer Mária *Sóvárgás és szenvedés – Az addiktív keresés mélylélektani megközelítése* című könyve. A mű központi fogalma, a sóvárgás egyfajta hiánytapasztalatra utal, amely pszichoanalitikus nézőpontból túlmutat a kémiai anyagok iránti vágyon, ugyanis a testi, lelki és szellemi kielégülés keresését is magába foglalhatja. A szerző Lacanra támaszkodva emeli ki, hogy az ember Másik utáni vágya kielégíthetetlen, sőt, élményeink alapját is ez a hiány szervezi. Míg az opiátfüggők esetében a testi igények azonnali kielégítése a vágy tárgya, a kodependens személynél a partnerrel szemben támasztott szeretetigény tölti be ezt a szerepet. A társfüggő személyre csekély autonómia és sérült identitás jellemző, tulajdonképpen a másik által való létezés határozza meg az életét, ezzel összefüggésben pedig akaratlanul is megerősíti a szenvedélybeteg viselkedését, hiszen így tudja őt kontroll alatt tartani, magát pedig a megmentő szerepébe helyezni.

A sóvárgás fogalma a kötet több versében is előkerül, a szerhasználathoz és a másik ember iránti sóvárgáshoz egyaránt kapcsolódva. A jelentésrétegeket szinte észrevétlenül írja egymásra a *Dühös égitestek* című szöveg, amelyben a két ember szeretkezése által megfogant, és a nő fájdalmas vajúdása után megszülető személyélete „egy könyökhajlatban” (36) végződik. Mindez a veresszöveg szerint a sóvárgás mitikus lényé emelt fogalmához köthető, amely egyaránt vonatkoztatható a szeretkező szülők testi vágyaira és a drogfüggő személy szer utáni vágyakozására: „Hogy a sóvárgás, ez a vak öregember / egy pillanatra megelégedjen” (36). A *Mellek* című versben a női mell iránti erotikus vágy, illetve a kisgyermek anyától való függése kapcsolódik össze. A biztonságot adó női testtől való elszakadás ugyanis egyben az anyától való elválás traumatikus tapasztalatát is felidézi: „A nő nemsokára szól,

1 SOMORJAI Réka, *Nagyokat harap belénk a tűz – Vados Anna Petri-díjassal beszélgettünk, f21.hu/irodalom/vados-anna-petri-dijas*.

most már menj, / ő megriadt, mit fog kezdeni e nélkül / a nagy, meleg test nélkül a világban, / az egész egy pillanat volt, ahogy / török a jég” (31). A sóvárgás megszűnése pedig egyszerre értelmezhető az új élet kezdeteként, de a tehetetlenségbe való belenyugvásként is: „Sokszor válaszolom, hogy nincs semmi baj, ami azt jelenti, / hogy nem tudnak rajtad segíteni. Én sem. / A sóvárgás elapad. / Csendesek a bennünk zúgó óceánok” (*Átfordul*, 13). A fogalom többféle kontextusban való szerepeltetése által egy olyan világ képe bontakozik ki, amelyben senki sem mentes a kínzó vágyakozástól, rámutatva a sóvárgás emberi létet meghatározó mivoltára. Bár a versek értelmezését kétségtelenül segítik a pszichológiai háttérismeretek, a kötet nem tekinthető csupán a beavattottak számára érthető metaszövegnek, hiszen a lélektani jelenségeket a kibontakozó történet keretében, élőbeszédszerűen, közvetlenül vizszik színre a szövegek.

A kötet tehát súlyos témákat feszeget, az olvasás mégsem válik teljes mértékben nyomasztó tapasztalattá. A küzdelmek részletezése mellett ugyanis a gyógyulás lehetőségét is megjelenítik Vados Anna versei, mégpedig az emberi kapcsolatokon keresztül. Ez a versbeszélő „közös baráttal” való viszonyában mutatkozik meg leginkább, akivel a hasonló tapasztalatok megosztása köti őt össze: „Mindketten féltünk attól, / hogy idő előtt megőrülünk. [...] Mert egyszerre veszítettünk el valakit, / és egymás után fordultunk / bele, / csorgattuk az arcunkra a sötétet” (*Közös barát*, 53). A saját életét, motivációit rezignáltan elemző versbeszélő ugyanakkor a túlzott egymásrautaltság veszélyeire is reflektál, mintegy összefoglalva a kötet egészén végigvonuló problémákat: „végig csak azt / akartuk behajítani a másikon, / hogy töltsé fel csillogással és értelemmel / azt a hideget, amit befelé hordunk. / Jótevőkkel népesítse be az éjszakát” (54).

Összességében tehát elmondható, hogy a kötet nem kínál biztos válaszokat a szövegekben felvetett problémákra, a felmerülő megoldásokat pedig rendre elbizonytalanítja. A kibontakozó történet határai is bizonytalanok, nem adható pontos összefoglalás a szereplők motivációiról sem. Ehelyett a hiány tapasztalata, a kifejezés nehézségei rajzolódhatnak ki élesen, amely bár némileg frusztráló is lehet a befogadás során, mégis érdemes elmerülni a komplex jelentéshálót kirajzoló szövegben, akkor is, ha olykor úgy érezzük, elvesztettük a fonalat.

Kiss Dávid

Medvék bolygója

Napkút
Budapest, 2022

Nagy M. Anna

„MINDEN EGÉSZ ÚJRA ÖSSZEÁLLHAT”

Kiss Dávid hét egységre bontott kötetét nem tematikai megfontolások fűzik szorosra, ehelyett versről versre a személyestől a historiografikus-társadalmi reprezentációk felé haladunk.

A szerző a millennial generáció tagja, harmincöt életéve alatt összegyűlt annyi tapasztalata, hogy költői világot építsen belőlük. De vajon annyi költőnemzedék után tud-e mélységet adni a megszokottnak a világot újnak látó képzelet, vagy csak a régi visszhangok ereje működik?

A kötet címe – *Medvék bolygója* – akár *A majmok bolygójának* pandája is lehet. A medve így emberi avatar, a humánum azonosítására szolgál, az autonómnak, racionálisnak hitt, szabad akarat képzetével bíró szubjektum irodalmi reprezentációja, amely azonban az emberrel ellentétben megbízható – csak azt adja, mi lényege. A medve kiterjesztett metaforaként működik a kötet verseiben, költői aposztrofé alanya, alakjában egy nosztalgikus rend utáni vágyakozás érhető tetten.

A medve egyszerre fenséges és félelmetes, hatalmas asszociációs mezeje nem könnyen detektálható, nehéz mindent felölelni a hozzá tapadó jelentések közül. A gyermekkori helyettesítő tárgy képzetétől a hanti-manysi medvekultuszon át a csillagképig sok minden belefér. Itt és most vajon eredetmítosz vagy inkább egy etikai fordulat nem humán alanya? Akárhogy is, a kortárs diskurzus a medvét az ökokritika alanyává és tárgyává tette, a poszthumán etika egyik jelképeként értelmezi.

Ám végső soron az olvasó képzelete és értelmezése fogja eldönteni, milyen hagyományba illeszti a mackóság fikcióját.

Hogyan képzeljük el Kiss Dávid költői képzetét, hangnemét, illetve versbeszélői helyzetét? Induljunk ki a kötet külleméből. Filigrán könyvecske, fedőlapján egy medve rajza, ahogyan egy stilizált bolygó közepén áll, amelyről sejtjük, a Föld – vagy egy hozzá hasonló égitest.

A hátsó fülről egy fiatal férfi néz a kamera lencséjébe. Komoly, érdeklődő, kissé szkeptikus a tekintete. Nemrég gyerek volt, látta *A majmok bolygóját*, gimnazista vicceket mesélt, mára azonban felismerte saját jelentéktelenségét, felmérte a nagyságrendet az univerzum és önmaga között, ismeri a felnőtttség végletes idegenségét, társadalmi terheit, ismeri a halált is, az elfogadás stádiumában van, így a költő szerepét is magára öltheti.

Kiss Dávid oldalra fordulva beszél, miközben egy pillanatra sem áll meg, talán mert nem az embertől kér figyelmet, hanem valami mástól, ami az embernél nagyobb. Költői hangja rezignált, melankolikus és autentikus. Elvégre őszinte másokhoz és önmagához is.

A nosztalgikus hangnemű *Betelgeuze* az apaseb sejthetően autobiografikus ihletettséű verse. A könnyörtelen időt szólítja meg, mely csak a csillagoknak kegyelmez, a halandóknak nem. Kiss elmúlásverseiben hagyományos nemiszerep-struktúrák szerint rendeződnek a családtagok. Az anya tápláló és gondoskodó, az apa bölcs tanító, aki megmutatja a látható világot és a láthatatlant. Az apa segít megérteni az életet, a versbeszélő számára azonban problémát jelent a leválás és a függetlenedés – úgy érzi, ha ez megtörténik, ősei személyazonossága, identitása is odalesz. Az apa és a magára hagyott gyermek költői képe mégis érzelmi távolságtartásra épít. „Konyhaablakunkból elláttunk / az ismert univerzum határáig. [...] // Egyedül száguldok a Betelgeuze felé / az általad kalkulált pályán, // és míg ötven lettél / torzuló téridőnk onnansó sarkában, // idefent megmaradtam gyerekeknek, / Apa” (22).

Mindenkinek köze van ahhoz, amiről Kiss Dávid ír, elvégre mindenkinek volt már olyan zöld a szeme, mint a tenger Zakynthosnál, mindenkinek halt meg közeli rokona, és mindenkinek vannak elfelejtett ősei. A szerző világa térképből épült táj, a verssorok tér- és időtapasztalatokban lehorgonyzott érzületet említenek, miközben a versbeszélő újra és újra revízió alá veszi az igazodási pontjait. Nemcsak a csillagok felé utazik, hanem történelmi-kulturális térben is, ahová legszemélyesebb érzéseit – az alanyi költészet rekvizitumait – helyezi. Az Osztrák–Magyar Monarchia romjain alakult Kelet-Európát a szerző a szent és

a profán egyidejű keretezésében mutatja meg, amennyiben a Diocletianus-palotát, egy drónt és egy meghalt dalmát popsztár halálát egy szövegtérben szerepelteti (*Split*, 57).

A *Tusnád* című vers mintha ez egész emberiséget szólítaná meg, amikor hangot ad a medvéknek. Úgy sejtem, posztumán érzékenység jellemzi a lírai ént, amikor egy kortárs ökológiai problémát dramatizál: „rendben, a tudósok / megmondták előre, hogy / ekkora populációjának ekkora / a természetes élettere, / de annyi év telt el azóta, / tudomásul vehetnék végre / az emberek, / hogy ez egy és oszthatatlan / territórium: a miénk, és mi / nem közösködünk – // ez már a medvék bolygója” (53).

A kortárs költészetben a legszemélyesebb megnyilvánulásoknak új dimenziót kell nyitni. Vagy szélesebbre tárni – ahogy Kiss teszi –, vagy pedig szűkebbre venni a perspektívát. A *Medvék bolygója* úgy nyit ajtót az alanyi költészetnek, hogy állandóan geográfiai-történelmi-kulturális kontextusba helyezi a személyes vonatkozásokat. Kiss Dávid szerelmi lírája például melankolikus, szemérmes hangú, mindig messziről indít. Nem a kapcsolatok bonyolult érzelmi rezonanciájával foglalkozik, és nem is eseménytörténetet ír, hanem a felejthetlent, a mondhatatlant és az elhallgathatatlant helyezi prehumán és prehistorikus távlatokba. A *Bergen* című vers például a norvég táj – még jóval az emberi kultúra előtti – fenségével keres asszociatív kapcsolatot, amikor a versbeszélő egy érzés végével szembesíti önmagát. A világban meglévő fenséges Kiss költői hangjának konstans eleme, és nem ritkán kapcsolódik a geográfiahoz. A *Szemtől szemben* című az elveszett kincseket rejtő tenger-méllyel állítja párhuzamba az elsüllyedt szerelem érzését, amikor a táj és a szerelmi bánat egybejárását a következőképpen írja le: „Emlékszem, azt mondtad, / a szemem olyan kék, / mint a tenger Zákinthosznál – / éreztem, hogy alámerülsz benne, / akár egy bűvár, aki / mélységre vágyik, és odalent / rég elsüllyedt kincsekre lel” (25).

Mi sem állhat távolabb a lírától – gondolhatnánk –, mint egy levéltári adathalmaz. A kötet végén helyet kapó, performansz jellegű szövegek (*Préselt vadvirágok Szlovéniából*, *A Permonyik*) azonban egyfajta új autentikusságot visznek színre véleményem szerint. Ezen „levéltári versek” szövegét eseményként definiálhatjuk voltaképp.

Amikor William Blake megszemélyesítette a tigrist mint nem human lényt, narcisztikus költői pózba helyezte magát. Shelley prosopopeiája – amellyel a nyugati szelet hozta helyzetbe – az emberi értelmet meghaladó fenséghez szólt. Mindketten ez utóbbival kerestek kapcsolatot, és nem vártak választ, hisz erős érzelmi intenzitást kívántak

mutatni a megszemélyesített felé – a megszólítás gesztusa volt számukra fontos. Olyan költői képeket teremtettek, melyek nem a befogadónak szóltak, hanem saját helyzetükre reagáltak. A költészet szelleméhez beszéltek, maguknak pedig a látnok szerepét jelölték ki. Ma egy ifjú versíró másképp értelmezi a költészet motívumait, attól függően, melyik költői hagyományhoz áll közel. Zilahi Anna például *A bálna nem motívum* című kötetében az egzotikus állatot egyértelműen az etikai fordulat hordozójaként értelmezhetjük, a humán–nem humán szembenállás megjelenítőjeként. Kiss Dávidnál a medve inkább tűnik kiterjesztett metaforának az ember legkevésbé sem fenséges fogalmához, asszociációs mezőnek, a haldokló fantázia metamodern megjelenésének.

Melyik költői hagyományba illeszkedik tehát Kiss Dávid kötete? E kritika szerint a metamodernhez áll közel. A *Medvék bolygója* olyan költészetnek tűnik, melynek középpontjában mitológiák, nosztalgikus történelmi adatok és főként a természeti fenséges áll, mindez melankolikus, rezignált hangnemben előadva. Individualizmus patológias narcizmus nélkül. Ez a költői hang nehezen tudja maga mögött hagyni az ideálokat, mégis a tapasztalásra épít. Hitelességet keres, de nem pont azt – sőt, annak tán éppen az ellenkezőjét –, amelyre a szülei generációja törekedett.

Sebestyén Ádám

Őzek nyaraNapkút
Budapest, 2022

Vincze Richárd

**ÖKOSZILÁNKOK ÉS
„ORGANIKUS TÖRMELEKEK”**

Az első kötetével jelentkező Sebestyén Ádám verseinek világa meglehetősen nyomasztó, azonban semmiképpen sem pesszimista – mondhatnánk, hogy csupán az ökolíra, a poszthumán líra, vagy éppen a biopoétika kitüntetett, ám nyugtalanító témái között lavíroznak. És hozzátehetnénk, hogy ezt milyen izgalmas, egyedi képek megformálásával teszi. Az *Őzek nyara* egyszerre láttelel az ember utáni létezésről, az ökológiai katasztrófa közelségéről, valamint arról az új földtörténeti korszakról, amelyben a humán létezés relikviái és a természet új egységben formálódnak majd meg. Természetesen azt is fontos megjegyezni, hogy ezek az aspektusok nem válnak élesen külön a versekben, hanem hol egymással összejátszva teremtenek komplex atmoszférát, hol pedig az lehet az olvasó érzése, hogy a fentebbieket leírni igyekvő trópusok jobban működnek külön. E – Szalai Zsolt előszavával szólva: ökológiai és mitológiai kozmológiát építő – költemények három egyforma terjedelmű fejezetre tagolódnak.

Az első, *Istenek játszótere* címűben leginkább az olyan topikok kerülnek előtérbe, mint a humán aktivitás környezeti hatásai, az ökológiai apokalipszis, a környezetvédelem politikuma, valamint a szinte minden második szöveget érintő mitológiai összefüggések. Zárójelben megjegyzendő, hogy e gyűjtemény fejezetei témáikat, poétikáikat,

megoldásaikat tekintve sem tekinthetők egységesnek. Találunk itt is kivételeket, másként építkező, máshonnan induló és máshova jutó verseket, például: *Hideg holdak*, *Önismeret*, *Ragadozók*, de a jelzett csomópontok segíthetik az eligazodást. A fejezet nyitószövege, *A teremtés mellékszála*, túl azon, hogy illeszkedik a feltételezhetően az istenember teremtő és romboló státuszára rájátszó ciklus címéhez, a biodiverzitás csökkenésének következményeiről számol be, teszi ezt azonban mitológiai, a teremtés újrajátszásaként megmutatkozó távlatban: „Sárba temetett halak. Testük kiszárad, hogy eltévedt gyökerek / tápláléka legyen. Végül az összes szárat ereszt, majd levelet bont s rügyeket, / [...] áttetsző halpikkelyszirmok hullanak a part menti iszapba. / Attól kezdve ezt a virágot eszi a környék összes / vízimadara, a méhek pedig / a folyóba ölik magukat” (7). A méhek pusztulása mint az ökológiai katasztrófa mára már szimbolikussá (mondhatnánk, akár mémmé) vált eseménye nem az egyetlen, a környezetben bekövetkező negatív változásokat versanyaggá avató textusok sorában. Az *Áldozatok* című szöveg éppen az erdőkre mért pusztító csapásokat poetizálja egy (ál)idillinek mondható képen: „A pókhálón gömbölyű cseppek / gyöngysorai. Őzek taposta ösvényen egy csapat elszánt ember / csörtet. Talpuk alatt kilapult fűszálak. / Sójajtani sem mer a megbénult erdő” (9). A *Csorda* a nap mindent kiegészítő, az ózonréteg vékonyodásának következtében egyre károsabb hatásait a tehének legelésével állítja párhuzamba: „Elszabadultak a naptehenek. Végiglegelik a réteket, / [...] Fekhelyükön kiég / a fű. [...] Fénytestük elvakít, ahogy a városon átvonulva / megindulnak a nyugaton magasodó hegyek felé. / Vörösre nyalt bőrünk még napokon át sajogni fog” (11). Vagy említhetnénk a *Cirokseprűket*, amely a túlzott fogyasztás okán jelentkező, ma is ismert szeméttárolási nehézségeket feszíti a végletekig, összefüggésbe hozva azt a rendrakás, takarítás szimbolikus eszközének diszfunkcionálissá válásával: „Cirokseprűink szálai kihulltak. Lassan agyonnyom / a mindennapok szemete. [...] Cirokseprűink már csak botok. Szálai szétszóródtak / az öt földrészen. Ha másra nem, egymást agyonütni / még jók lesznek, amikor majd levegőt venni se enged / mindennapi szemetünk” (19). Izgalmasak továbbá a globális felmelegedésre, az extrém hőhatásokra tett utalások is, melyek invenciózus tropológiát alkotnak: „Nappalunk vonagló szörnyeteg. / Fényétől könnyezni kezd a szemünk. / Tócsává olvad egy utcakőre loccsant / fagyalt. [...] konyhapokol forrong. [...] Hogy szenteste lesz / vagy szaturnália, mikor öntörvényű / lángunk végre kialszik, legyen titok.” (*Amikor végre kialszik*, 12); „Reng a hegyoldal, ömlik a felkőhögött magma.

[...] Ítéletnapí élmény. Hevít / a földközél, égnek a lávaköpetbe süppedt autók, gőznyájak legelik [...] Napjaid akár az olvadt kőzet, / maguk alá gyürnek. Nem leszel képes több éjszakát végigaludni.” (*Alvászavar*, 14); „Halmokban / rothad sokévnnyi ünnep maradéka.” (*Nekropolisz*, 16); „Lassan párolog el az éj, / akár a kilocsant tinta. / Tegnap üvegszilánk / szitált, s most minden / utca ragyog. Főnixként / lobban a város [...]” (*Búcsú az őrangyaltól*, 22). A hőség tematikájú versek talán központi darabja a *Hőhullám* című, amely egyfajta felszólításként olvasható – menekülésre, rejtőzködésre hívásként, azok elől a pusztító hatások elől, amelyeket a mitológiai távlat szerint a gyerekkor szörnyei okoznak. Ez az eltávolítás több szövegben megtalálható, azonban nem lehet nem úgy olvasni, hogy a környezetre gyakorolt szubverzív emberi hatások relativizálását is jelentse. Persze nem csak ez az olvasat helyénvaló, elképzelhető akár egy, éppen az ember felelősségét felnagyító értelmezés is: „Ereszd le a redőnyt! Rés ne maradjon, / ahol betörhet a kinti világ! Gyerekkorod / szörnyei élnek, s már nem oly szelídek, / mint egykor a csillámló kártyalapokon. / Harcukban sem lelsz többé örömet, mert / az örökös viaskodás miatt lángba borult / a tajga, és napnyugtakor az összevert égre / ülepedik a felkorbácsolt szaharai homok. / Akiknek hős kell, a terekre tódulva lesik / az újonnan pajzsra emelt szabadítót. Ám / akik félik a legforróbb napot, végignézik / máglyára vetett lakóhelyük haláltusáját” (23). Az e versben is megjelenő, az első ciklus politikumát kifejező, a negatív környezeti folyamatok megváltoztatása miatt szerveződő mozgalmak és megmozdulások elégtelenségéről is több helyen olvashatunk: „Sugárutakra terelt tömeg vonul, / s összeszorított szájjal mantrázza, / nem létezik veszett ügy.” (*Nekropolisz*, 16); „Esőtáncot ropnak a terre vezényelt fiatalok. [...] Követed a kántálás moráját.” (*Labirintusjáték*, 18); „Akiknek hős kell, a terekre tódulva lesik / az újonnan pajzsra emelt szabadítót. Ám / akik félik a legforróbb napot, végignézik / máglyára vetett lakóhelyük haláltusáját” (*Hőhullám*, 23).

A három ciklus közül a középső, *Őzek nyara* címűben az emlékszilánkok, az elmúlt idők képei alakítanak ki egyfajta új mitológiai időt. Értelemszerűen – ahogyan egyik fejezetben sem – itt sem húzható fel egy viszonylag egyértelmű narratíva, amely összekapcsolná a verseket. Ez esetben is érdemes inkább a fragmentumokra, azok nyelvi, tematikai aspektusaira fókuszálni, olyan elemekre, amelyek az új mitológiáról, a környezetvédelemről, más bolygók terraformálásáról, így az új élet lehetőségeiről, valamint az ember utáni (és egyben a transzhumán) létezésről adnak számot – eltérő poétikákkal. Rögtön említésre méltó

e fejezet első verse, az *Őskor*. Nem lehet véletlen, hogy a ciklust, melyben a mitológiai utalások még gyakoribbá válnak, ez a szöveg indítja: ugyanis egy új időszakról számol be, amely az ember előtti és az ember utáni lét, valamint az új ember létezmódjait montírozza egymásra, mitologikus időt teremtve ezáltal. A mitologikus elemeknek e költészetben mintha az új időszak megteremtése, egy új időszemlélet érzékeltetése volna az egyik fő funkciója: „Emlékeinket beborítja a Holt-Marcal halfullasztó csendje. / [...] a sarkcsillag lekopott az égről, mint egy falra / tapasztott matrica [...] Kicsorbult bicikliküllőt rejt a fű. [...] Utánanyúlnál, ám baltát / szorongató kezed nem / mer megérinteni” (29). A *Mozaik-otthon* című versben hasonlóképpen jelenik meg az új-rakezdés, az új élettér kialakulásának mitikussága: „Senkiföldje volt, elnézve azt a pár fekete-fehér / képet. Évekbe telt, mire a helyére került / valamennyi betontömb. Mint egymásra pakolt / fakockák, tornyosult föléd az új város. / Ezt hagyta rád az istenek építésze [...]” (30). Számos szöveg tropológiáját szervezik állatok. Ezek egyrészt a humán aktivitás szubverzív jelenlétének elszenvedői, több esetben túlélők, az élet továbbvivői, és van, hogy a humán prezencia nélküli világ alakítói, így a versbeszéd „megformálói” is. Az *Angyalfészek* című szövegben például az ember alkotta technika és az élővilág (kultúra és natúra) viszonyai mosódnak össze: „A tónál egy madár lakik. [...] Fél éve már, hogy fészket rakott vattából, gézből / és drónok csontjaiból [...] Költőhelyét jobb elkerülni. Aki óvatlan, könnyen / a kábelköpetekbe akad. Holdtöltekor hallani, hogy / dalra fakad, s azokon az estéken áram nélkül marad / a környék összes otthona” (32). Egy másik, érdekes képekkel operáló, teológiai tétekkel is rendelkező szöveg az ember-állat viszony hierarchikusságára hívja fel a figyelmet: „Mögötte felgyújtott város. Érzed a vonul / seregek bűzét. / Templomot őrzöl eridben / Falai meggyengültek, omladozik. Ideje, / hogy vezekelj, a tűhegyre szúrt pillangókért” (*Tisztítóútz*, 35). A kötet címadó versében pedig az emberi hiányra íródik rá az állati jelenlét, méghozzá úgy, hogy az emberit is az állati szemszögből mutatják meg a sorok. Pontosabban azt lehetne mondani, hogy a szöveg több perspektívát épít fel, egyfelől az állati szemszögből mutatja meg a posztapokaliptikus teret, másrészt pedig egy olyan külső szemszögből, amelynek – akár emberközpontú – ontológiai státusza vitatott, nem értelmezhető: „Egy bicikli hever a tisztáson, küllőjeszakadt állat. / Rozsdafoltok pettyezik, és olajat vérzik a fűre. [...] Kiehezett gépek sebzik a tájat. Egy bozótha rejtözve / nézzük, ahogy épül az erősek menedéke. Várakozunk, / akár egy halálra ítélt törzs

tehetetlen totemei. [...] Agancsot hullajtva búcsúznak a hamuvá égett nappalaiktól” (*Őzek nyara*, 40). Megemlítendő még, hogy e ciklus versei felől a többi szöveg kozmikus perspektívái is könnyebben érthetők, ugyanis ezek azzal szembesítik a befogadót, hogy az új élet reményében szükségképpen más bolygót kell meghódítani, terraformálni. Mindez arra is rámutat, hogy a versvilág rendelkezik egy olyan aspektussal, amely a továbblélést, az élet kontinuitását már nem a Föld nevű bolygón tartja lehetségesnek. Vagyis egyrészt sikertelennek és lehetetlennek gondolja a környezetvédelmi lépéseket, másrészt pedig olyan életszakaszt is bemutat, ahol a földi élet szinte már lehetetlenné, az ember számára elviselhetetlenné válik. Ezek tükrében sem tűnik azonban egészében borulátónak a kötet, mert ez a kozmikus perspektíva csupán egy szeletet teszi ki a versek különböző, szerteágazó dimenzióinak. Az itt leírtakra remek példa lehet a *Hírvivők* című vers, amely át is vezet az utolsó, harmadik fejezetbe: „A játszótérről kellene egy nap felröppenni / az űrbe. Itt hagyni mindent, áthatítva / megannyi burkot, kiszakadni a földanyaölből. / Ünnepe lesz, amikor a gömbmászókák felemelkednek / és vasrakétáink kirajzanak, hogy elvigyék hírünk / a csillagokig. [...] Megmutatjuk ledózerolt kukóink / hült helyét, és felolvassuk egy szelektív kukából / mentett indiánkönyv legszebb mondatait. [...] Küldetésünk véget ér / amint egy idegen égitesten elföldeljük féltve őrzött / időkapszulánk” (46).

A harmadik és egyben utolsó fejezet szövegeinek egy része az ittlét pusztulásának, a maradás kilátástalanságának és az ottlét lehetőségeinek, az elindulás szükségességének kérdéseit (is) érinti. Az épített táj és a natúra organikussága találkozik ezekben a szövegekben, azonban már csak a töredezettség, a hiány és a szétroncsolódás felől ismerhető fel mindkét szféra. Mégis van ebben az „épített tájban” valami ismerősség, ami miatt a pusztulása is képes idilliként megmutatkozni és érvként szolgálni az elindulás ellen. Az idilli képek legtöbbször a táj flórájának és faunájának végnapjait, elsoványodásuk tüneteit jelenetезik. Ezekre az igen érzékeny, természetes trópusokra példák lehetnek a következő sorok: „Fűrészportól szaglik a kert” (*Kincseid legjava*, 49); „Korhadat / lécet ölelnek a méregzöld indák. / Az a pár szem túlérétt szőlő fél, hogy / a sárba zuhan” (*Nem engedi el*, 50); „Otthonunk kenyérré puhult falaiba hangyák rágnak / rejtekutat. [...] Madárcsontokat őrizgetsz; / úgy kotortad ki valamennyit az ereszcsonatornába száradt / levelek közül” (*Sárkányetető*, 52); „Álltal az erkélyen, / s alig hittél a szemednek, amikor a szőlőskertek / és nyaralók fölé tornyosuló ár zuhanni kezdett

feléd.” (*Kagylószem*, 56); „Organikus törmelékbe lépsz: ennyi maradt a kertből. / Körülötted összezúzott paradicsomok. Repedt héjuk / alól ömlik a hús. [...] Megfakult uborkaszárak, gyökerek / sárba fulladt cukkinilevél” (*Édeni ősz*, 63) – az idézetek listája könnyedén bővíthető volna. Talán innen, az ittlét idilli volta felől érthető meg a továbblépés bizonytalansága, a szövegek közölte újrakezdés folytonos megakadása. De mintha arról tennének tanúbizonyságot az *Őzek nyara* versei, hogy azért sem érdemes itt hagyni mindezt, ami még a pusztulásban is szép és ismerős, mert valamiféle remény mégiscsak mutatkozhat a változásra. Méghozzá az élet organikussága, annak megújulásra, adaptálódásra való képessége és elemi kiirthatatlansága miatt: „Maradni / kéne, hisz így van rendjén, hogy hajnaltól napestig / kapard a csempe földig érő, penészes szakállát, hogy / csupasz kézzel tépd a zugokba szótt pók-labirintusokat. [...] Rádöbbsz, / nincs hova menj, s immár sose fog besötétedni odakint” (*Sárkánytető*, 52).

Sebestyén Ádám első kötete izgalmas, fontos jelenbéli jelenségekre reflektáló szövegek gyűjteménye. Találó képei, érzékeny versnyelve – a néhány túlírt soron kívül: „Mégkövült tollakról / csöpögő holdfényt” (*Misztérium*, 10); „gőznyájak legelik / a kibelezett rongybaba-otthonokat” (*Alvászavar*, 14); „a fák porhanyóssá / aszalódott emlékezete hullani kezd” (*Rozsda*, 61) – találóan bírja szóra a kortárs ökológiai gondolkodás kiemelt témáit. Nem pusztán az élet organikusságának, az emberi utáni világ eshetőségeinek, valamint az ember által okozott pusztításnak adja érzékletes lenyomatát, hanem morális dilemmával is szembeesíti az olvasót: miként válhat egy érzékeny szövegen való elmerengés és egyszersmind annak megértése a nélkülözhetetlen és gyújtó erejű tenni akarás origójává?

REPERTÓRIUM

2022. november–december

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2022. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent köteteiben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Alföld, 2022. 11., 12.	Irodalmi Jelen, 2022. 11.
Bárka, 2022. 4., 5.	Irodalmi Szemle (Pozsony),
2022. 5., 6.
Confessio, 2022. 1., 2., 3., 4.	Jelenkor, 2022. 11., 12.
Credo, 2022. 3., 4.	Mozgó Világ, 2022. 12.
Élet és Irodalom, 2022. november 4.,
november 11., november 18.,
november 25., december 2.,
december 9., december 16.,
december 22.	Műút, 2022. 2., 3., 4.
Eső, 2022. 2., 3.	Országút, 2022. október 7.,
október 21., november 4.,
november 18., december 2.,
december 16.
Ezredvég, 2022. 4., 5., 6.	Palócföld, 2022. 3.
Forrás, 2022. 11.	Pannon Tükör, 2022. 4.
Helikon (Kolozsvár), 2022. október 10.,
október 25.	Székelőföld (Csíkszereda), 11.
Hévíz, 2022. 1., 2.	Vigilia, 2022. 11., 12.
Híd (Újvidék), 2022. 1., 2–3.	A Vörös Postakocsi, 2022. 1.
Hitel, 2022. 11.	Zempléni Múzsza, 2022. 3.

Vers

1. ACSAI Roland: *Anakreóni versek*. 1. Beinduló kocsikban. 2. Anakreóni versek. 3. A nimfa. 4. Anakreóni dalban. = Palócföld, 3/17. p.
2. ACSAI Roland: *Bagolyvisszhang*. = Bárka, 4/32. p.
3. ACSAI Roland: *És máris*. Rondel/2. = A Vörös Postakocsi, 1/34. p.
4. ACSAI Roland: *Fapados*. = Bárka, 4/30. p.
5. ACSAI Roland: *Fehér nyulunk*. Rondel/39. = A Vörös Postakocsi, 1/35. p.
6. ACSAI Roland: *A göncölszekérről*. = Irodalmi Jelen, 11/30. p.
7. ACSAI Roland: *A bibátnak hiba*. = Irodalmi Jelen, 11/31. p.
8. ACSAI Roland: *Kontraszt*. = Irodalmi Jelen, 11/32. p.
9. ACSAI Roland: *Mára felbős*. Rondel/3. = A Vörös Postakocsi, 1/34–35. p.
10. ACSAI Roland: *Nem nagy ügy*. = Bárka, 4/31–32. p.
11. ACSAI Roland: *Nibelungizálva*. = Irodalmi Jelen, 11/32. p.
12. ACSAI Roland: *Az öröklétről*. = Bárka, 4/32–33. p.
13. ACSAI Roland: *Szabad ügyis*. = Bárka, 4/31. p.
14. ACSAI Roland: *A szél veszi kölcsön*. = Bárka, 4/30. p.
15. ACSAI Roland: *Tartózkodó félelem*. = Ezredvég, 5/49–51. p.
16. ACSAI Roland: *A vulkánról*. = Irodalmi Jelen, 11/31. p.
17. ÁDÁM Tamás: *Bambusz*. [Kocsmadalok Versciklus]. = Ezredvég, 5/4. p.
18. ÁDÁM Tamás: *Búcsú a kedvestől*. = Palócföld, 3/59–60. p.
19. ÁDÁM Tamás: *Fele kocsmá*. [Kocsmadalok Versciklus]. = Ezredvég, 5/3. p.
20. ÁDÁM Tamás: *Olajos padló*. [Kocsmadalok Versciklus]. = Ezredvég, 5/3. p.
21. ÁDÁM Tamás: *Szertartás*. [Kocsmadalok Versciklus]. = Ezredvég, 5/4. p.
22. ÁFRA János: *Kemény, puba*. = Élet és Irodalom, november 25. 17. p.
23. ÁFRA János: *Kiszámíthatatlan reggel*. = Élet és Irodalom, november 25. 17. p.
24. ÁGH István: *A Budai Vigadó átváltozásai*. = Műút, 4/3–5. p.
25. ANDRÁS László – BABICZKY Tibor: *Dionüszosz és Minüasz leányai*. Hajótörés szélcsendben. = Helikon, október 10. 16. p.
26. ANDRÁS László – BABICZKY Tibor: *Dionüszosz és Minüasz leányai*. Hajótörés szélcsendben. = Helikon, október 10. 16. p.
27. ANDRÁS László – BABICZKY Tibor: *A félreértés*. Hajótörés szélcsendben. = Helikon, október 10. 16. p.
28. ANDRÁS László – BABICZKY Tibor: *Félreértés*. Hajótörés szélcsendben. = Helikon, október 10. 16. p.
29. ANDRÁS László – BABICZKY Tibor: *Gnóthi szeauton*. [I.] Hajótörés szélcsendben. = Helikon, október 10. 17. p.
30. ANDRÁS László – BABICZKY Tibor: *Gnóthi szeauton*. [III.] Hajótörés szélcsendben. = Helikon, október 10. 17. p.
31. ANDRÁS László – BABICZKY Tibor: *Gyász*. Hajótörés szélcsendben. = Helikon, október 10. 17. p.
32. ANDRÁS László – BABICZKY Tibor: *Ködben*. Hajótörés szélcsendben. = Helikon, október 10. 16. p.
33. ANDRÁS László – BABICZKY Tibor: *Ködös kikötőben*. Hajótörés szélcsendben. = Helikon, október 10. 16. p.
34. ANDRÁS László – BABICZKY Tibor: *Trójai sírfelirat*. Hajótörés szélcsendben. = Helikon, október 10. 16. p.
35. ANDRÉ Ferenc: *Hüvelykujj. A párbeszéd-kísérlet*. részlet az Egy tenyér elágazásai ciklusból. = Hévíz, 1/49–54. p.
36. APOSTAGI Zoltán: *A mindenség karácsonya*. = Confessio, 4/56–57. p.
37. APOSTAGI Zoltán: *Nagypénteki oratio*. = Confessio, 1/32–33. p.
38. BALAJTHY Ferenc: *Már nyílnak a kertben*. Petőfi 200. = Palócföld, 3/78. p.
39. BALAJTHY Ferenc: *A nap majd fordul*. (Veszélyes vírusok virulásakor). = Palócföld, 3/78. p.
40. BALATONI László: *Koper*. = Helikon, október 10. 12. p.
41. BALATONI László: *A lugásban*. = Helikon, október 10. 12. p.
42. BALATONI László: *Isten veled*. = Helikon, október 10. 12. p.
43. BALATONI László: *Színeváltozás*. = Helikon, október 10. 12. p.
44. BALÁZS Imre József: *Hernyónosztalgia*. = Műút, 3/11. p.
45. BALI Anikó: *Költözés*. = Bárka, 4/48. p.
46. BALI Anikó: *Osztatlan közös*. = Bárka, 4/47. p.
47. BALI Anikó: *A peron*. = Bárka, 4/47–48. p.
48. BALI Anikó: *Távalyi méz*. = Bárka, 4/48. p.

49. BÁLINT Tamás: *Máj bagymalekvárral.* (részletek). 37. 38. 39. = Bárka, 4/49–50. p.
50. BALOGH Endre: *Döntés kérdése.* = Műút, 4/14. p.
51. BALOGH Endre: *Ez csak füst.* = Műút, 4/15. p.
52. BALOGH Endre: *Karcol, kemény.* = Műút, 4/14. p.
53. BÁNFAI Zsolt: *Analgetica.* = Bárka, 4/36. p.
54. BÁNFAI Zsolt: *Dobányósziget.* = Bárka, 4/36–37. p.
55. BÁNFAI Zsolt: *A középső hajó titkai.* = Bárka, 4/37. p.
56. BÁNFAI Zsolt: *Merülés.* = Palócföld, 3/24. p.
57. BÁNFAI Zsolt: *Nagy Lászlóhoz.* = Palócföld, 3/25. p.
58. BÁNFAI Zsolt: *Primosten.* = Palócföld, 3/24–25. p.
59. BANNER Zoltán: *félegelő.* = Bárka, 5/35. p.
60. BANNER Zoltán: *születésnapomra.* = Bárka, 4/22–23. p.
61. BÁNÓCZI Beáta: *Anyám nem ért.* = Műút, 4/36. p.
62. BÁNÓCZI Beáta: *Népek tavasza.* = Műút, 4/37. p.
63. BÁTHORI Csaba: *Kendervers.* = Műút, 3/13. p.
64. BÁTHORI Csaba: *Szönyeg.* = Műút, 3/12. p.
65. BECSY András: *Mécsesek.* = Bárka, 5/18. p.
66. BECSY András: *A terv.* = Bárka, 5/19. p.
67. BECSY András: *Útinform.* = Bárka, 5/18. p.
68. BENCE Lajos: *Watts halálára avagy elvonulni is tudni kell.* = Pannon Tükör, 4/34–35. p.
69. BENKŐ Imola Orsolya: *Rosti.* = Bárka, 5/36. p.
70. BENKŐ Imola Orsolya: *Szublimal.* = Bárka, 5/37. p.
71. BENYÓ Tamás: *Azután.* = Bárka, 4/45. p.
72. BENYÓ Tamás: *Mártír.* = Ezredvég, 5/43. p.
73. BENYÓ Tamás: *A nagy parázna.* = Ezredvég, 5/42. p.
74. BENYÓ Tamás: *Egy nap.* = Ezredvég, 5/43. p.
75. BENYÓ Tamás: *Tanulság.* = Bárka, 4/45–46. p.
76. BENYÓ Tamás: *Volt idő.* = Ezredvég, 5/42. p.
77. BERÉNYI Klára: *Artemisz.* = Palócföld, 3/77. p.
78. BERÉNYI Klára: *Kisbogár a kő alatt.* = Palócföld, 3/77. p.
79. BÍRÓ Borbála: *azsűrűzománc.* = Helikon, október 10. 13. p.
80. BÍRÓ Borbála: *a nyílt vidék madara.* = Helikon, október 10. 13. p.
81. BÍRÓ Borbála: *szovjet úrutazó.* = Helikon, október 10. 13. p.
82. BÍRÓ Erika: *Bodzaszag.* = Helikon, október 25. 17. p.
83. BÍRÓ Erika: *Fel se néz.* = Helikon, október 25. 17. p.
84. BÍRÓ Erika: *Statiszta.* = Helikon, október 25. 17. p.
85. BÍRÓ Erika: *Takarásban.* = Helikon, október 25. 17. p.
86. BÍRÓ Tímea: *Február elseje.* = Hévíz, 2–3/8–9. p.
87. BÍRÓ Tímea: *Olyan jó, hogy te nem látod.* = Hévíz, 2–3/6–7. p.
88. BITTNER Mónika: *délszláv válság.* = Hid, 1/3–5. p.
89. BOCSIK Balázs: *Babáim gyarmatosítanak engem.* = Hévíz, 1/61–62. p.
90. BOCSIK Balázs: *Gyógytorna.* = Hévíz, 1/69–70. p.
91. BOCSIK Balázs: *Ithaka 404 Hz* = Hévíz, 1/65–68. p.
92. BOCSIK Balázs: *Költözés a márkínövel.* = Hévíz, 1/63–64. p.
93. BOGA Bálint: *Egy.* = Ezredvég, 4/16. p.
94. BOLDOG Zoltán: *Életrajz.* = Eső, 2/53. p.
95. BOLDOG Zoltán: *Kilóár.* = Eső, 2/51. p.
96. BOLDOG Zoltán: *Lényeg.* = Eső, 2/52. p.
97. BOLDOG Zoltán: *Üzlet.* = Eső, 2/51–52. p.
98. BOLDOGH Dezső: *Lelepés.* = Országút, november 18. 26. p.
99. BOLDOGH Dezső: *Meglegyinti.* = Országút, november 18. 26. p.
100. BORDY Margit: *Dimenziók 1. – A tudat játéka.* = Helikon, október 10. 10. p.
101. BORDY Margit: *Dimenziók 3.* = Helikon, október 10. 10. p.
102. BORDY Margit: *Madarak.* = Helikon, október 10. 10. p.
103. BORDY Margit: *Rövidzárlat.* = Helikon, október 10. 10. p.
104. BORSODI L. László: *Átsüvölt.* = Eső, 3/5. p.
105. BORSODI L. László: *A falakon túl.* = Székelyföld, 11/6. p.
106. BORSODI L. László: *Ha megérkezne nekünk délutánra.* = Székelyföld, 11/5. p.
107. BORSODI L. László: *A házon át, lefelé.* = Székelyföld, 11/6. p.
108. BORSODI L. László: *Kátrányos ég alatt.* = Eső, 3/5. p.
109. BORSODI L. László: *Olyanok ezek.* = Eső, 3/4. p.
110. BORSODI L. László: *Az utolsó fa.* = Székelyföld, 11/5. p.
111. BOZSIK Péter: *Programvers.* = Élet és Irodalom, december 16. 17. p.

112. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *El nem küldött levél Marcel Proustnak.* = Irodalmi Jelen, 11/3–5. p.
113. BUDA Ferenc: *Bolondóra.* = Országút, november 4. 27. p.
114. BUDA Ferenc: *Ez a város.* = Országút, november 4. 27. p.
115. BUDA Ferenc: *Forgácsok.* = Országút, november 4. 27. p.
116. BUDA Ferenc: *Hunyorgó.* = Országút, november 4. 27. p.
117. BUDA Ferenc: *Játszik.* = Országút, november 4. 27. p.
118. BUDA Ferenc: *Két bagatell.* = Országút, november 4. 28. p.
119. BUDA Ferenc: *Leng, leng.* = Országút, november 4. 28. p.
120. BUDA Ferenc: *Sóhaj.* = Országút, november 4. 28. p.
121. BUDA Ferenc: *Tűnődve szótlanul.* = Országút, november 4. 28. p.
122. BUDA Ferenc: *Vonul.* = Országút, november 4. 28. p.
123. BÚZÁS Huba: *A Semmi sarkán.* = Ezredvég, 5/67. p.
124. CSOBÁNKA Zsuzsa Emese: *Outsider, 41.* = Alföld, 12/5–6. p.
125. CZIGÁNY Ildikó: *Amikor a szürke is ragyog... =* Ezredvég, 6/38. p.
126. CZILCZER Olga: *Egyetlen lakó.* = Jelenkor, 12/ 1351. p.
127. CZILCZER Olga: *Nemes Nagy Ágneshez Budára.* = Jelenkor, 12/ 1350. p.
128. CZILCZER Olga: *Rossz hír.* = Jelenkor, 12/ 1351. p.
129. CZUCZ Enikő: *Amikor könnyebb.* = Irodalmi Szemle, 5/14–16. p.
130. CZUCZ Enikő: *Árnyékbáb.* = Irodalmi Szemle, 5/12–13. p.
131. DARVASI László: *Én vidám szülőföldem.* = Eső, 2/98–101. p.
132. DEBRECZENY György: *akár egy madártoll vagy egy utazókosár.* = Országút, október 21. 23. p.
133. DEBRECZENY György: *akkor most ki károg káricsál?* = A Vörös Postakocsi, 1/48. p.
134. DEBRECZENY György: *Dalocska.* = Ezredvég, 6/42. p.
135. DEBRECZENY György: *(doxaz)ma.* = Ezredvég, 6/42. p.
136. DEBRECZENY György: *drogos.* = Ezredvég, 6/42. p.
137. DEBRECZENY György: *elfoglaltság.* = Ezredvég, 6/43. p.
138. DEBRECZENY György: *Fegyencruba.* [Reggel beszélnek az uszadékfák]. = Székelyföld, 11/74. p.
139. DEBRECZENY György: *hadi jelentés.* = Ezredvég, 6/42. p.
140. DEBRECZENY György: *Holnap elmegyek.* [Reggel beszélnek az uszadékfák]. = Székelyföld, 11/74. p.
141. DEBRECZENY György: *a köpet.* = Ezredvég, 6/43. p.
142. DEBRECZENY György: *lesz válasz.* = Ezredvég, 6/42. p.
143. DEBRECZENY György: *meglepetés.* = Ezredvég, 6/42. p.
144. DEBRECZENY György: *miért van élet?* = Ezredvég, 6/42. p.
145. DEBRECZENY György: *mobilitát.* = Ezredvég, 6/42. p.
146. DEBRECZENY György: *nem.* = Ezredvég, 6/42. p.
147. DEBRECZENY György: *a piacon.* = Ezredvég, 6/43. p.
148. DEBRECZENY György: *pont akkor.* = Ezredvég, 6/42. p.
149. DEBRECZENY György: *Reggel beszél.* [Reggel beszélnek az uszadékfák]. = Székelyföld, 11/74. p.
150. DEBRECZENY György: *sokra vitte.* = Ezredvég, 6/42. p.
151. DEBRECZENY György: *a szabadságbarcos.* = Ezredvég, 6/43. p.
152. DEBRECZENY György: *tépett szárnyú angyalok.* = Ezredvég, 6/107. p.
153. DEBRECZENY György: *vakcina.* = Ezredvég, 6/42. p.
154. DEBRECZENY György: *a válasz.* = Ezredvég, 6/43. p.
155. DEBRECZENY György: *veszély.* = Ezredvég, 6/42. p.
156. DEMÉNY Péter: *Domus-báz.* = Irodalmi Szemle, 5/17. p.
157. DIDI Xénia: *A kút vize.* = Pannon Tükör, 4/14. p.
158. DIDI Xénia: *Súly.* = Pannon Tükör, 4/14. p.
159. DIDI Xénia: *Tizenkét év.* = Pannon Tükör, 4/15. p.
160. DIENES Eszter: *Emlék.* = Eső, 2/93. p.
161. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Erdőforrás-tó.* = Székelyföld, 11/7–8. p.
162. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *a szerelő-lány.* = Élet és Irodalom, december 16. 17. p.
163. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Szöke, kék szemű, nem túl kedves.* = Bárka, 5/38–39. p.

164. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *A tavaszai esőkről*. = Székelyföld, 11/10. p.
165. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Tizenhat év házasság*. = Székelyföld, 11/8–9. p.
166. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Veled tavaszodom*. = Székelyföld, 11/9–10. p.
167. ECSÉDI Orsolya: *Ciklus*. = Bárka, 4/24–25. p.
168. ECSÉDI Orsolya: *Nyócvanadik szonett*. = Bárka, 4/25–26. p.
169. ECSÉDI Orsolya: *Újrainszólás*. = Bárka, 4/26. p.
170. EGRY Artúr: *temető*. = Ezredvég, 6/15. p.
171. EGRY Artúr: *útkövezők*. = Ezredvég, 6/15. p.
172. ESZTERÓ István: *Jézus DNS-e*. = Bárka, 4/19. p.
173. FALUSI Márton: *A haditudósító nem tudósít*. = Székelyföld, 11/49–53. p.
174. FALUSI Márton: *Utolsó emlékem hazámról*. = Bárka, 5/32–34. p.
175. FARKAS Arnold Levente: *valóságos*. = Credo, 3/103. p.
176. FARKAS Gábor: *akármeddig*. = Hitel, 11/51. p.
177. FARKAS Gábor: *Eltűnőben*. = Hitel, 11/51. p.
178. FARKAS Gábor: *Kezdeni mégis*. = Hitel, 11/51. p.
179. FECSKE Csaba: *Benyálazott ujjal*. = A Vörös Postakocsi, 1/55. p.
180. FECSKE Csaba: *Csaló évek*. = Országút, november 18. 25. p.
181. FECSKE Csaba: *Ha már nem vagy itt*. = Eső, 3/20. p.
182. FECSKE Csaba: *A ház*. = Műút, 2/43. p.
183. FECSKE Csaba: *Másik emlék*. = Eső, 2/102. p.
184. FECSKE Csaba: *Míg tart a nyár*. = A Vörös Postakocsi, 1/55. p.
185. FECSKE Csaba: *A műhely madarai*. = A Vörös Postakocsi, 1/54. p.
186. FECSKE Csaba: *Ösvény*. = Országút, november 18. 25. p.
187. FECSKE Csaba: *Síelő*. = A Vörös Postakocsi, 1/54. p.
188. FECSKE Csaba: *Távolí vers*. = Műút, 2/43. p.
189. FECSKE Csaba: *Tenger*. = Eső, 3/20. p.
190. FEHÉR Renátó: *Csonk*. = Hévíz, 2–3/4. p.
191. FEHÉR Renátó: *Duolingo*. = Hévíz, 2–3/5. p.
192. FEHÉR Renátó: *Philtrum V*. = Hévíz, 2–3/3. p.
193. FEKETE Richárd: *március*. = Jelenkor, 12/1345. p.
194. FELLINGER Károly: *Angyalfü*. = Országút, október 7. 24. p.
195. FELLINGER Károly: *Anyá nagy állatvédő*. = Ezredvég, 6/95. p.
196. FELLINGER Károly: *Boldogság*. = Ezredvég, 6/92. p.
197. FELLINGER Károly: *Családfa*. = Ezredvég, 6/93. p.
198. FELLINGER Károly: *Feneketlen*. = Ezredvég, 6/94. p.
199. FELLINGER Károly: *Hétfő*. = Országút, október 7. 24. p.
200. FELLINGER Károly: *Költészet*. = Ezredvég, 6/92. p.
201. FELLINGER Károly: *Körteíz*. = Alföld, 11/35. p.
202. FELLINGER Károly: *Nagymácséd*. = Ezredvég, 6/93–94. p.
203. FELLINGER Károly: *Segítség*. = Ezredvég, 6/95. p.
204. FENYVESI Ottó: *Hétköznapi szürreal*. = Eső, 2/3–6. p.
205. FERENCZFI János: *Bűnös város*. = Credo, 4/85. p.
206. FERENCZFI János: *Istent akartam*. = Credo, 4/85. p.
207. FERENCZFI János: *A kisfü*. = Ezredvég, 5/59. p.
208. FERENCZFI János: *A magyar masztonboz*. = Ezredvég, 5/60. p.
209. FERENCZFI János: *A párnás fólia*. = Credo, 4/85. p.
210. FERENCZFI János: *A rög halott*. Ikervers. = Credo, 4/84. p.
211. FILIP Tamás: *Emlékszik, meghallgat*. = A Vörös Postakocsi, 1/42. p.
212. FILIP Tamás: *Fölsugárzik*. = A Vörös Postakocsi, 1/41. p.
213. FILIP Tamás: *Végzet és esély*. = A Vörös Postakocsi, 1/42. p.
214. FÖLDVÁRI Ármin: *Dániel harmadik könyve*. = A Vörös Postakocsi, 1/51–53. p.
215. FÖVÉNYI Sándor: *Andrássy út*. = Ezredvég, 5/55. p.
216. FÖVÉNYI Sándor: *Mondd, mit ér*. = Ezredvég, 5/54. p.
217. FUCHS Katalin: *Ítéletidő*. = Ezredvég, 4/40. p.
218. GAJDOS András: *Értitek?* = Ezredvég, 4/30. p.
219. GAJDOS András: *Értitek?* = Ezredvég, 5/14. p.

220. GAJDOS András: *Egy magány rekvizítumai.* = Ezredvég, 4/29. p.
221. GAJDOS András: *Mulandó.* = Ezredvég, 4/29. p.
222. GAJDOS András: *Sci-fi.* = Ezredvég, 4/29–30. p.
223. GÉCZI János: *Függő.* = Élet és Irodalom, november 11. 17. p.
224. GÉCZI János: *A Géczikről.* = Élet és Irodalom, november 11. 17. p.
225. GÉCZI János: *K-k között az á.* = Bárka, 5/3–4. p.
226. GÉCZI János: *Miféle prédája a sorsnak.* = Bárka, 5/4–5. p.
227. GÉCZI János: *Szentháború.* = Élet és Irodalom, november 11. 17. p.
228. GÉCZI János: *Utolsó vers.* = Élet és Irodalom, november 11. 17. p.
229. G.[ÉHER] István László: *A béke esélye.* = Alföld, 12/13–14. p.
230. G.[ÉHER] István László: *Irányban.* = Alföld, 12/14–15. p.
231. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *És merre, milyen ajtón át.* = Élet és Irodalom, december 2. 17. p.
232. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *A jó anyaföldre.* = Élet és Irodalom, december 2. 17. p.
233. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Ne legyen a fény.* = Élet és Irodalom, december 2. 17. p.
234. GERGELY István: *A jövő koldusa.* = Ezredvég, 4/48. p.
235. GERGELY István: *Tavaszzillattal álmodom.* = Ezredvég, 4/47. p.
236. GERGELY István: *Út Ikáriába.* = Ezredvég, 4/46. p.
237. GÖKHAN, Ayhan: *völgy menyasszonya.* = Credo, 4/29. p.
238. GÖMÖRI György: *Májusi ébredés.* = Élet és Irodalom, november 4. 14. p.
239. GÖMÖRI György: *Nyárvége.* = Élet és Irodalom, november 4. 14. p.
240. GÖMÖRI György: *Virágok barca.* = Élet és Irodalom, november 4. 14. p.
241. GRECSÓ Krisztián: *Ne jöjjön senki.* = Eső, 3/8–9. p.
242. GULISIO Tímea: *Csapás.* = Eső, 3/20. p.
243. GULISIO Tímea: *Etap.* = Eső, 3/19–20. p.
244. GYARMATI Dominik: *Asztronauták.* = Székelyföld, 11/13. p.
245. GYARMATI Dominik: *Maszkulin léptek.* = Székelyföld, 11/12–13. p.
246. GYARMATI Dominik: *Messzi mesterség.* = Székelyföld, 11/11. p.
247. GYÖREI Zsolt: *[Ájult délutánok].* = Bárka, 5/6–7. p.
248. GYÖREI Zsolt: *[Elműlnak elfeledten].* = Bárka, 5/6. p.
249. GYÖREI Zsolt: *[Legbelül vacogva].* = Bárka, 5/7. p.
250. GYÓRI László: *Dzsungel.* = Bárka, 4/5. p.
251. GYÓRI László: *Az évad belsejében.* = Bárka, 4/3. 6. p.
252. GYÓRI László: *A pusztfa fal.* = Bárka, 4/4. p.
253. GYURIS Fruzsina: *A varázsló utópiája.* = Ezredvég, 6/75. p.
254. HAÁSZ János: *Gólyafészek.* = Eső, 2/48. p.
255. HAÁSZ János: *Az is van Istennel.* = Eső, 2/48. p.
256. HAÁSZ János: *Kék.* = Eső, 2/49. p.
257. HAÁSZ János: *Kereső tevékenység.* = Eső, 2/50. p.
258. HAÁSZ János: *Nem boldogít.* = Eső, 2/50. p.
259. HAÁSZ János: *Nem lennék felnőtt.* = Eső, 2/49. p.
260. HAÁSZ János: *Véletlenül.* = Eső, 2/50. p.
261. HALMAI Tamás: *A lények alkalmá.* = Bárka, 5/11–12. p.
262. HALMAI Tamás: *Skócia.* = Bárka, 5/11. p.
263. HALMAI Tamás: *Tengerifű.* = Bárka, 5/12. p.
264. HALMAI Tamás: *Textúra.* = Bárka, 5/12. p.
265. HARCOS Bálint: *Széria.* = Alföld, 11/21–23. p.
266. HÁY János: *Görög atya.* = Eső, 3/12. p.
267. HÁY János: *Levél.* = Eső, 3/10–11. p.
268. HORVÁTH Eve: *Febérzaj.* = Alföld, 12/19. p.
269. HORVÁTH Eve: *Menhely a legsötétebb vágyódás ellen.* = Alföld, 12/19–20. p.
270. HORVÁTH Florencia: *Alagsor, elfekvő, 11-es kórterem, 07-es ágy.* = Bárka, 5/44. p.
271. HORVÁTH Florencia: *Anyám orgonabokrok és barackfák között.* = Hévíz, 2–3/10. p.
272. HORVÁTH Florencia: *Csokor anyámnak.* = Hévíz, 2–3/11–12. p.
273. HORVÁTH Florencia: *Gurul tovább.* = Hévíz, 2–3/13–14. p.
274. HORVÁTH Florencia: *Hiátus.* = Bárka, 5/44–45. p.
275. IMREH András: *Kelet-Európa.* = Műút, 4/6. p.
276. IMREH András: *Őszi kollektív.* = Műút, 4/6. p.
277. IMREH András: *Vidéki bázörzök.* = Műút, 4/7. p.
278. ISTENES Tibor: *Honnan kél?* = Palócföld, 3/91. p.
279. ISTENES Tibor: *Tudatunk álmat.* = Palócföld, 3/90. p.

280. ISTÓK Anna: *milieu interieur.* = Mozgó Világ, 12/47. p.
281. ISTÓK Anna: *tritónusz.* = Mozgó Világ, 12/48. p.
282. JAHODA Sándor: *elég.* = Credo, 3/85. p.
283. JAHODA Sándor: *biába.* = Credo, 3/84. p.
284. JAHODA Sándor: *nyár – kimaxolva.* = Credo, 3/84. p.
285. JAHODA Sándor: *Szürkület.* = Credo, 3/85. p.
286. JÓNA Dávid: *Budapest felett az ég.* = Ezredvég, 6/25–27. p.
287. JÓNA Dávid: *Csak akkor.* = Ezredvég, 6/24. p.
288. JÓNÁS Tamás: *Emlékromboló.* = Eső, 2/97. p.
289. JÓNÁS Tamás: *Glória, clarus.* = Eső, 3/94. p.
290. JÓNÁS Tamás: *Nyamvadt nemzedék, a széknakazlat is a tüben keresi.* = Eső, 3/6–7. p.
291. JUHÁSZ Anikó: *Hadjelentés.* = Vigilia, 11/926–927. p.
292. JUHÁSZ Anikó: *Jácintok éneke.* = Vigilia, 11/926. p.
293. JUHÁSZ Anikó: *Üvegtáblák.* = Vigilia, 11/926. p.
294. JUHÁSZ Tibor: *Részesülés.* = Eső, 2/103. p.
295. JUNG István: *Jona és a kutyák.* = Híd, 1/6–8. p.
296. KABAI Lóránt: *el sem kezdett versek.* 24. 18. 33. 34. = Műút, 4/12–13. p.
297. KABAI Lóránt: *el sem kezdett versek.* 32. 8. 9. 11. = Élet és Irodalom, november 4. 17. p.
298. KAISER László: *Állatok farsangja.* = Ezredvég, 5/21–22. p.
299. KAISER László: *Ezt a fejszét.* = Palócföld, 3/13. p.
300. KAISER László: *Korlátlan rabság.* = Palócföld, 3/13. p.
301. KAISER László: *Mit tegyek?* = Palócföld, 3/13. p.
302. KÁLLAI Anna: *Angyalszárnyak (2011).* = Ezredvég, 5/36. p.
303. KÁLLAI Anna: *Fázik a bőr...* = Ezredvég, 5/37–38. p.
304. KÁLLAI Anna: *Ha furcsa...* = Ezredvég, 5/36. p.
305. KÁLLAI Anna: *Volt egy magzat...* (2019). = Ezredvég, 6/19. p.
306. KÁLLAY Eszter: *anyaméh tánc.* = Hévíz, 1/34–35. p.
307. KÁLLAY Eszter: *fűszálak.* = Hévíz, 1/32. p.
308. KÁLLAY Eszter: *a látbatatlanok földje.* = Hévíz, 1/36. p.
309. KÁLLAY Eszter: *ne add tovább.* = Hévíz, 1/33. p.
310. KAMARÁS Klára: *Ketten, a Covid idején.* = Ezredvég, 5/28. p.
311. KÁNTOR Zsolt: *Átlagember tejszínhabban.* És jéggel. = Ezredvég, 6/47. p.
312. KÁNTOR Zsolt: *Mányoki Endre-opus I.* = Országút, október 21. 22. p.
313. KÁNTOR Zsolt: *A nyelv a szánkban van a beszéd szívből jön.* = Székelyföld, 11/79–80. p.
314. KÁNTOR Zsolt: *Univerzum grádicsok.* = Országút, október 21. 22. p.
315. KARAFIÁTH Orsolya: *A tószit.* = Alföld, 12/37–38. p.
316. KÉPES Gábor: *2022. április.* = Ezredvég, 4/12. p.
317. KÉPES Gábor: *otthon, tévmunkában.* = Ezredvég, 4/12. p.
318. KERESZTESI József: *A citrom.* = Műút, 3/14. p.
319. KERESZTESI József: *Dózsa népe.* = Műút, 2/4. p.
320. KERESZTESI József: *És mi mégis.* = Műút, 2/3. p.
321. KERESZTESI József: *Egy nehez nap éjszakája.* = Műút, 2/4–5. p.
322. KERTI István: *Forradalom.* = Ezredvég, 5/80. p.
323. KERTI István: *Nem vagyok egyedül.* = Ezredvég, 5/81. p.
324. KERTI István: *Rabszolga dal.* = Ezredvég, 5/80. p.
325. KESZTHELYI György: *Időtlenységben.* = Székelyföld, 11/76–77. p.
326. KESZTHELYI György: *Tébolyok.* = Székelyföld, 11/76. p.
327. KIRÁLY Eszter: *Kelemen és a sebváltó.* Autós mese. (részlet). = Bárka, 5/59–61. p.
328. KIRÁLY Farkas: *Almod, ha látom.* = Helikon, október 10. 9. p.
329. KIRÁLY Farkas: *Apámnak, neked.* = Helikon, október 10. 9. p.
330. KIRÁLY Farkas: *hommage á Jubász Gyula.* = Helikon, október 10. 9. p.
331. KISS Tibor Noé: *mindenki roncs roncsok vagyunk.* = Alföld, 12/3–4. p.
332. KOLLÁR Dávid: *Hommage.* = Irodalmi Jelen, 11/156. p.
333. KOLLÁR Dávid: *Karantén-haikuk.* Sláger. Alkímia. Borges. = Irodalmi Jelen, 11/156–157. p.

334. KOLLÁR Dávid: *Lappföld meghódítása 4.* = Irodalmi Jelen, 11/158. p.
335. KOLLÁR Dávid: *Megtalált idő.* = Irodalmi Jelen, 11/157. p.
336. KOLLÁR Dávid: *Visszhang.* = Irodalmi Jelen, 11/158. p.
337. KOLLÁR Dávid: *Zeitgeist.* = Irodalmi Jelen, 11/156. p.
338. KOOSÁN Ildikó: *Elmondanám.* = Ezredvég, 4/56. p.
339. KOOSÁN Ildikó: *Szapphóboz.* = Ezredvég, 4/57. p.
340. KOOSÁN Ildikó: *Vibar.* = Ezredvég, 4/55. p.
341. KOPRIVA Nikolett: *Havazás.* = Bárka, 4/14–15. p.
342. KOPRIVA Nikolett: *Hét születés.* = Bárka, 4/12–13. p.
343. KOPRIVA Nikolett: *Labirintus a kertben.* = Bárka, 4/13–14. p.
344. KOPRIVA Nikolett: *Tavaszi, Nyári, Ősz, Tél.* = Eső, 2/97–98. p.
345. KOPRIVA Nikolett: *Transz.* = Eső, 3/95. p.
346. KOSZTOLÁNYI Mária: *Mester és a Pláza.* = A Vörös Postakocsi, 1/49. p.
347. KOSZTOLÁNYI Mária: *Volt egyszer egy tábor.* = A Vörös Postakocsi, 1/50. p.
348. KOVÁCS Balázs: *nyári időszámítás.* = A Vörös Postakocsi, 1/56. p.
349. KOVÁCS Balázs: *Zárójel.* = A Vörös Postakocsi, 1/57–58. p.
350. KOVÁCS István: *A költő megszólítása.* = Eső, 3/91–93. p.
351. KÖRÖSSI P. József: *69.* Összerakva. = Forrás, 11/21. p.
352. KÖRÖSSI P. József: *Lehetne az is. Szerelem.* Összerakva. = Forrás, 11/21. p.
353. KÖRÖSSI P. József: *Még valami más. Köztem és köztem.* Összerakva. = Forrás, 11/22–23. p.
354. KÖRÖSSI P. József: *Egy szerelmi nemlét. Parafrázis.* Összerakva. = Forrás, 11/23. p.
355. KÖRÖSZTÖS Gergő: *egy mosoly híján.* = Hévíz, 2/30–31. p.
356. KÖRÖSZTÖS Gergő: *hajtogatás anizs.* = Hévíz, 2/26–27. p.
357. KÖRÖSZTÖS Gergő: *két régi téma.* = Hévíz, 2/24–25. p.
358. KÖRÖSZTÖS Gergő: *tíz vers.* = Hévíz, 2/28–29. p.
359. KÖVES István: *Anizs Prolinéziából.* = Ezredvég, 4/22–23. p.
360. KÖVES István: *Fű nő a sínek között.* = Ezredvég, 5/65. p.
361. KÖVES István: *A könyvek másképp égneek.* = Ezredvég, 6/9. p.
362. KUSTÁR György: *Jákob.* = Bárka, 4/51–52. p.
363. KUSTOS Júlia: *te az én kincsem.* = Jelenkor, 11/1249. p.
364. KUSTOS Júlia: *Válságom.* = Jelenkor, 11/1248. p.
365. KÜRTI László: *Exotéria.* = Alföld, 11/31. p.
366. KÜRTI László: *Felfogni jöttünk.* = Alföld, 11/32. p.
367. KÜRTI László: *Telibold.* = Alföld, 11/32. p.
368. KÜRTI László: *Vérbűkk.* = Ezredvég, 6/3–6. p.
369. LACKFI János: *A meztelenég zsoldára.* = Eső, 3/13–16. p.
370. LADY CONSTANCE CHATTERLEY: *Lady Chatterley áramot lop.* = Mozgó Világ, 12/46. p.
371. LADY CONSTANCE CHATTERLEY: *Lady Chatterley és a gálya.* = Mozgó Világ, 12/45–46. p.
372. LADY CONSTANCE CHATTERLEY: *Lady Chatterley gyerekkori emlékei.* = Mozgó Világ, 12/44. p.
373. LAJTOS Nóra: *Avarodóban.* = Irodalmi Jelen, 11/12. p.
374. LANCZKOR Gábor: *Dózsa/Goya.* = Élet és Irodalom, december 16. 14. p.
375. LANCZKOR Gábor: *Szeged ostroma (1552).* = Élet és Irodalom, december 16. 14. p.
376. LAPIS József: *Beszédttöredékek a halálról.* Rendezettség. = Bárka, 5/25–26. p.
377. LÁRAI Eszter: *Magasugrás.* = Bárka, 5/48. p.
378. LÁRAI Eszter: *Maszk.* = Bárka, 5/49. p.
379. LÁRAI Eszter: *Tanító néni.* = Bárka, 5/48. p.
380. LÁSZLÓ Liza: *Foltozottak.* = Eső, 3/94. p.
381. LÁZÁR Balázs: *Tizenharmadik helsingöri feljegyzés.* = Eső, 3/17. p.
382. LÁZÁR Balázs: *Tizennegyedik helsingöri feljegyzés.* = Eső, 3/18. p.
383. LEGÉNDY Jácint: *Szinte perzselően.* hogyan. = Élet és Irodalom, december 2. 14. p.
384. LEGÉNDY Jácint: *Tűzvörös fénnel.* majd. = Élet és Irodalom, december 2. 14. p.
385. LENGYEL Géza: *A IX. Szimfónia Advent idején.* = Ezredvég, 6/102. p.
386. LENGYEL Géza: *Rémálom – mivégre?* (Álom – asszociációk). = Ezredvég, 6/66. p.
387. LÖVÉTEI Lázár László: *Lapok egy úti-naplóból.* = Alföld, 11/28–31. p.
388. LUKÁCS Flóra: *Bomlásrajz.* = Irodalmi Szemle, 5/6. p.

389. LUKÁCS Flóra: *Eső*. = Irodalmi Szemle, 5/10. p.
390. LUKÁCS Flóra: *Fűga*. = Irodalmi Szemle, 5/7. p.
391. LUKÁCS Flóra: *Homály*. = Vigilia, 11/923. p.
392. LUKÁCS Flóra: *Liliom*. = Vigilia, 11/923. p.
393. LUKÁCS Flóra: *Papagájketrec*. = Irodalmi Szemle, 5/9. p.
394. LUKÁCS Flóra: *Páva*. = Irodalmi Szemle, 5/8. p.
395. MAGYAR László András: *Abgang*. = Műút, 4/42. p.
396. MAGYAR László András: *Halálvers*. = Műút, 4/41. p.
397. MAGYAR László András: *Hitvita*. = Műút, 4/41. p.
398. MAGYAR László András: *A kert*. = Műút, 4/43. p.
399. MAGYAR László András: *Vupi*. = Műút, 4/42. p.
400. MÁNYAI Kristóf: *Spontán utópia*. = Székelyföld, 11/71–73. p.
401. MARCZINKA Csaba: *Öreg modell*. = Műút, 4/16. p.
402. MARCZINKA Csaba: *A rajzalka monológja*. = Műút, 4/16. p.
403. MARKÓ Béla: *Abonnan hiányzunk*. = Bárka, 4/8. p.
404. MARKÓ Béla: *Bevásárlóközpont*. = Jelenkor, 11/1238–1239. p.
405. MARKÓ Béla: *Déjá vu*. = Műút, 3/47. p.
406. MARKÓ Béla: *A másodperc töredéke*. = Jelenkor, 11/1237–1238. p.
407. MARKÓ Béla: *Honvágy*. = Bárka, 4/7–8. p.
408. MARKÓ Béla: *A másodperc töredéke*. = Műút, 3/4. p.
409. MARKÓ Béla: *Példabeszéd*. = Jelenkor, 11/1239–1240. p.
410. MARKÓ Béla: *Reggeli fény*. = Műút, 3/44. p.
411. MARKÓ Béla: *Az utolsó szó*. = Bárka, 4/9. p.
412. MARNO János: *Ha ellenben*. = Alföld, 11/4. p.
413. MARNO János: *A hajótörés vonzereje*. = Alföld, 11/3–4. p.
414. MARNO János: *Ne kerteljünk*. = Alföld, 11/3. p.
415. MÁRTON Ágnes: *Engem vigyen*. = Alföld, 11/20–21. p.
416. MÁRTON Ágnes: *Franchise*. = Műút, 2/10–11. p.
417. MÁRTON Ágnes: *Josephine*. = Alföld, 11/21. p.
418. MELIORISZ Béla: *Én is*. = Bárka, 5/46. p.
419. MELIORISZ Béla: *Ha igen*. = Mozgó Világ, 12/49. p.
420. MELIORISZ Béla: *Hagyja*. = Mozgó Világ, 12/50. p.
421. MELIORISZ Béla: *Készülődés dalnokversenyre*. = Mozgó Világ, 12/50. p.
422. MELIORISZ Béla: *Majd*. = Bárka, 5/46. p.
423. MELIORISZ Béla: *Még nem*. = Mozgó Világ, 12/50. p.
424. MELIORISZ Béla: *Mint aki*. = Mozgó Világ, 12/49. p.
425. MELIORISZ Béla: *Mit nem*. = Mozgó Világ, 12/49. p.
426. MELIORISZ Béla: *Régóta nem*. = Bárka, 5/47. p.
427. MEZEI Gábor: *H.1. A bizalom vaksága*. = Irodalmi Szemle, 5/3. p.
428. MEZEI Gábor: *H.1.1. A homály partjai*. = Irodalmi Szemle, 5/4. p.
429. MEZEI Gábor: *H.2. Tárgeometria*. = Irodalmi Szemle, 5/5. p.
430. MEZEY Katalin: *Lámpaoltásra bajnal*. = Eső, 2/103. p.
431. MIHÁLY Csilla, B.: *Fénygerinc*. = Confessio, 3/35. p.
432. MIHÁLY Csilla, B.: *Magas hegyekről álmodom*. = Confessio, 3/36. p.
433. MIHÁLY Csilla, B.: *Reszkető papír*. = Confessio, 3/35. p.
434. MIHÁLY Csilla, B.: *Szívembe égésd*. = Confessio, 3/36. p.
435. MIHÁLY Csilla, B.: *Tiszta fény*. = Confessio, 1/34. p.
436. MIKLYA Zsolt: *Bors néni beszélget Ezüstléptüvel*. = A Vörös Postakocsi, 1/39. p.
437. MIKLYA Zsolt: *Bors néni beszélget a közmunkásokkal*. = Bárka, 4/54–55. p.
438. MIKLYA Zsolt: *Bors néni beszélget a saját megkívánó rókaival*. = Bárka, 4/53–54. p.
439. MIKLYA Zsolt: *Fénylakó*. = Vörös Postakocsi, 1/37. p.
440. MIKLYA Zsolt: *Gyerekdalokra*. = A Vörös Postakocsi, 1/38–39. p.
441. MIKLYA Zsolt: *Korall*. = A Vörös Postakocsi, 1/40. p.
442. MIKLYA Zsolt: *Koromének az Énekek énekéből*. = A Vörös Postakocsi, 1/36–37. p.
443. MIKLYA Zsolt: *Színrejtő*. = Bárka, 4/53. p.
444. MOHÁCSI Balázs: *a hűtő*. = Hévíz, 2/38–47. p.
445. MOHAI V. Lajos: *Más seb ez, a balál szennyestén*. (Oratórium-töredék). = Vigilia, 11/924–925. p.
446. MOHAI V. Lajos: *La sera*. = Vigilia, 11/924. p.

447. MOHAI V. Lajos: *Vörösmarty elhamvadt verse*. = Vigilia, 11/924. p.
448. MOLNÁR Krisztina Rita: *Mondtam Serpentinának*. = Élet és Irodalom, november 18. 14. p.
449. MOLNÁR Krisztina Rita: *Serpentina mesélt*. = Élet és Irodalom, november 18. 14. p.
450. MOLNÁR Krisztina Rita: *Serpentina mondta*. = Élet és Irodalom, november 18. 14. p.
451. MURÁNYI Zita: *korong*. = Országút, december 2. 26. p.
452. MURÁNYI Zita: *végtelen*. = Országút, december 2. 26. p.
453. NAGY Atilla: *Abogya...* = Székelyföld, 11/44. p.
454. NAGY Atilla: *Beethoven levelet ír*. (Requiem). = Székelyföld, 11/41–43. p.
455. NAGY Antal Róbert: *Ezredforduló*. = Palócföld, 3/7. p.
456. NAGY Magdolna: *A géptérnök éneke*. = Irodalmi Szemle, 6/51. p.
457. NAGY Márta Júlia: *Azt hiszem, akik*. = Jelenkor, 12/1348–1350. p.
458. NAGY Márta Júlia: *Szanálás*. = Alföld, 11/5–7. p.
459. NAGY Zalán: *Hetedik nap*. = Helikon, október 25. 13. p.
460. NYERGES Gábor Ádám: *Ideges leszel*. = Jelenkor, 11/1252–1253. p.
461. NYIRÁN Ferenc: *Neve?* = Alföld, 11/38–39. p.
462. NYIRÁN Ferenc: *Valamire várva*. = Alföld, 11/39–40. p.
463. OLÁH András: *Elsötétítés*. = Eső, 3/19. p.
464. OLÁH András: *Falakra karcolva*. = Eső, 3/18. p.
465. OLÁH András: *multidőben*. = Mozgó Világ, 12/51. p.
466. OLÁH András: *picinyke rés*. = Mozgó Világ, 12/51. p.
467. OLÁH András: *[senkivé lett]*. = Bárka, 5/23. p.
468. OLÁH András: *[tolvaj szívé]*. = Eső, 2/101. p.
469. OLÁH András: *[válaszút]*. = Bárka, 5/23–24. p.
470. OZSVÁTH Zsuzsa: *Kutyák*. = Élet és Irodalom, december 2. 17. p.
471. PÁL Péter: *Felhő*. = Pannon Tükör, 4/52. p.
472. PÁL Péter: *Szerte*. = Pannon Tükör, 4/50. p.
473. PÁL Péter: *Visszaút*. = Pannon Tükör, 4/50–51. p.
474. PÁL Péter: *Zongorista*. = Pannon Tükör, 4/51. p.
475. PÁL Sándor Attila: *Az érett Vojtina dala*. = Pannon Tükör, 4/20–23. p.
476. PAPP Ákos: *Árnyék integet*. = Irodalmi Jelen, 11/18. p.
477. PAPP Ákos: *A első expozíció*. = Irodalmi Jelen, 11/18. p.
478. PAPP Ákos: *Lezuhannék érte*. = Irodalmi Jelen, 11/19. p.
479. PAPP Ákos: *Megsimítja arcom*. = Irodalmi Jelen, 11/18. p.
480. PAPP Ákos: *Mindent elhagyok*. = Irodalmi Jelen, 11/19. p.
481. PAPP Gréta: *bétepcészt*. = Pannon Tükör, 4/18. p.
482. PAPP Gréta: *örökhény*. = Pannon Tükör, 4/18. p.
483. PAPP Gréta: *szent titkait*. = Pannon Tükör, 4/18. p.
484. PAPP Gréta: *zivatarharc*. = Pannon Tükör, 4/19. p.
485. PAPP SEBŐK Attila: *(könyörgés)*. = Élet és Irodalom, december 9. 14. p.
486. PAPP SEBŐK Attila: *(a rengeteg)*. = Élet és Irodalom, december 9. 14. p.
487. PÉNTEK Imre: *Estebéd*. = Alföld, 11/38. p.
488. PÉNTEK Imre: *Egy jó nap*. = Alföld, 11/36. p.
489. PÉNTEK Imre: *Nyálas ótvar*. = Alföld, 11/36–37. p.
490. PÉNTEK Imre: *Lakoma*. = Alföld, 11/37. p.
491. PETŐCZ András: *Útközben – A túlsó partra*. = Eső, 2/31. p.
492. PETŐCZ András: *Vagyunk, akik*. = Eső, 2/31–32. p.
493. PETŐCZ András: *Zsoltárparafrázis – bogyl el ne aludjam*. = Eső, 3/4. p.
494. PETŐCZ András: *Zsoltárparafrázis – mint mindenki*. = Eső, 3/3. p.
495. PETRIK Iván: *Bal féltékes glóbuszkonzerzefelnyitás*. = Jelenkor, 11/1250. p.
496. PETRIK Iván: *Újabb ervek az örökélet mellett*. = Jelenkor, 11/1250. p.
497. PETRŐCZI Éva: *Baranyai szarvasrudli...* = Confessio, 2/43–44. p.
498. PETRŐCZI Éva: *Fobász Baranyáért*. = Confessio, 2/43. p.
499. PETRŐCZI Éva: *A terítő*. = Credo, 4/97. p.
500. PETRŐCZI Éva: *Vallomás, élethosszig*. Őseim változatos seregletének. = Credo, 4/98. p.
501. PUROSZ Leonidasz: *A John Cage-vita*. = Pannon Tükör, 4/28. p.
502. RÁDAY Zsófia: *Házörzők*. = Irodalmi Szemle, 6/11–12. p.
503. RÁDAY Zsófia: *Kettőfűrészelt nők klubja*. = Irodalmi Szemle, 6/7–10. p.

504. RÁDAY Zsófia: *Lupa*. = Irodalmi Szemle, 6/13–14. p.
505. REGŐS Máttyás: *A bárány fia*. = Pannon Tükör, 4/32. p.
506. REGŐS Máttyás: *Vadbús*. = Pannon Tükör, 4/31. p.
507. SAITOS Lajos: *Radnóti stációi*. = Confessio, 2/52. p.
508. SAITOS Lajos: *Rögtönzött négy soros*. = Confessio, 2/52. p.
509. SAJÓ László: *Április*. = Műút, 2/8. p.
510. SAJÓ László: *Isten megnyomja a tél-gombot*. = Jelenkor, 11/1229–1231. p.
511. SAJÓ László: *Kijövet a temetőből*. = Műút, 2/9. p.
512. SAJÓ László: *A kórteremben*. = Jelenkor, 11/1228. p.
513. SAJÓ László: *egy nap az étel*. = Műút, 2/8. p.
514. SAJÓ László: *Szkarosi felkel*. = Jelenkor, 11/1225–1227. p.
515. SAJTOS Orsolya: *Misztérium*. = Confessio, 4/72. p.
516. SCHEIN Gábor: *Galilei megfordítja hollandi távcsövet*. = Élet és Irodalom, november 25. 17. p.
517. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Betlehemi kenyér*. = Confessio, 4/57. p.
518. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Péter*. = Confessio, 1/33. p.
519. SEBŐK György: *A tudó feneké*. = Műút, 2/35. p.
520. SEBŐK György: *Víz*. = Műút, 2/34. p.
521. SERFŐZŐ Simon: *Ha este*. = Eső, 2/32. p.
522. SERFŐZŐ Simon: *Most jobb neked*. = Eső, 3/98. p.
523. SERFŐZŐ Simon: *Nem csupán*. = Eső, 2/32. p.
524. SIMEK Valéria: *Őszi tájon*. = Palócföld, 3/3. p.
525. SISKA Péter: *Mégis*. = Ezredvég, 5/75. p.
526. SISKA Péter: *Nád*. = Ezredvég, 5/75. p.
527. SISKA Péter: *Őrök visszatérés*. = Ezredvég, 5/75. p.
528. STANKOVICS Marianna: *Balkán*. = Bárka, 4/34. p.
529. STANKOVICS Marianna: *Költők*. Petőfi. Kosztolányi. József Attila. Weöres. = Bárka, 4/35. p.
530. STERMECZKY Zsolt Gábor: *dekonstruktív part*. = Alföld, 11/41–42. p.
531. STERMECZKY Zsolt Gábor: *kettő közt*. = Alföld, 11/40–41. p.
532. STUMMER Attila: *Családi kör*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/43. p.
533. STUMMER Attila: *Déli barangszó*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/44. p.
534. STUMMER Attila: *Divat*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/45. p.
535. STUMMER Attila: *Első*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/43. p.
536. STUMMER Attila: *Fagypon*t. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/44. p.
537. STUMMER Attila: *Farkasné*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/43. p.
538. STUMMER Attila: *Idill*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/45. p.
539. STUMMER Attila: *Kizárt*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/44. p.
540. STUMMER Attila: *Nyom nélkül*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/44. p.
541. STUMMER Attila: *Periódus*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/43. p.
542. STUMMER Attila: *Szakasz*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/45. p.
543. STUMMER Attila: *Után*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/44. p.
544. STUMMER Attila: *Végtelen változatosság*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/43. p.
545. STUMMER Attila: *Verssor*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/44. p.
546. STUMMER Attila: *Vőfély*. [Periódusos rendszer – Versciklus]. = A Vörös Postakocsi, 1/45. p.
547. SUHAI Pál: *Esettanulmány*. = Hítel, 11/43. p.
548. SUHAI Pál: *A fölmentett fegyenc*. = Hítel, 11/41. p.
549. SUHAI Pál: *Történelem*. = Hítel, 11/42. p.
550. SÜTŐ Csaba András: *utak éjjel, pizsama, testen tapadó*. = Hítel, 11/29–32. p.
551. SZABADOS Attila: *Az áldozat*. = Alföld, 12/24. p.

552. SZABADOS Attila: *Árvácskák*. = Alföld, 12/26. p.
553. SZABADOS Attila: *Büntetőjogi felelősségem teljes tudatában kijelentem* = Alföld, 12/25–26. p.
554. SZABADOS Attila: *Eper*. = Eső, 2/33. p.
555. SZABADOS Attila: *Fehér sarok*. = Alföld, 12/25. p.
556. SZABADOS Attila: *Hagyaték*. = Eső, 2/33–34. p.
557. SZABADOS Attila: *Sörét*. = Eső, 2/33. p.
558. SZABADOS Attila: *Szőnyeg*. = Műút, 2/39. p.
559. SZABADOS Attila: *Üveg*. = Műút, 2/38. p.
560. SZABADOS Attila: *A vendég*. = Eső, 2/34. p.
561. SZÁLINGER Balázs: *A dolgok ujjongó eleje*. = Hévíz, 1/41. p.
562. SZÁLINGER Balázs: *Emberszületések megkapó leírásának idején*. = Hévíz, 1/42. p.
563. SZÁLINGER Balázs: *És most ördögi minták*. = Hévíz, 1/39–40. p.
564. SZÁLINGER Balázs: *Szalasztó*. = Hévíz, 1/37–38. p.
565. SZÁNTÓ László: *Ha komoly lennék*. = Ezredvég, 5/73–74. p.
566. SZAUER Ágoston: *Expedíció*. = Bárka, 4/20. p.
567. SZAUER Ágoston: *Feketén*. = Bárka, 4/20. p.
568. SZAUER Ágoston: *Határ*. = Bárka, 4/21. p.
569. SZAUER Ágoston: *Post scriptum*. = Bárka, 4/21. p.
570. SZAUER Ágoston: *Valami*. = Bárka, 4/20. p.
571. SZÁZ Pál: *Az ablakszárny*. = Műút, 2/36–37. p.
572. SZEMERE Miklós: *A zempléni Balpárt*. (Excepius excepiendis). = Zempléni Múzea, 3/[2.] p.
573. SZENTJÁNOSI Csaba: *Festői lakótelep*. = Ezredvég, 5/29. p.
574. SZENTJÁNOSI Csaba: *Mennyi menekült...* = Ezredvég, 4/4. p.
575. SZENTJÁNOSI Csaba: *Az útpadka lélekvonalán*. = Ezredvég, 4/3. p.
576. SZENTJÁNOSI Csaba: *Versbekek*. = Ezredvég, 4/5. p.
577. SZENTMÁRTONI János: *Tanvers az ásásról*. = A Vörös Postakocsi, 1/31. p.
578. SZEPESI Zsuzsanna: *Csak biába*. = Ezredvég, 4/33–34. p.
579. SZEPESI Zsuzsanna: *Falak...* = Ezredvég, 5/54. p.
580. SZEPESI Zsuzsanna: *Virtuális jövő...* = Ezredvég, 4/33. p.
581. SZIJJ Ferenc: *Alternatív univerzum*. [Ritka események – Versciklus]. = Hévíz, 1/29. p.
582. SZIJJ Ferenc: *Ébredések*. [Ritka események – Versciklus]. = Hévíz, 1/30. p.
583. SZIJJ Ferenc: *Fogadalom*. [Ritka események – Versciklus]. = Hévíz, 1/29. p.
584. SZIJJ Ferenc: *Gépemberek*. [Ritka események – Versciklus]. = Hévíz, 1/31. p.
585. SZIJJ Ferenc: *Nagyobb vizék*. [Ritka események – Versciklus]. = Hévíz, 1/30. p.
586. SZIKRA János: *Bőregerek Egerben*. = Székelyföld, 11/45. p.
587. SZIKRA János: *Cigi*. Profán legendák. = Hítel, 11/5–6. p.
588. SZIKRA János: *Depresszió*. = Székelyföld, 11/48. p.
589. SZIKRA János: *Fél év se volt*. = Székelyföld, 11/46–47. p.
590. SZIKRA János: *Mondta Manda*. Profán legendák. = Hítel, 11/6–7. p.
591. SZIKRA János: *Néger nő vagyok*. = Székelyföld, 11/47. p.
592. SZIKRA János: *Öten ültek egy biciklin*. = Székelyföld, 11/45–46. p.
593. SZIKRA János: *Özv. Dr. Keller Kálmáné*. Profán legendák. = Hítel, 11/3–4. p.
594. SZIKSZAI Károly: *Celeb*. = Élet és Irodalom, december 9. 17. p.
595. SZIKSZAI Károly: *Korai sötétség*. = Élet és Irodalom, december 9. 17. p.
596. SZILÁGYI Máté: *A lakótelep bőse*. = Ezredvég, 4/41–45. p.
597. SZILÁGYI Miklós: *Benyitottam a konyhába*. Az „Emberek vidékei” ciklusból. = Bárka, 4/38–39. p.
598. SZILÁGYI Miklós: *Engem ne, ne...* Az „Emberek vidékei” ciklusból. = Bárka, 4/39. p.
599. SZILÁGYI Miklós: *Isten sem önmagát nézi*. Az „Emberek vidékei” ciklusból. = Bárka, 4/40. p.
600. SZILÁGYI Miklós: *Óriztem a képet*. Az „Emberek vidékei” ciklusból. = Bárka, 4/38. p.
601. SZIRONY Brigitta: *de most*. = Hévíz, 2–3/17. p.
602. SZIRONY Brigitta: *a gyermekkor költészete*. = Hévíz, 2–3/18. p.
603. SZIRONY Brigitta: *hirtelen felnőtt*. = Hévíz, 2–3/16. p.
604. SZIRONY Brigitta: *vissza, újra*. = Hévíz, 2–3/15. p.
605. SZÓCS Petra: *Az apród*. = Hévíz, 1/55. p.
606. SZÓCS Petra: *Át a fellegráron*. = Hévíz, 1/60. p.

607. Szöcs Petra: *Nagyidő*. = Hévíz, 1/56–58. p.
608. Szöcs Petra: *Profilköltés*. = Hévíz, 1/59. p.
609. SZÖLLÖSI Máttyás: *Csödület*. = Országút, november 18. 24. p.
610. SZÖLLÖSI Máttyás: *Szabad*. = Országút, november 18. 24. p.
611. SZÖVÉNYI-LUX Balázs: *Egyensúlyozás*. = Credo, 4/5. p.
612. SZÖVÉNYI-LUX Balázs: *Eljövendő intelem*. = Credo, 4/3. p.
613. SZÖVÉNYI-LUX Balázs: *Gyónás*. = Credo, 4/5. p.
614. SZÖVÉNYI-LUX Balázs: *Hittem*. = Credo, 4/4. p.
615. SZÖVÉNYI-LUX Balázs: *Tréning*. = Credo, 4/4. p.
616. SZÖVÉNYI-LUX Balázs: *Zsoltár 2021*. = Credo, 4/3. p.
617. SZTANÓ László: *Április 14*. = Ezredvég, 4/36. p.
618. SZTANÓ László: *Harag, lángot lánggal oltó*. = Ezredvég, 4/36. p.
619. SZTANÓ László: *József Attilához*. = Ezredvég, 6/58. p.
620. SZTANÓ László: *Oltalmazzon a félelem*. = Ezredvég, 6/57. p.
621. SZTANÓ László: *Számvetés*. = Ezredvég, 4/37. p.
622. SZTRÁNYAY Miklós: *Karácsonyi vers*. = Ezredvég, 6/108. p.
623. TÁBOR Ádám: *City-Walden*. = Jelenkor, 12/1347. p.
624. TÁBOR Ádám: *A betventengelyen*. = Élet és Irodalom, november 25. 14. p.
625. TÁBOR Ádám: *Kút és inga-éveim*. = Jelenkor, 12/1347. p.
626. TÁBOR Ádám: *Luca-kor*. = Élet és Irodalom, november 25. 14. p.
627. TÁBOR Ádám: *Özönvérkönyv*. = Élet és Irodalom, november 25. 14. p.
628. TATÁR Sándor: *Kedveszei monumentum*. = Műút, 2/7. p.
629. TATÁR Sándor: *Magához*. = Műút, 2/6. p.
630. TOMAJI Attila: *Semmiágon*. = Eső, 2/35–36. p.
631. TOMPA Gábor: *Naplótörédek*. = Bárka, 5/50. p.
632. TOMPA Gábor: *Ott volnék, ahol nem*. = Bárka, 5/51. p.
633. TOMPA Gábor: *Útravaló*. = Bárka, 5/50–51. p.
634. TOMPA Gábor: *Záró végtelen*. = Bárka, 5/51. p.
635. TOROCZKAY András: *Anya mosolya*. = Élet és Irodalom, november 18. 17. p.
636. TOROCZKAY András: *Coca-Colát és Twixet vettem*. = Alföld, 12/23. p.
637. TOROCZKAY András: *Ér*. = Élet és Irodalom, november 18. 17. p.
638. TOROCZKAY András: *Fejünk felett csend*. = Jelenkor, 11/1234–1235. p.
639. TOROCZKAY András: *Gyász*. = Jelenkor, 11/1235–1236. p.
640. TOROCZKAY András: *Hol lehet*. = Jelenkor, 11/1232–1234. p.
641. TOROCZKAY András: *Kétely*. = Alföld, 12/20–22. p.
642. TOROCZKAY András: *KRK*. = Alföld, 12/23–24. p.
643. TOROCZKAY András: *Nem érted meg a tan-góharmonikás bulid, pedig már le volt beszél-ve*. = Élet és Irodalom, november 18. 17. p.
644. TOROCZKAY András: *Nyár, gombócok, párák*. = Eső, 3/96. p.
645. TÓTH Krisztina: *A világból...* (népdal-variáció). = A Vörös Postakocsi, 1/30. p.
646. TÓTH László: *Lótusz*. = Bárka, 5/14–17. p.
647. TÖZSÉR Árpád: *Bagolyköpet*. = Bárka, 4/10. p.
648. TÖZSÉR Árpád: *Ernestus úr a kórházban*. = Bárka, 4/11. p.
649. TÖZSÉR Árpád: *Heidegger-margináliák*. = Alföld, 11/42–43. p.
650. TÖZSÉR Árpád: *A vasaló*. = Bárka, 4/11. p.
651. TÖZSÉR Árpád: *Villanella abakuszra és komputerre*. = Alföld, 11/43. p.
652. TÜRJEI Zoltán: *Koppán, esik, fúj*. = Credo, 4/99. p.
653. TÜRJEI Zoltán: *Magamból téglakat égetek*. = Országút, október 7. 25. p.
654. TÜRJEI Zoltán: *Többdimenziós II*. = Országút, október 7. 25. p.
655. ÚRBÁN Gyula: *Éjféλι meditáció*. = Credo, 4/87. p.
656. ÚRBÁN Gyula: *Imádság a küszöb előtt*. = Credo, 4/86. p.
657. ÚRBÁN Gyula: *Istenes családi anekdota*. = Credo, 4/86. p.
658. ÚRBÁN Gyula: *Püspökfalat*. = Credo, 4/88. p.
659. ÚTASSY József: *Mikor a téboly trónol*. = Eső, 3/88. p.
660. VADOS Anna: *Fekete-fehér*. = Credo, 4/48. p.
661. VADOS Anna: *Kút*. = Credo, 4/48. p.
662. VADOS Anna: *Miközben ezt írtam, rám sötétedett*. = Credo, 4/48. p.
663. VARRÓ Dániel: *A Hepcia bapcija*. = Műút, 3/5–6. p.
664. VARRÓ Dániel: *Hón*. = Műút, 3/7. p.

665. VARRÓ Dániel: *A Teremburás Öregúr.* = Műút, 3/3–4. p.
666. VARRÓ Dániel: *Turgenyev, a burgonya ünnepi gondolatai.* = Műút, 3/8–9. p.
667. VASAS Tamás: *akár a mintáiról.* [Beléd bűjok – Versciklus]. = Híd, 1/12–13. p.
668. VASAS Tamás: *bagolypléd.* [Beléd bűjok – Versciklus]. = Híd, 1/9–10. p.
669. VASAS Tamás: *begyakorolt végiszavak.* [Beléd bűjok – Versciklus]. = Híd, 1/13–14. p.
670. VASAS Tamás: *a bizonyos pont.* [Beléd bűjok – Versciklus]. = Híd, 1/15. p.
671. VASAS Tamás: *hisztéria.* [Beléd bűjok – Versciklus]. = Híd, 1/10. p.
672. VASAS Tamás: *már nem is nyelvtörő.* [Beléd bűjok – Versciklus]. = Híd, 1/11–12. p.
673. VASAS Tamás: *méregtelenka.* [Beléd bűjok – Versciklus]. = Híd, 1/10–11. p.
674. VASI Ferenc Zoltán: *Szajha?* = Ezredvég, 5/69. p.
675. VASS Tibor: *A Szentí-medencében hallottam.* = Eső, 2/104–106. p.
676. VERES Tamás: *Aszerelem balott.* = Ezredvég, 5/15. p.
677. VERMES Nikolett: *Ősz.* = Irodalmi Jelen, 11/52. p.
678. VERMES Nikolett: *Poszt-posztmodern gyónás.* = Irodalmi Jelen, 11/52. p.
679. VIKOR Györgyi: *Annak van bokra.* = Híd, 2–3/20. p.
680. VIKOR Györgyi: *Szürkülő fényben.* = Híd, 2–3/19. p.
681. VINCZE Erika: *csomóz.* = Irodalmi Jelen, 11/23. p.
682. VINCZE Erika: *kulcsszavak.* = Irodalmi Jelen, 11/24. p.
683. VINCZE Erika: *mintha.* = Irodalmi Jelen, 11/23. p.
684. VÖLGYI Anna: *Hattyútoll és kantilénák.* = Műút, 3/43. p.
685. VÖLGYI Anna: *lassú folyó.* = Műút, 3/42. p.
686. VÖRÖS Gergely: *A fagysebek.* = Irodalmi Szemle, 6/3. p.
687. VÖRÖS Gergely: *Falusi dogmatika.* = Irodalmi Szemle, 6/6. p.
688. VÖRÖS Gergely: *Reciprocitás.* = Irodalmi Szemle, 6/4. p.
689. VÖRÖS Gergely: *A világ szabályai.* = Irodalmi Szemle, 6/5. p.
690. VÖRÖS István: *Ági a gép előtt.* = Jelenkor, 11/1246. p.
691. VÖRÖS István: *Elmek.* = Eső, 2/107. p.
692. VÖRÖS István: *A limericki lecke.* = Jelenkor, 11/1247. p.
693. VÖRÖS István: *Utazás az öregségbe.* = Országút, október 21. 24. p.
694. VÖRÖS Viktória: *Damaszkusz.* = Bárka, 5/21–22. p.
695. VÖRÖS Viktória: *Fészeknyi áldás.* = Bárka, 5/20–21. p.
696. VÖRÖS Viktória: *Homlokon kezem.* = Bárka, 5/22. p.
697. VÖRÖS Viktória: *Kolostorok rendje.* = Vigilia, 11/927–928. p.
698. WIRTH Imre: *Szómorzsákat söprögetve.* = Élet és Irodalom, november 11. 14. p.
699. ZÁGOREC-CSUKA Judit: *Elmulás.* = Pannon Tükör, 4/36. p.
700. ZÁGOREC-CSUKA Judit: *Muravidék Parnasszusán.* = Pannon Tükör, 4/36–37. p.
701. ZALÁN Tibor: *Anzix – esővel.* = Alföld, 12/13. p.
702. ZALÁN Tibor: *Delfinek.* Dragéi felelőszonettek. = Bárka, 5/9. p.
703. ZALÁN Tibor: *Előtt-idők.* Dragéi felelőszonettek. = Bárka, 5/8. p.
704. ZALÁN Tibor: *Fővenyparton.* = Alföld, 12/13. p.
705. ZALÁN Tibor: *Héliopolisz.* Dragéi felelőszonettek. = Bárka, 5/10. p.
706. ZALÁN Tibor: *Kiesett beték.* [Felelőszonettek Versciklus]. = Forrás, 11/3. p.
707. ZALÁN Tibor: *Kimerültség.* Dragéi felelőszonettek. = Bárka, 5/9–10. p.
708. ZALÁN Tibor: *Kísérlet búcsúzásra.* = Jelenkor, 12/1346. p.
709. ZALÁN Tibor: *Könyv a parton.* Dragéi felelőszonettek. = Bárka, 5/9. p.
710. ZALÁN Tibor: *Köveken.* [Felelőszonettek Versciklus]. = Forrás, 11/3. p.
711. ZALÁN Tibor: *Lék M-nek.* = Eső, 2/106. p.
712. ZALÁN Tibor: *A semmi felé.* [Felelőszonettek Versciklus]. = Forrás, 11/3. p.
713. ZALÁN Tibor: *Tekintet nélkül.* = Jelenkor, 12/1346. p.
714. ZALÁN Tibor: *Tökéletes kivitelezés.* = Alföld, 12/14. p.
715. ZALÁN Tibor: *Tünékenyebb létformák.* Dragéi felelőszonettek. = Bárka, 5/8. p.
716. ZSILLE Ákos: *Barátság.* = Credo, 4/100. p.
717. ZSILLE Ákos: *Fokozódó üzenet.* = Credo, 4/100. p.
718. ZSILLE Ákos: *Örömtűzek.* = Credo, 4/101. p.
719. ZSILLE Gábor: *Átvezetés.* = Hítel, 11/15. p.
720. ZSILLE Gábor: *Bagolyfészek.* = Hítel, 11/14. p.
721. ZSILLE Gábor: *Hétfőbűn.* = Hítel, 11/13. p.

722. ZSILLE Gábor: *Invazívú*. = Országút, december 16. 40. p.
723. ZSILLE Gábor: *Megszólal*. = Országút, december 16. 41. p.
724. ZSILLE Gábor: *Téreggyakorlat*. = Országút, december 16. 40. p.
725. ZSILLE Gábor: *A természetről*. = A Vörös Postakocsi, 1/33. p.
726. ZSILLE Gábor: *Ünnepi*. = Országút, december 16. 41. p.
727. ZSILLE Gábor: *Zamárdi*. = Hitel, 11/12–13. p.
728. ZSILLE Gábor: *Zenei vers*. = A Vörös Postakocsi, 1/32. p.
729. ZSIRAI László: *Bár volnék*. = Confessio, 3/70. p.
730. ZSIRAI László: *Egyenesen*. = Confessio, 4/74. p.
731. ZSIRAI László: *Elvárás*. = Confessio, 2/34. p.
732. ZSIRAI László: *Hűség s szeretet*. = Confessio, 2/33. p.
733. ZSIRAI László: *Kíséret*. = Confessio, 2/35. p.
734. ZSIRAI László: *Miatta szép*. = Confessio, 2/34. p.
- Rövid próza**
735. ÁDÁM Szilamér: *Hogy lehet egy az Isten*. = Helikon, október 10. 8. p.
736. ÁDÁM Szilamér: *Szent István Kolozsváron, 2022-ben*. = Helikon, október 10. 8. p.
737. ANISZI Kálmán: *Kérem, bocsásson meg, ha tud!* = Confessio, 4/62–65. p.
738. ANISZI Kálmán: *Keserű pirulák – ártatlan múltidézés*. Emlékképek. = Confessio, 3/64–70. p.
739. ANISZI Kálmán: *Temetés – anno...* = Confessio, 1/35–42. p.
740. ARANY Zsuzsa: *Ferragosto*. = Irodalmi Jelen, 11/67–68. p.
741. ARANY Zsuzsa: *Mert igen is kell az a varázs, a csillogás...* = Irodalmi Jelen, 11/69–73. p.
742. BAJNAI Zsolt: *Kiesés*. = Eső, 3/45–48. p.
743. BALI Péter: *Az egyetlen bűnöd egy zárt szoba, és csak neked van kulcsod hozzá*. = Műút, 2/16–19. p.
744. BALLAI László: *Bravó*. = Ezredvég, 6/10–14. p.
745. BALLAI László: *A Fővadász szobra*. = Ezredvég, 4/6–11. p.
746. BALLAI László: *A Kis Marseille-ből a tengerre*. = Ezredvég, 5/30–35. p.
747. BÁNKI Éva: *Hogy neveld a sárkányodat?* = Eső, 3/40–45. p.
748. BÁTHORI Csaba: *Kitalált böstettek*. = Műút, 3/18. p.
749. BÁTHORI Csaba: *Egy örült bagyateka I*. = Műút, 3/20. p.
750. BÁTHORI Csaba: *Egy örült bagyateka II*. = Műút, 3/21. p.
751. BÁTHORI Csaba: *Özvegyek simogatása*. = Műút, 3/19. p.
752. BECK Tamás: *Jöttment*. = Alföld, 11/33–34. p.
753. BECK Tamás: *Sötétség*. = Élet és Irodalom, december 2. 15. p.
754. BECK Zoltán: *A bolti kisegítő*. = Eső, 2/6–8. p.
755. BÉCSER Vera: *Utómunka*. Avokádó. Kon-túr. Autofókusz. = Műút, 3/36–40. p.
756. BENE Zoltán: *Malacválság*. = Országút, október 7. 20–21. p.
757. BENEDEK István Gábor: *A vendég*. = Ezredvég, 4/6–13. p.
758. BENEDEK Szabolcs: *Négy Magyar gól a Wolverhamptonban Anglia ellen*. = Eső, 3/28–33. p.
759. BORSAI Szandra: *Baba*. = Confessio, 1/41–42. p.
760. BÖSZÖRMÉNYI Márton: *Világra jön*. = Műút, 2/12–15. p.
761. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *A teru*. = Országút, november 18. 22. p.
762. BURNS Katalin: *A Hunyadi téri ikrek*. = Élet és Irodalom, november 11/16. p.
763. BÜKI Máttyás: *Sanyi*. = Ezredvég, 4/24–28. p.
764. CSABAI László: *Barátok*. = Alföld, 12/30–32. p.
765. CSERNA-SZABÓ András: *A balál virága*. (a forradalom második napja, Buda). [Ukrónia]. = Hévíz, 1/21–28. p.
766. CZIGÁNY Ildikó: *Vízvarázs*. = Ezredvég, 6/76–77. p.
767. CSABAI László: *A Pál utcai lányok*. (egy kiegészítés). = Élet és Irodalom, november 11. 15. p.
768. CELENYÁK Imre: *Iromba tyúk, avagy „tér lakó” énem méltatlankodik*. = Irodalmi Jelen, 11/13–17. p.
769. CSIKÓS Attília: *Leszsz szép múltunk nekünk*. = Élet és Irodalom, november 4. 16. p.
770. CSOBÁNKA Zsuzsa Emese: *Az éneklő aszszony*. = Élet és Irodalom, december 16. 15. p.
771. DÁNIEL András: *Hilda virága*. = Eső, 2/58–60. p.

772. [DARVASI László] Szív Ernő: *1943.* = Élet és Irodalom, december 9. 14. p.
773. DARVASI László: *Plüss.* = Bárka, 5/53–57. p.
774. [DARVASI László] Szív Ernő: *Korc teáskannája.* = Élet és Irodalom, november 11. 14. p.
775. DATKI Szabolcs: *Budapest, te csodás.* = Élet és Irodalom, november 4. 16. p.
776. DÉRCZY Péter: *A könyv illata.* = Eső, 2/86–88. p.
777. DIÓSZEGI Ágnes: *Palibá, Giziné és Tádám, a kismalac.* = Bárka, 5/62–67. p.
778. DÖME Barbara: *Étélet Isten tenyerén.* = Országút, december 16. 46–47. p.
779. EGYRE MÁRKI: *Miért törőd meg?* = Ezredvég, 6/44. p.
780. EGYRE MÁRKI: *Nekem a könyvesbolt...* = Ezredvég, 6/44–45. p.
781. EGYRE MÁRKI: *Tévedők uralkodása.* = Ezredvég, 6/45–46. p.
782. FARKAS Csaba: *Csörgőfavirágzás után.* = Ezredvég, 4/18–20. p.
783. FARKAS Csaba: *A diák megrepedt burka.* = Ezredvég, 5/16–17. p.
784. FARKAS Csaba: *Folyó mellett.* = Ezredvég, 5/17–18. p.
785. FARKAS Csaba: *Az időtlen folyó hátán.* = Ezredvég, 4/17–18. p.
786. FARKAS Csaba: *Pagodafavirágzás előtt.* = Ezredvég, 4/20–21. p.
787. FARKAS Csaba: *Süllők karácsonyra.* = Ezredvég, 6/109–111. p.
788. FARKAS Csaba: *Az utolsó fecskék.* = Ezredvég, 5/18–20. p.
789. FERDINANDY György: *Régi társak.* Tavasz Feri és Zábrászký Pisti. = Műút, 2/40–41. p.
790. FERENCZ Hedvig: *Belülről szorítani.* = Helikon, október 10. 14. p.
791. FERENCZ Hedvig: *Rövidfény.* = Helikon, október 10. 14. p.
792. FRIDECZKY Katalin: *Zárójelentés.* = Élet és Irodalom, december 9. 16. p.
793. FRIEDLER Magdolna: *Evforduló.* = Ezredvég, 5/70–72. p.
794. FRIEDLER Magdolna: *Kérem, vigyázzanak!* = Ezredvég, 4/13–15. p.
795. FRIEDLER Magdolna: *Szárnyalás.* = Ezredvég, 6/7–8. p.
796. FUCHS Katalin: *Bozse moj.* = Ezredvég, 5/53. p.
797. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Keserű pohár.* = Élet és Irodalom, november 18. 15. p.
798. GERENCSÉR Anna: *Felbők Nara fölött.* = Pannon Tükör, 4/12–13. p.
799. GERTHEIS Veronika: *Első ajtó.* = Pannon Tükör, 4/24–25. p.
800. GÖNCZ László: *Pokoli óra.* = Pannon Tükör, 4/39–49. p.
801. GUBIS Éva: *Péntek és vasárnapok.* = Irodalmi Szemle, 5/19–25. p.
802. GYÁRFÁS Endre: *A Dörmögő-Dömötör mesék története.* = Ezredvég, 6/112–113. p.
803. GYÁRFÁS Endre: *Füstbe ment terv.* Fény- és hangjáték Budapesten. = Ezredvég, 4/35. p.
804. GYÖRFFY Ákos: *Életátvitel.* = Hévíz, 2/7–14. p.
805. HACSEK Zsófia: *Ükapám és Ukrajna.* = Élet és Irodalom, november 11. 16. p.
806. HALÁSZ Bálint: *Ferenc, az akaratos esernyő.* = Bárka, 4/56–58. p.
807. HALÁSZ Bálint: *Hal János.* = Bárka, 4/58–60. p.
808. HALÁSZ Rita: *Fókusz.* = Credo, 4/26–28. p.
809. HANDÓ Péter: *Kávőfröccs.* = Palócföld, 3/14–16. p.
810. HAVAS Juli: *Most ez van.* = Élet és Irodalom, november 18. 16. p.
811. HÁY János: *Slágervers.* = A Vörös Postakocsi, 1/27–29. p.
812. HEGEDŰS Imre János: *A Lukács-tanya.* = Irodalmi Jelen, 11/25–29. p.
813. HEGEDŰS Imre János: *Muszkakenyér.* = Confessio, 1/34–41. p.
814. HEGEDŰS Imre János: *A piros tangóbarmonika* = Országút, november 4. 22–23. p.
815. HEGEDŰS Imre János: *Vérpatak a Hármaskézfőn.* = Confessio, 4/66–72. p.
816. HEGEDŰS Vera: *Távolsági tájak növénytakarója.* = Élet és Irodalom, december 16. 16. p.
817. HORVÁTH Márk Sándor: *Az öregember és a hétszárnyú angyal.* = Ezredvég, 6/85–87. p.
818. HORVÁTH Viktor: *Krimi.* = Eső, 3/68–73. p.
819. JAHODA Sándor: *Antivírus.* = Ezredvég, 4/62–63. p.
820. JAHODA Sándor: *A kocsmák réme.* = Ezredvég, 6/39–41. p.
821. JAHODA Sándor: *Könyvtemető.* = Ezredvég, 4/61–62. p.
822. JANCsó Ágnes: *Veronika.* = Credo, 4/75–76. p.
823. JANKó SZÉP Yvette: *A lantszarvú.* = Helikon, október 25. 3. p.
824. JÁNOKI-KIS Viktória: *Macska.* = Eső, 3/34–40. p.

825. JÁSZBERÉNYI Sándor: *Hosszú az út hazáig.* = Alföld, 12/7–11. p.
826. JENEI Gyula: *Tanáregy balladája.* = Élet és Irodalom, november 25. 14. p.
827. JENEI Gyula: *A tanítómester bizonytalanságai...* = Élet és Irodalom, december 16. 14. p.
828. JENEI László: *„A lány a dupla randiról”.* = Élet és Irodalom, december 2. 15. p.
829. JENEI László: *Nyugati tuja, közönséges borostyán.* = Jelenkor, 11/1213–1218. p.
830. JÓNÁS Tamás: *Kívülről.* = Eső, 2/8–26. p.
831. JUHÁSZ Alexandra: *Angyali rongybaba.* = Confessio, 4/58–61. p.
832. JUHÁSZ Tibor: *15.000.* = Pannon Tükör, 4/26. p.
833. JUHÁSZ Tibor: *Képzelték el a jövőt.* = Pannon Tükör, 4/27. p.
834. KAMARÁS Klára: *Karácsonyi uborkatej.* = Ezredvég, 6/103–106. p.
835. KÁNTOR Zsolt: *Erudíció és ábránd.* = Ezredvég, 4/31–32. p.
836. KECŐLI K. Gergő: *Kapuvári buzibár.* = Élet és Irodalom, november 18. 16. p.
837. KERÉNYI Tamás: *Abol ferde a vonal, két kocka között.* = Műút, 2/20–21. p.
838. KERÉNYI Tamás: *Tíz hófehér gyermek.* = Élet és Irodalom, november 25. 16. p.
839. KERICS Lilla: *Alkohol.* = Műút, 4/34. p.
840. KERTI István: *Diákszerelem.* = Ezredvég, 4/49–54. p.
841. KERTI István: *Másik tíz nap,* amelyek szintén megrengetheti a világot. = Ezredvég, 6/48–56. p.
842. KIRÁLY Farkas: *Kirakatban.* = Eső, 3/54–57. p.
843. KISS Ildikó Judit: *Két perc.* = Élet és Irodalom, december 9. 15. p.
844. KISS László: *A titok.* = Bárka, 4/41–44. p.
845. KISS Noémi: *Hogyan lettem falusi?* = Élet és Irodalom, november 4. 14. p.
846. KISS Noémi: *Holle anyó, gyere le az égből.* = Élet és Irodalom, december 2. 14. p.
847. KISS Ottó: *Allati árubáz.* = Eső, 2/53–55. p.
848. KISS Ottó: *Kirándulás Malacfalvára.* = Eső, 2/55–57. p.
849. KISS Ottó: *Piknik a hegyen.* = Forrás, 11/24–26. p.
850. KISS Ottó: *Szüreti mulatság.* = Forrás, 11/26–29. p.
851. KISS Ottó: *Téli napfény.* = Forrás, 11/29–31. p.
852. KONTRA Ferenc: *A hold csendes színpadán.* = Eső, 3/61–65. p.
853. KÖRÖSSI P. József: *Hárman és négyen a fürdőkádban.* = Élet és Irodalom, november 4. 15. p.
854. KÖVES István: *Nyuszisapka a Jászai Mari téren.* = Ezredvég, 5/23–27. p.
855. KRASZNAVÖLGYINÉ KOLTAY Lívia: *Igaz mese a kenyérről.* = Ezredvég, 4/38–39. p.
856. KRASZNAVÖLGYINÉ KOLTAY Lívia: *Karácsony anno.* = Ezredvég, 6/119–120. p.
857. KRASZNAVÖLGYINÉ KOLTAY Lívia: *Madárvonulás.* = Ezredvég, 5/39–41. p.
858. KUTAS József: *Karácsonyi történet.* = Ezredvég, 6/96–101. p.
859. KUTAS József: *Tündöklő baglyok lobbanása.* = Élet és Irodalom, december 2. 16. p.
860. LONDON Katalin: *Sötétetni kezd.* = Élet és Irodalom, november 25. 16. p.
861. LOSONCZI Máté: *Ki a végtelenebb?* = Ezredvég, 6/88–91. p.
862. MAGYAR Dániel: *töltés.* = Élet és Irodalom, december 16. 15. p.
863. MÁI Attila: *Szabad akarát.* = Élet és Irodalom, november 4. 15. p.
864. MAJOROS Sándor: *A megyebíró íróasztala.* = Eső, 3/65–68. p.
865. MARGETIN István: *Hiába számolja a csempéket.* = Élet és Irodalom, december 9. 16. p.
866. MARGETIN István: *Öt százalék litván, másfél százalék indonéz.* = Jelenkor, 12/1371–1376. p.
867. MÁTYUS Melinda: *Szent Habakuk.* = Székelyföld, 11/14–40. p.
868. MEGYERI Edit Tünde: *Halottunk van!* = Bárka, 5/27–31. p.
869. MESTERHÁZY Balázs: *Kafka bogara.* = Élet és Irodalom, december 16. 16. p.
870. METZ Edina: *Az ajtóernyős.* = Helikon, október 25. 14. p.
871. METZ Edina: *Ennél több kell.* = Helikon, október 25. 14–16. p.
872. MOLNÁR Erzsébet: *Éhe kenyérnek.* = Élet és Irodalom, november 11. 6. p.
873. MOLNÁR Erzsébet: *Gyerünk a dutyiba be.* = Élet és Irodalom, december 2. 9. p.
874. MOLNÁR Erzsébet: *Kabátária.* = Élet és Irodalom, december 22. 24. p.
875. MOLNÁR Erzsébet: *Köd előttem.* = Élet és Irodalom, november 25. 12. p.
876. MOLNÁR Erzsébet: *Körforgás.* = Élet és Irodalom, november 4. 10. p.
877. MOLNÁR Erzsébet: *Lélektől lélekig.* = Élet és Irodalom, november 18. 6. p.
878. MOLNÁR Erzsébet: *Mikulás Mikulásnak farkasa.* = Élet és Irodalom, december 9. 11. p.

879. MOLNÁR Erzsébet: *Pikk dáma*. = Élet és Irodalom, december 16. 8. p.
880. MOSKÁT Anita: *Röpképtelenek*. = Hévíz, 2/32–37. p.
881. NÁDAS Péter: *Stockholmi beszéd*. Az éntelenítés rejtélyes keresztútjain. = Jelenkor, 11/1209–1212. p.
882. NAGY-LACZKÓ Balázs: *Fáznak az istenek*. = Ezredvég, 6/34–37. p.
883. NAGY Zopán: *Atjársok / Éber látomások...* = Irodalmi Jelen, 11/53–56. p.
884. NAGY Zsuka: *Embriótransz*. Csilla története. = Élet és Irodalom, november 18. 14. p.
885. NEMES Z. MÁRIÓ: *Emésztőtégp*. = Élet és Irodalom, december 9. 15. p.
886. NÓGRÁDI GÁBOR: *A cédula*. = Ezredvég, 5/66–67. p.
887. NÓGRÁDI GÁBOR: *Emil*. = Élet és Irodalom, november 18. 15. p.
888. NOVÁK Valentín: *Dr. Rotács és a kultúrbarc*. = Irodalmi Jelen, 11/20–22. p.
889. NYÍRI Katalin: *Zsíros ujjak*. = Élet és Irodalom, november 11. 15. p.
890. OBERCIÁN Géza: *Egyre többször rossz az idő*. (andante). = Bárka, 5/40–43. p.
891. ODZE György: *Szóttlan*. = Élet és Irodalom, november 25. 15. p.
892. OLÁH Péter: *kékvérű elefánt*. = A Vörös Postakocsi, 1/87. p.
893. OLÁH Péter: *Mit esznek a krokodilok?* = A Vörös Postakocsi, 1/85–86. p.
894. OLASZKA Sándor: *Dermező*. = Palócföld, 3/4–6. p.
895. ÖRKÉNY István: *Az ember melegségre vágyik*. = Ezredvég, 6/79–82. p.
896. PALÁDI Zsolt: *Szabadságot Svájcnak!* = Ezredvég, 5/82–83. p.
897. PALLAG Zoltán: *A Dórik*. = Élet és Irodalom, november 25. 15. p.
898. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *Órák*. = Ezredvég, 6/67–74. p.
899. PRUZSINSZKY Sándor: *Húsevő*. (Gyávaságom története). = Ezredvég, 4/59–60. p.
900. PRUZSINSZKY Sándor: *Retúr*. = Ezredvég, 5/85–86. p.
901. RÁDAI Márk: *Gyertyagyújtás*. = A Vörös Postakocsi, 1/82–84. p.
902. RADNAI István: *Nagypapa hazatér*. = Palócföld, 3/92–96. p.
903. REKE Balázs: *Torkolat*. = Ezredvég, 6/28–31. p.
904. REKE Balázs: *Vendégek*. = Irodalmi Jelen, 11/39–51. p.
905. SÁNDOR Zoltán: *A könyv*. = Hitel, 11/8–11. p.
906. SCHEIN Gábor: *Csupa él, csupa törés*. = Jelenkor, 11/1219–1224. p.
907. SCHILLINGER Gyöngyvér: *Nőitéma*. = Műút, 4/22–27. p.
908. SOMOGYI Tibor: *Pegazus a padlón*. = Hid, 2–3/51–54. p.
909. SZABÓ András, Gy.: *Az ifúság ellopott madara*. = Országút, december 2. 24–25. p.
910. SZABÓ Máté Mihály: *A pont*. = Hitel, 11/37–38. p.
911. SZABÓ Máté Mihály: *Szenilis vagyok, mondtam már?* = Hitel, 11/39–40. p.
912. SZABÓ Máté Mihály: *Temetkezés*. = Hitel, 11/33–37. p.
913. SZÉKELY-BALOGH Szilvia: *Pandóra*. = Irodalmi Jelen, 11/33–38. p.
914. SZÉLESI Sándor: *Aszályos évek*. = Eső, 3/49–54. p.
915. SZEMETHY Orsolya: *Hőség*. = Credo, 4/58–62. p.
916. SZEMETHY Orsolya: *Lepke*. = Credo, 3/24–27. p.
917. SZENTGYÖRGYI László: *Az asszony ingatag*. = Ezredvég, 6/61–65. p.
918. SZENTGYÖRGYI László: *Dilettánsok*. = Ezredvég, 5/44–45. p.
919. SZENTGYÖRGYI László: *Kérdőjelek a pesti éjszakában*. = Ezredvég, 5/48. p.
920. SZENTGYÖRGYI László: *Kockásfüzet*. = Ezredvég, 5/44. p.
921. SZENTGYÖRGYI László: *Lejmovics*. = Ezredvég, 5/45–46. p.
922. SZENTGYÖRGYI László: *Poéta és kosárfonó*. = Ezredvég, 5/47–48. p.
923. SZEPES Erika: *Megélbétési kutya*. = Ezredvég, 5/56–58. p.
924. SZERÉNYI Gábor: *Halló, itt egy újság!* = Országút, november 4. 20–21. p.
925. SZERÉNYI Gábor: *Pénteken nincs ott senki*. = Országút, december 16. 44–45. p.
926. SZILÁGYI Zsófia Anna: *Ajtatos manók*. = Pannon Tükör, 4/16–17. p.
927. SZILÁGYI Zsófia Emma: *Mint anyád*. = Irodalmi Szemle, 5/82–84. p.
928. SZILÁGYI Zsófia Emma: *A végzet amorf asszonya*. = Irodalmi Szemle, 5/85–86. p.
929. SZOMBATI István: *Fakó életképek*. = Ezredvég, 6/20–23. p.
930. TABOVITS Bence Sándor: *A patkány*. = Pannon Tükör, 4/33. p.
931. TALLÉR Edina: *Jacobsvilli horror*. Se éhes, se szomjas, se fáradt, se boldog. = Alföld, 11/24–27. p.
932. TILLMANN Ármin: *Görbék*. = Hid, 2–3/21–41. p.

933. TÚRI Bertalan: *Ádáz küzdelem a cigaret-tával.* = Ezredvég, 5/61–64. p.
934. VÁMOS Miklós: *Főzőcske.* = Eső, 2/44–46. p.
935. VARGA László Edgár: *De ki nyer Tompos Frucinál?* = Helikon, október 10. 7. p.
936. VARGA László Edgár: *A macska, a tej, az orvos, a nő.* = Helikon, október 10. 7–8. p.
937. VÁRNAI KOVÁCS László: *A bangyák királya.* = Ezredvég, 6/114–116. p.
938. VASS Norbert: *Négybe szelt sünmáj.* = Alföld, 12/16–18. p.
939. VERES Erika: *Eredeti másolat: háttérkép.* = Irodalmi Szemle, 5/87–89. p.
940. VERES Erika: *Eredeti másolat.* Penc. = Irodalmi Szemle, 6/73–75. p.
941. VERES Tamás: *Fokhagymás lángos.* = Ezredvég, 6/16–18. p.
942. WIRTH Imre: *De ki a fene vagy te?* = Helikon, október 10. 8. p.
943. WIRTH Imre: *Elég volt.* = Helikon, október 10. 8. p.
944. ZÁGOREC-CsUKA Judit: *Halál a Grand Hotelban.* = Pannon Tükör, 4/37–38. p.
945. ZALÁN Tibor: *Manka királykisasszony.* = Eső, 2/61–62. p.
946. ZSEMBERY Borbála: *Vidrák.* = Műút, 2/30–33. p.
947. ZSIDÓI Erec: *A páciens.* antikrimivázlat. = Eső, 3/58–61. p.
955. GRECSÓ Krisztián: *Két karakter.* Részlet a Másik élet címmel készülő regényből. = Bárka, 4/27–29. p.
956. GYÖRFFY Ákos: *Sötét angyal.* [Regényrészlet]. = Alföld, 8–12. p.
957. HIDAS Judit: *Nem várt örökség.* Részlet egy készülő regényből. = Műút, 4/28–33. p.
958. KÁNTOR Zsolt: *Marhapörkölt és Logosz.* A regény nem szünyenit meg (1. fejezet). = Ezredvég, 5/77–79. p.
959. KISS Judit Ágnes: *Ütés.* [Regényrészlet – Egy nőalak szürke kontúrja]. = Mozgó Világ, 12/68–70. p.
960. KISS Noémi: *Karácsony a Dunán.* Csont. [Regényrészlet]. = Alföld, 12/27–29. p.
961. KOVÁCS Rita: *Aranymetszés.* (Regényrészlet). = Híd, 2–3/42–50. p.
962. LACKFI János: *Derengő gomoly.* [Regényrészlet]. = Eső, 2/36–43. p.
963. MAJOROS István: *Találkozás a Luxemburgkerthen.* Részlet Az anarchista című, készülő regényből. = Palócföld, 3/18–23. p.
964. MOLNÁR Krisztina Rita: *Két gyűrűt viselek.* Viselek egy smaragdköves gyűrűt. Viselek egy brillköves gyűrűt. Részlet a Gombosdoboz című készülő regényből. = Műút, 4/18–21. p.
965. MURÁNYI Sándor Olivér: *Sokk.* (Regényrészlet). = Irodalmi Szemle, 6/70–72. p.
966. NAGY Gabriella: *Elviselek Amerikába.* (regényrészlet). = Hévíz, 1/43–48. p.
967. OLÁH András: *Távolságok.* (részlet). 4. Az anya. 5. A lány. 6. A fiú. = Hitel, 11/16–28. p.
968. OLÁH Péter: *Vakondot rúgtam almomban.* (Részlet). = Híd, 2–3/55–58. p.
969. ORCSIK Roland: *Tör.* regényrészlet. = Helikon, október 10. 11–12. p.
970. PODMANICZKY Szilárd: *Örök élet meg egy nap.* [Regényrészlet]. = Eső, 2/88–91. p.
971. RÁ CZ Boglárka: *Száll a holdpor.* Részlet a Fölfelik valami a keken át című regényből. = Irodalmi Szemle, 6/16–18. p.
972. RÖHRIG Géza: *Fecskék.* (regényrészlet). = Hévíz, 2/17–23. p.
973. SNOPEK Júlia: *Blatto detto.* Részlet egy készülő regényből. = Műút, 2/22–29. p.
974. SZABÓ Róbert Csaba: *Pokoltó.* regényrészlet. = Helikon, október 10. 19–21. p.
975. SZÁRAZ Miklós György: *Tibeti szél.* [Kisregény]. Hét. Nyolc. Kilenc. = Eső, 2/26–30. p.

Hosszú próza

948. BENE Zoltán: *Barbares.* (Részletek az Igazak című, készülő regényből). = Irodalmi Jelen, 11/6–11. p.
949. BENE Zoltán: *Figyelem.* Részletek az Igazak című készülő regényből. = A Vörös Postakocsi, 1/77–81. p.
950. BOGYÓ Noémi: *#Házibuli.* [Kisregény]. (Részletek). Széncinkék. Pompeii. = Irodalmi Szemle, 6/52–68. p.
951. BORCSA Imola: *Kék ég.* = Hévíz, 2/48–52. p.
952. FALCSIK Mari: *Pirkadat.* Prologus. Kisbolygó I. könyv – Tavasz. = A Vörös Postakocsi, 1/5–26. p.
953. FEHÉR Béla: *Meghívás karóba húzásra.* Részlet a szerző Mirjam Lacesette és a Kozma kvintett című regényéből. = Bárka, 4/16–18. p.
954. GÖRCSI Péter: *Burgerek.* [Regényrészlet]. = Jelenkor, 12/1361–1370. p.

976. SZÁRAZ Miklós György: *Tibeti szél*. [Kisregény]. Tíz. Tizenegy. Tizenkettő. = *Eső*, 3/21–26. p.
977. SZEKRÉNYES Miklós: *Örömfoci*. (részlet egy készülő faluregényből). = *Pannon Tükrök*, 4/29–30. p.
978. SZILASI László: *Saját élet*. [Regényrészlet]. = *Alföld*, 12/32–36. p.
979. SZÖLLÖSI Máttyás: *Beszélgetés az orvossal*. [Regényrészlet – Fóbia]. = *Mozgó Világ*, 12/52–67. p.
980. ZENTAI Adél: *Unikornisdaráló*. = *Szekelyföld*, 11/54–69. p.
981. ZENTAI László: *Von Alexander, a csirkefogó*. Regényrészlet. = *Palócföld*, 3/49–58. p.

Átmeneti műfajok

982. CSABAI László: *A vattadzseki*. Gogol-átirat. = *Műút*, 3/22–26. p.
983. DEBRECZENY György: *távolodik*. kollázs. = *A Vörös Postakocsi*, 1/46–47. p.
984. SIROKAI Máttyás: *A gótika álma*. [A gondolkodók – Versmontázs Bartók Imre regénytrilógiájából]. = *Hévíz*, 2/54. p.
985. SIROKAI Máttyás: *Az idegrendszer temploma*. [A gondolkodók – Versmontázs Bartók Imre regénytrilógiájából]. = *Hévíz*, 2/55. p.
986. SIROKAI Máttyás: *Az immunrendszer győzelmi jele*. [A gondolkodók – Versmontázs Bartók Imre regénytrilógiájából]. = *Hévíz*, 2/55–56. p.
987. SIROKAI Máttyás: *Az orchidea emléke*. [A gondolkodók – Versmontázs Bartók Imre regénytrilógiájából]. = *Hévíz*, 2/56. p.
988. SIROKAI Máttyás: *A partszakasz*. [A gondolkodók – Versmontázs Bartók Imre regénytrilógiájából]. = *Hévíz*, 2/53–54. p.
989. VÖRÖSMARTY Mihály – NÁDASDY Ádám: *Csongor és Tünde*. Ötödik felvonás. Első jelenet. [Eredeti mű és átírata]. = *Műút*, 3/30–35. p.

Kevert műfajok

990. TANDORI Dezső: *Rembrandt: Dr. Tulp anatómiája*. [Képleíró vers]. = *Műút*, 4/72. p.
991. TANDORI Dezső: *Rembrandt: Zsidó menyasszony*. [Képleíró vers]. = *Műút*, 4/72. p.
992. VÖRÖS István: *Harc az egyetemért*. 12. ének. Igazságosztó réműletében. [Versesregény-részlet]. = *Alföld*, 11/13–19. p.

Közönség előtti előadásra szánt mű

993. CELLER KISS Tamás: *A macska túlélte* – avagy: gázrobbanás után és meccs közben. [Dráma]. = *Hévíz*, 1/38–47. p.
994. DARVASI László: *Esike*. mese két felvonásban. = *Eső*, 2/63–84. p.
995. HERNYÁK Zsóka: *Macskamentés meccs közben*. [Dráma]. = *Híd*, 1/16–27. p.
996. KARAP Zoltán: *Gazdik között*. Szilveszteri szatíra egy felvonásban. = *A Vörös Postakocsi*, 1/88–97. p.
997. MÁRTON László: *Nibelungok*. Második rész – Kriemhild bosszúja. Harmadik felvonás. [Dráma]. = *Bárka*, 4/103–109. p.
998. MÁRTON László: *Nibelungok*. Második rész – Kriemhild bosszúja. Negyedik felvonás. [Dráma]. = *Bárka*, 5/105–113. p.
999. MÉSZÁROS Anikó: *Macskamentés meccs közben*. [Dráma]. = *Híd*, 1/28–37. p.

Irodalmi képregény

1000. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Szau-na*. = *Helikon*, október 25. 26. p.
1001. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A tro-tineta?* = *Helikon*, október 10. 26. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÁMUNK SZERZŐI

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN (1974) irodalomtörténész, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa

ESZENYI FANNI (1997) költő, kulturális újságíró

HERMANN RÓBERT (1963) történész, egyetemi tanár, a Magyar Történelmi Társulat elnöke

KERBER BALÁZS (1990) költő, műfordító, kutató

LINKA SZABOLCS (1991) képregényalkotó

NAGY K. KRISZTINA (1997) az Eötvös Loránd Tudományegyetem mester-szakos hallgatója

NAGY M. ANNA kritikus

NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF (1977) kritikus

PATYEREK CSABA (1985) képregényalkotó

PETNEHÁZI ERZSÉBET (1999) angol–magyar szakos hallgató

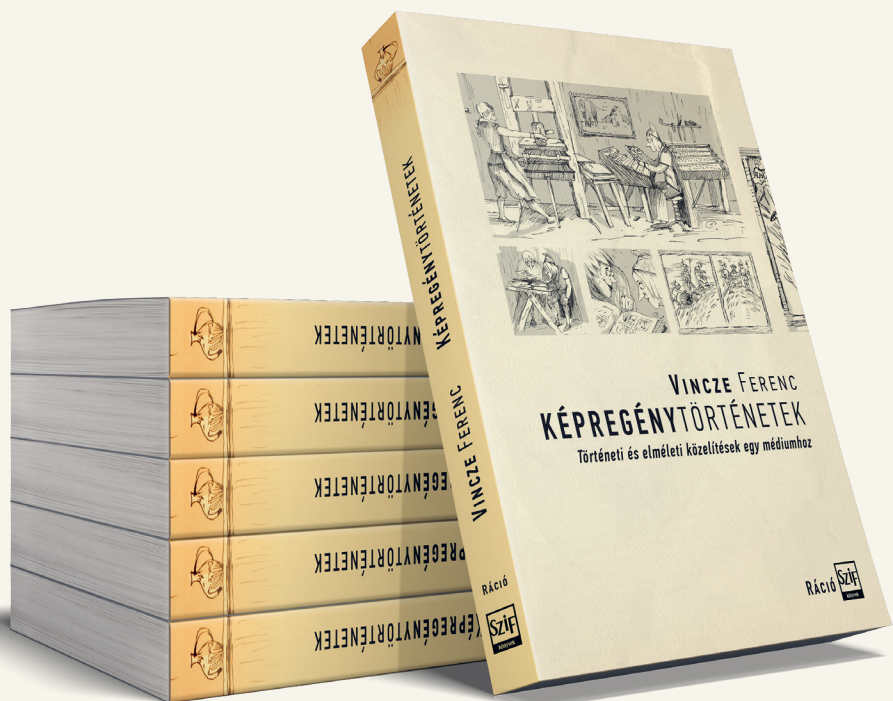
PINCZESI BOTOND (1998) kritikus, szerkesztő

SÜTŐ CSABA ANDRÁS (1979) költő, szerkesztő, a Széchenyi István Egyetem oktatója

SZALISZNYÓ LILLA (1982) irodalom- és színháztörténész, a Szegei Tudományegyetem kutatója

VADERNA GÁBOR (1979) irodalomtörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója

VINCZE RICHÁRD (1997) az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandusza, az Alföld Stúdió tagja

Ráció Kiadó – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, 2022, 298 oldal, 2750 Ft

Vincze Ferenc *Képregénytörténetek* című kötete a 2017-ben útjára indított Képregénytudomány című sorozat ötödik darabja, mely egyrészt a szerzőnek a magyar képregénytörténetet érintő kutatásait összegzi, másrészt a transznacionális komparatiztika szempontjait érvényesítve mutat rá szűkebb-tágabb régióink, tehát Közép-Európa képregénykultúrájának némely jellegzetességére. A kötetben szereplő írások mellett, hogy előtérbe helyezik a médium történetiségét, formanyelvének kialakulását, hordozófelületeinek váltakozását, visszatérően felvetik azokat az elméleti kérdéseket, melyek újra és újra kihívások elé állítják nem csupán a magyar, de a nemzetközi képregénytudományt is.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Ráció Kiadó szerkesztőségében:
1072 Budapest, Akácfa utca 20. Telefon: 06-1 321-8023 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, 2023, 378 oldal, 4500 Ft

Egri Petra könyve a kortárs divatipar egyszerre varázslatos és megtévesztő eszközeiről szól. Divatfilmekről, divatperformanszokról, az egyre inkább teret hódító digitális divat (NFT) és a block chain kapcsolódásának legújabb trendjeiről. A kötet ezeken a médiumokon keresztül olyan márkák kommunikációs trükkjeit elemzi, mint a Dior, a Moschino, vagy a Balmain. A neves külföldi divattervezők, Alexander McQueen, Maison Martin Margiela, Hussein Chalayan vagy Rei Kawakubo munkái mellett hazai példákra is kitér, főként Rothschild Klára és Király Tamás jelentőségére és alkotásaira. A kötet lapjain egyaránt meglevenedik a piacnak behódoló és a radikálisan lázadó divat világa is.

**A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: szif.szerk@gmail.com . www.szepirodalmifigyelo.hu**

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ ALAPÍTVÁNY

„Vajon van a presszókávénál rövidebb találkozási forma?” – kérdezi magát Gleb Anitta bemutatkozó kötetének elbeszélője, akiről annyit biztosan tudunk, hogy száznál is több növénye van. Van továbbá egy friss exe is, a szakítás utáni első dolga pedig az, hogy megvásárolja Pált, a pálmát. Azután pedig randizni kezd, és a naplójával osztja meg a tapasztalatait – egy hónap alatt huszonnégy kalanddal lesz gazdagabb.

Sodródik az árral a Húspiacon, Páltól Pálig telnek a napjai. Van köztük családos, aki szeretőt keres, de olyan is, aki csak a szexre hajt. Akad, aki hetvenhat éves kora ellenére se gondolja, hogy elkésett volna a gyermekvállalással. Az izgalmas, meglepő vagy éppen borzalmas találkozási elterelik a figyelmét a magányról.

„Holnap új nap. Új randi” – nyugtatja magát. De vajon hány Pál és a pálma kell ahhoz, hogy betöltsön egy üres szívet és megtöltsön egy üresen maradt lakást?

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: szif.szerk@gmail.com . www.szepirodalmifigelo.hu

ISSN 1585-3829

9 771585 382195

23001 >

Ára: 600 Ft

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka